

C. M.

41

530000

Гринюк.

САДІВНИЦТВО

Інформація

КОЛОМІЯ 1932.

06,10

~~Секрет~~

2441

Видання Українського Культурно-Освітнього Товариства.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Накладом Української Друкарні.

Ц. 99

ВІЙНА Й РЕВОЛЮЦІЯ.

Ця книжка нелегальна, тому ховайте її перед
ворогами!

Передавайте її з рук до рук, з хати до хати!

Видання Пропагандивного Відділу
Української Військової Організації.

Львівська державна
наукова бібліотека

94

1964

3

10

В С Т У П.

Наш шлях — національна революція.

Сьогодні кожний з нас, чи він селянин, робітник, ремісник, учитель, священник, урядник, купець, письменник, учений, чи він живе на Західних чи Східних Землях України чи за кордоном, відчувє аж надто добре, що як довго не будемо мати власної держави, так довго всім нам буде зле. І не тільки нам, але й нашим дітям і внукам — цілій нації.

Кожний з нас бачить що дня наглядно, як вороги стараються нас знищити: політично, культурно й економічно. Вони відбирають нам нашу мову, нашу церков, нашу школу, нищать нас матеріально, розєднюють нас політично, здушують нашу національну свідомість. Та все таки знищити нас як нарід їм не вдається й не вдається ніколи, так як не вдалося нас знищити за кількасотлітнього поневолення царській Росії, шляхетській Польщі й пізніше Австро-Угорщині.

Слід однак ствердити, що на землях, окупованих Польщею, наші змагання від часу програної збройної боротьби, носять **здебільша оборонний характер**: ворог знаходиться стало у наступі а наші зусилля, за нечисленними виїмками, зміряють до задержання дотеперішніх наших позицій. І хоч завзята оборона, а часто навіть пасивний опір, творять запоруку перед знищенням нас як нації, всеж

АН. У РСР

не вистарчають вони для досягнення нашого національно-державного ідеалу. Що більше, не слід забувати, що під польською окупацією ми понесли на деяких ділянках діймаючі втрати.

Возьмім справу нашого шкільництва. Не тільки замкнення кількох тисяч українських шкіл, але перенесення українських учителів до корінної Польщі й обсада народніх шкіл на українських землях поляками, зліквідовання частини середніх шкіл та польонофільські реформи в останніх, зліквідовання українських катедр на львівському університеті та обмеження доступу Українцям до високих шкіл і т. д. все це наглядні наші втрати.

Не ліпше представляється справа в сільсько-господарських відносинах. Не говоримо вже про податкову систему, яка видушує з нашого селянина останній гріш (який іде на зміцнення польської держави!), про економічний визиск наших рілних робітників, який більшає з дня на день; але гляньмо на кольтонізацію наших земель польськими зайдами. Тут наступ поляків має **найбільш небезпечний** характер. Бо треба собі зясувати, що й колиб ляхи забрали нам всі школи, придушили кожний прояв політичного життя, колиб знищили нашу церков, а навіть заборонили говорити й писати по українськи, то о скільки **задержимо національну свідомість**, все це відзискаємо в моменті вибуху повстання й війни проти Польщі. Не так представляється справа зі землею. Для нації й держави земля має величезне значіння. Земля це терен, на якому й з якого живе нація та з якого черпає своє багатство. Земля це остоя існування та розвитку нації. Без землі нація не може утворити держави; сама національна свідомість до цього не

вистарчає. Тому й ляхи кладуть таку велику вагу на найскоршу колонізацію наших земель. Вони розумують так: коли за кільканайцять чи кількадесять літ більшість українських земель буде знаходитися в руках польського елементу, коли відповідною економічною політикою (високими податками, низькою заплатою за працю й різні продукти, нищенням української сільсько-господарської кооперації і т. д.) винищать другу частину українського селянства, яка буде тоді змушена продавати землю й емігрувати до міст і за кордон та коли решту українських селян, що залишаться на землі, зпольонізують (польські школи, польські костели, окруження польським колонізаційним елементом), тоді українська небезпека в Галичині буде раз на завсідги усунена. Бо не тільки по містах, але й по селах поляки осягнуть **більшість**.

І що pomoже тоді нам, Українцям, коли наш селянин буде хочби й дуже свідомий, але буде находитися в Бразилії чи Канаді, а його дотеперішня земля буде страчена для нас? На його землі буде сидіти поляк, який буде боронити її як **свою** землю — перед Українцями. Як зможе опертися польській навалі сам міський елемент, який, як це знаємо з історії, є найбільш податний на винародовлення? Навіть колиб нам колись вдалося відібрати ці землі від Польщі, то буде на них сидіти польська більшість, ворожо настроєна до української держави.

Звідси випливає konieczність відповідної тактики в наших визвольних змаганнях. Пасивний спротив й взагалі оборонний характер змагань, не є вистарчаючі; зрештою не все можна ці форми при-

мінити. Бо прим. коли нам зліквідують українське державне шкільництво, ми можемо вести приватне; коли заборонять приватне, будемо вчитися тайно; коли нам позамикають церкви, ми все таки залишимося тим, чим доси були; коли заборонять організуватися політично, підемо в підпілля; коли заборонять друкувати по українськи, будемо це робити тайно або за кордоном. Всі ці оборонні засоби вправді не виженуть ляхів з наших земель, не створять нам держави, але збережуть нас, як націю. Однак вони ніяк не забезпечують нас перед колонізацією наших земель перед переходом землі в руки польських зайдів. Тим менше зможемо що небудь зробити законною дорогою, бо законною дорогою взагалі не зможемо ніколи охоронитися перед наступом ляхів на культурному, економічному й політичному полі. Українці не мали ніякого впливу на складання й касовання законів в умовах демократії й парламентаризму в Польщі, тим більше не будуть мати впливу в умовах диктатури Пілсудського чи кого иншого.

Отже?

Коли не бажаємо втонитися в польському морі, згинуть як нарід, коли хочемо задержати землю у своїх руках, захопити міста та розвиватися як державна нація, — підготовляймося як найскорше до війни. Лише національна революція й війна зможе нас забезпечити перед культурним, економічним й політичним знищенням, може нам принести волю та державну незалежність.

До часу цього збірного наступу, мусимо для охорони себе прийти до **активного спротиву**. Насильство поборювати насильством. Терором і саботажами треба відстрашити польських зайд вступати

на нашу землю. Хай кожний кольоніст буде свідомий того, що мусить стратити землю скорше чи пізнійше, чим скорше позбудеться землі сам, тим ліпше для нього, бо не наражує свого життя та майна.

Слід нам памятати, що в умовах поневолення **кладемо безмірно більші жертви, ніж у війні**, й то жертви, що не допомагають нам у нічому, зате скріпляють сили ворога! Ворог їсть наш хліб, живе з наших податків, творить військову силу з нашого рекрута, розпаношується на наших землях. Десятки тисяч дітвори винародовлюється у польських школах і гине для нації. Сотки тисяч людей примирає голодом та дегенерується фізично й морально. Десятки тисяч втікає за кордон і рівнож скорше чи пізнійше є страчені для нації. Має це тривати даліше? З якою ціллю? Для кого з цього користь? Зможуть що змінити в цьому наші послы в польському парламенті? Що допоможе легальна боротьба?

Що проти тих безплідних жертв означають жертви, зложені у війні, веденої за волю народу, жертви кладені для тріумфу ідеї Вільної України?! Є нас сорок мільйонів Українців, сорок мільйонів рабів, що кладуть кожного дня жертви — для своїх катів і для свого поневолення. Чи не ліпше покласти хочби в десятеро й сотеро більші жертви для забезпечення існування Української Нації?

Тому не залишаючи оборони, ведучи пасивний і активний спротив підготовляймося до нашого збірного наступу — національної революції, що поверне нам дотеперішні втрати і забезпечить перед новими та відкриє можливості широкого розвитку нашого народу на всіх ділянках. Памятаймо не

тільки про себе, але й про наших нащадків та не забуваймо заповіту наших батьків і братів, що проляли кров у оружній боротьбі 1917—1920 р.р. Вони показали нам **одинокий** шлях до кращої долі Української Нації.

1 часть.

Приготовляймося й до оборони!

Наші вороги стараються, вже в часі мира, поборювати всіми засобами наші змагання до національної незалежності, намагаються нас ослабити й застрашити та унеможливити вибух народнього повстання. Методи ворожих влад, поліції та судів, зміряють до цього, щоби при помочі арештів, побоїв, переслухань, засудів, провокації тощо, докладно провірити сьогоднішній стан нашого руху, як і довідатись про наші пляни на майбутність. Бо лише тоді вони можуть прийняти відповідні протиміри та поробити відповідні приготування на час війни, повстання чи внутрішніх неспокоїв; вони знають, що в таких випадках засоби, яких вони тепер уживають для нашого поборення, будуть невистарчаючими.

Тому що поневолені народи не мають відповідної кількості зброї та воєнного матеріалу, мусять здебільша приміювати **імпровізовані форми при веденню війни**, як саботажі, партизантку тощо. Ворог однак старається підготувати себе не тільки до війни з модерними, регулярними військами, але робить також приготування, щоб з успіхом побороти повставше проти нього населення внутрі його держави.

Як знаємо з польських тайних військових наказів та з матеріалу для підготовки мобілізації,

Польська військова команда рахується з цим, що в разі війни з її сусідами, вибухнуть у польському Запідлі неспокої та повстання, а тому вона вже сьогодні приготується до їх здавлення. Ця підготовка не тільки звернена проти Українців, Білорусинів, Литовців та Німців, але й проти деяких польських партій (прим. комуністів), які є ворожо настроєні до теперішнього правительства.

Майже при всіх польських маневрах, тактичних завданнях, військових вправах тощо, стрічаємося зі слідуючою передпосилкою: «Наші війська знаходяться в краю, де населення ворожо до нас настроєне, підняло повстання». Як розв'язується таке завдання? Зовсім просто: «Села належить зрівняти з землею, населення здештукувати, а коні, худобу тощо реквірувати».

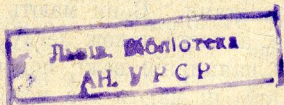
Тому слід нам собі з'ясувати, що може вже в недалекій будуччині, коли Польша найдеться у війні, будемо мати до діла не тільки з польською поліцією, судами і т. д., але й з **польським військом**, з його модерним озброєнням, яке буде направлене проти нашого безборонного населення, проти наших жінок та дітей. Тож не від речі буде подумати й про нашу охорону.

Найпростішим способом наступу ворога проти нас, буде безперечно **висилка карних військових відділів** (піхота, кавалерія), що будуть наїжджати на наші села, брати закладників, рабувати худобу та врешті палити забудовання і майно українського населення. Колиб однак була необхідна велика кількість таких карних відділів, а крім цього, колиб польське військо, в якого склад будуть входити й члени поневолених націй, показалося непевним, підуть поляки за прикладом Французів та Англій-

ців у їх війнах з кольоніяльними народами й старатимуться побороти нас **не тільки піхотою та кавалерією, але й модерними воєнними машинами**, уживаючи при цьому навіть **хемічних воєнних середників**. Отже не тільки **панцирні авта і танки з машиновими крісами та гарматами** будуть атакувати наші села, але треба числитися також з наступом **з воздуха**. **Літаки** будуть засипувати наші села вибуховими, газовими та огневими бомбами і цим способом будуть нищити наше майно, ломити опір наших сіл і приневолювати повставших до безглядної піддачі ворожій владі.

Тому ми мусимо вже тепер найти не тільки **методи наступу, але й оборони**, щоби відтак навіть при оружній перевазі ворога хоронити перед ним країну та уможливити нашим відділам і імпровізованим військам ведення саботажної і партизанської війни.

Знаючи з польських тайних документів, яка небезпека грозить нам у будуччині, задержимося в дальшому на цих **воєнних засобах**, що їх хочуть ужити поляки проти нас, щоби кожний—мущина, жінка чи дитина — навіть в найдальших оселях знав, як має перед ними хоронитися.

вишколені піоніри. Для охорони перед панцирками треба рівнож **тримати постійно стійки** на відповідних місцях, з яких є добрий розгляд на околицю, щоби завчасу можна остеречи безборонне населення та дати йому можливість скритися перед надїзджаючими панцирками.

2. Панцирні поїзди.

Їх уживається на залізничних лініях. Паровик, що знаходиться по середині поїзду, є покритий панцирями. Перед і за ним знаходяться по однім або по два панцирні вагони, а за ними не рідко звичайні відкриті вагони з камінями та залізничними шинами для можливої направи пошкодженої залізничної лінії. У панцирних вагонах сидить залога, що обслуговує машинові кріси та гармати. Часто за таким поїздом їде другий, звичайний, з більшою кількістю піхоти, що має за завдання, під охороною гарматного вогню панцирного поїзду перевести певну акцію. Панцирні поїзди оперують, зрозуміло, тільки на залізничних лініях, а тому простір їх ділання займає кілька-кілометрові пасма безпосередньо по обох боках лінії.

Боротьба з ними є для імпровізованих військ дуже тяжка, бо до цього потреба передусім артилерії. При браку артилерії треба постаратися не допустити панцирних поїздів до загроженої місцевости. Це діється шляхом **знищення залізничних мостів, залізничної лінії та стаційних будинків** там, де поїзд має переїжджати. Однак знищенню мусять підпасти такі об'єкти, яких не можна швидко направити простими прирядами; треба пам'ятати, що кожний панцирний поїзд везе зі собою приряди та матеріял для направи. Крім того можна на відповідних

місцях (закрутах) **повитягати шруби із шин**, у наслідок чого поїзд вискочить із шин. Коли на місці є вишколені люде та відповідний вибуховий матеріал, можна **під шини підложити вибухові набой**, які вибухають при переїзді поїзду. Дуже часто пускається проти панцирного поїзду **паровика** або при похилій лінії **залізничні вагони** й тим способом, або нищиться броневик, або змушується його до швидкого відвороту. Через **витягнення шин** або **нанесення штучних перешкод** можна змусити залогу до виходу з панцирного поїзду та нацяти її обстрілювати із засідки. Треба однак рахуватися з тим, що такий поїзд має численну залогу, а тому певна частина її залишиться у вагонах для обслуги зброї та паровика. Здобуття панцирного поїзду, як це бачили ми нераз у нашій визвольній війні, наступало звичайно завдяки смілому й наглому нападові.

3. Танки.

Способом свого вжиття є танки дуже подібні до панцирних авт. Різниця полягає у їх сильнішому опанциренні й узброєнні, як рівнож у вищій технічній пристосованості для переїзду з місця на місце, що й вможливорює їм їхати не тільки навпростець через поля, але також поборювати глибокі та стрімкі перешкоди, навіть посуватися через ріку, як рівнож, силою свого мотору в часі їзди, усувати на бік такі перешкоди, як барикади, пні дерев, дротяні перешкоди й т. д. Власне тому і танки при вжитті їх для поборення повстання, дуже небезпечні, бо не є вони примушені їздити тільки дорогами, а тому охорона перед ними є дуже утруднена. Успішна охорона перед ними поля-

гає у нищенні мостів над глибоко положеними, природними перешкодами, як ріки, багна, пропасти, щоби танки не мали приступу до терену, на охороні якого нам залежить. Тяжка вага танків вимагає для них сильно збудованих мостів; легкі деревляні мости заломляться під їх вагою. Будувати штучні перешкоди проти танків є дуже гячко, бо вони можуть задержатися лише в стрімких 3—5 метрів глибоких і широких ровах або в рядах залізних шин, глибоко вкопаних в землю. Головна охорона перед танками—це **вчасне укриття**, в заздалегіть вишуканих, **лісах, за трясавинням та нетрами**, до яких танки не мають доступу. Слід однак взяти на увагу, що при недостатчі танків у наших ворогів, вони поза найвущою воєнною полоєю, будуть їх дуже рідко вживати.

Загальна оборона.

В областях, де всі ці воєнні середники можуть бути вжиті, повинно населення в часі війни тримати **цілий ланцюх наглядаючих стійон**, які **своєчасно зможуть повідомити про наближення ворога**, щоб можна було опустити небезпечну полосу. У загрожених областях треба **заздалегіть вишукати місця, які хоронять перед вогнем скорострілів та артилерії**; тут належать густі ліси, глибокі яри, просмики та ін. Слід пам'ятати, що найбільша небезпека лежить в несподіванім наскоку та несподіванім вогні ворога, а тому треба у свій час прийняти всі міри обережності, щоб можна було **вчасно сховатися у безпечне місце**. Найліпше утруднити доступ ворожих воєнних машин шляхом **знищення всіх важних мостів й доріг навколо загроженої області**.

Крім усіх цих способів, є ще друга можливість робити нешкідливими всі ті військові машини, а це **унерухомленням їх машинерії**. Практика **саботажів** дає тут різні способи, як нищити мотори й машини, щоби не можна було їх довгий час ужити. Напр. кидається цукор до бензини, призначеної для моторів, у наслідок чого останні по короткім часі перестають працювати. Сірчаний квас, влитий до ківала паровика, вижирає бляху й спричинює вибух. Пісок, кинений до трибів машин, унерухомлює їх. Зручне виняття маленької шрубки в машиновім урядженні може викликати більш успішні наслідки, ніж зовнішні перешкоди, які будемо ставляти, щоби здержати різні військові машини від ведення діла нищення серед нашого безборонного населення.

Пояснювання населенню, на яку війну мусимо бути приготовані, вчасне прийняття різних охоронних мір, вивчення технічних подробиць і способів ужиття ворожих військових машин, а вкінці знання тайних приказів, які вже сьогодні випрацьовує ворог для поборення нашого народу, це завдання, що стоять перед кожним членом У. В. О.

Оборона перед летунськими нападами.

У 1929. р. відбулися поблизу Лондону великі маневри англійської повітряної фльоти, яким приглядалися не тільки урядові особи, але й великі маси лондонського населення. Можна було бачити величезну кількість літаків, вправи цілих летунських відділів та карколомні їх штуки. При допомогі бездротного телеграфу передавав англійський Генеральний штаб прикази зі землі прямо літакам. Найбільше цікава частина маневрів це кінцеві вправи, що представляли практичне вжиття літаків проти збунтованого населення в англійській колонії.

На площі є вибудоване велике село тубольців. Навколо нього знаходяться управні поля й видно стада худоби. Боеве заложення для командуючого наступом звучить слідуючо: «В одній віддаленій і тяжко доступній частині англійської колонії вибухло повстання місцевого населення проти англійської влади. У наслідок злих доріг і зогляду на недостачу війська одержує летунський відділ, розташований в колонії, приказ здусити повстання при допомогі власних сил та так потрясти душевним станом тубольного населення, щоби воно не важилося піднимати нових спроб повстання».

Переведення цього приказу відбулося в такий спосіб. Далеко на овиді показали перші **стежні**

літаки, що мали за завдання ствердити, де знаходиться осередок повстання. Вже небавом опустились вони з первісної, значної, висоти низько над мниме село; приймаюча телеграфічна станція команди дістає перші звіти, в яких є подана місцевість та наведені різні дані щодо запримічених рухів у селі, а далі подані інформації, чи видно озброєні відділи, чи населення втекло зі своїм добром і худобою при наближенні літаків та ін. По тих звітах генеральний штаб випрацьовує план наступу. Відділи **боєвих і бомбових літаків** стоять у поготівлі—і вже небавом чути гуркотіння тяжких літаків, озброєних у скоростріли та вибухові й газові бомби. Ця частина літаків, що має **газові бомби**, летить у великій крузі в кількох кілометровій відстані від місцевості. У наслідок скинення бомб утворюється навколо даної місцевості **газовий перстень**, що здержує втікаюче населення, худобу та взагалі все живуче. У міжчасі показалися над селом бомбові літаки, що скидають тяжкі **вибухові й запальні бомби**. Наступають сильні вибухи й швидко ціле село з мешкальними будинками, стайнями, шпихлірами стоїть у полум'ях. Населення, що втікалоби з того пекла, дісталось би в смертоносний газовий перстень. По відлеті бомбових літаків, кружляють над місцевістю боєві літаки, озброєні **машиновими крісами й летунськими стрілами**. Коли поодинокі групки населення, що залишилися при житті, вийдуть зі своїх криївок, щоби нести поміч раненим і затроєним, тоді боєві літаки відкривають вогонь зі скорострілів, при чім знову ранять багато людей або змушують їх до втечі.

Так отже село знищене, велика частина насе-

лення забита або ранена й величезне моральне потрясення—ось наслідки летунського нападу, який для самих летунів не представляє ніякої небезпеки, бо повставше населення було заскочене ним і не приготувало ні відпертя нападу ні власної охорони.

Не тільки англійська команда буде вживати літаків, як боевого засобу у своїх кольоніях. Також наші вороги, підчас нашого повстання, вживатимуть літаків, далеко за фронтом, проти нашого незброєного населення. Ворожий літак може в кількох годинах дістатися і до найбільше відлеглих місцевостей нашої країни й при допомозі скорострілів, бомб і газу ширити смерть і знищення в українських селах і містах.

Матеріальне знищення й моральне потрясення можуть тоді бути наслідками летунського нападу, коли **непідготоване населення своєчасно не прийме всіх мір охорони**. Генеральні штаби всіх держав випрацьовують вже сьогодні способи охорони для цивільного населення у запіллі проти летунських нападів. Вони полягають з одного боку **в активній обороні**, т. є у поставленні батарей і скорострілів для боротьби з літаками, вибудованні уряджень, що, витворюючи густі хмари, заслонюють місцевість перед зором летунів, а з другого боку **в пасивній охороні**, отже у виставленні відповідних охоронних будівель (півниці, підземні сховки) обмеженім ставленні високих будинків, поширенні місцевостей шляхом заложення огорodів та ін., а передусім у **постійнім поучуванні всього населення**, як має заховуватися у випадку воздушного нападу.

Починаючи від кордонів тягнеться ціла охоронна система даного краю. При появі більших летунських відділів на кордоні згл. на фронті

в часі війни, сейчас подається про це відомість телеграфічно й телефонічно до всіх місцевостей, що лежать на лінії лету. У день дотичні місцевості окружається **штучними хмарами**, у ночі **гасить всі світла**, щоби не дати летунам можности орієнтації. **Здержується цілий рух** на вулицях (залізниці, вози й піші). При помочі дзвонів, свистків фабричних сирен та ін. подається населенню до відома наближення небезпеки. Люде вишукують охоронні місця, накладають газові маски й чекають у своїх сховках так довго, доки не почують нового сигналу, що небезпека минула. Уміжчасі на вулицях залишаються тільки охоронні стійки та санітарна служба. Активну оборону при помочі гармат, скорострілів, штучних хмар, переводить військо або інші призначені до того органи.

У часі, як серед інших народів відбуваються правильно окремі курси й вправи для оборони перед літаками, а преса й література вказує на велику небезпеку, що грозить безборонному й нехороненому населенню, у нас взагалі на це доси не зверталося уваги, хоч грозить нам небезпека далеко більша, ніж іншим народам просто тому, що ми не посідаємо відповідного озброєння для активної оборони. Всеж, числячися з можливостями ворожих летунських нападів на наші місцевості, мусимо принаймні прийняти **всі пасивні міри охорони**. Перед нами стоять слідуючі завдання:

1. **Загальне поучення населення** про летунство та про роди воздушних нападів, яких можемо очікувати. Вже коли населення знає небезпеку і в критичній хвилі **задержує потрібний спокій**, не тільки обмежується цим непотрібні страти, але передусім **моральне ділання** летунського нападу

(а на це найбільше числить ворог) обмежується до мінімуму. Населення повинно знати, що у випадку летунського нападу **не сміє у паніці бігати** по вулицях і по відкритих полях, що в ночі мусить **погасити всі світла**, а в день **згасити огонь у печах**, тому що світло як і дим бачуть летуни й крім того збільшується, при киданні бомб, небезпека пожежі.

2. Вже сьогодні повинно населення знати **відповідні пивниці й охоронні місця** згл. безпечні місця у лісах і горах, де можна булоби скритися населенню з майном і худобою, як тільки довідається про наближення літаків. Ті місця повинні бути так закриті деревами, щоби летуни згори нічого не могли бачати. Подібно люде, що втікають з криївок або ті, що знаходяться в часі наближення літаків на вулицях, повинні ховатися в тінь та порушуватися під заслоною дерев, щоби були згори невидні й тим способом хоронилися перед обстрілом.

3. Однак всі ці міри не богато помагають, коли одночасно не зорганізується **у кожній місцевості вартову службу**, яка своєчасно голосить наближення літаків так, що населення має ще час знайти криївки. Стійки заосмотрені в далековиди повинні знаходитися на високо положених місцях (церковні вежі, гори, тощо) а про наближення ворога дають знати при помочі дзвонів та свистків. Як тільки літаки найдуться над місцевістю, повинна вона виглядати як вимерла так, щоби летуни не могли ствердити, де знаходяться люде, проти яких вони мають вести бій.

4. Побіч вартової служби повинна бути при помочі огневої сторожі та інших подібних това-

риств зорганізована **рятункова служба**, яка з одного боку несе **санітарну поміч** раненим і затроєним газами, з другого боку веде охоронну акцію проти **пожеж** і ділання газів.

При такій підготовці та при захованні потрібного слокою вдасться і нам уникнути непотрібних великих страт при летунських нападах.

У часі, коли при тих **пасивних охоронних мірах** мусить співпрацювати ціле населення, буде завданням боевої організації підготувати **активну оборону**. Як довго не будемо мати до розпорядимости спеціальних родів зброї як протилетунських гармат, тощо, мусимо вживати принаймні **скорострілів партизанських відділів** до боротьби з літаками. Розуміється, що рівнож мусимо помагати в зорганізованні пасивної охорони для населення.

У **нищенні ворожих воздушних засобів боротьби на летунських площах** (саботажі—нищення машин, апаратів, палення гангарів тощо) полягає знову завдання наших **боевих відділів**, які в той спосіб несуть оборону нашому незброєному населенню та зменшують ворожі военні сили.

Газова війна.

Бажання швидкої й успішної перемоги над противником при можливо найменших власних втратах, примусило вже у часі світової війни обидві воюючі сторони послуговуватися в боротьбі **винаходами хемії**. З усіх хемічних середників, вживаних у війні, є найважливіші **отруйні гази**, що є зараз найстрашнішим боевим засобом, яке людство взагалі коли-небудь посідало.

Вживання боевих газів має за ціль наповнити великою кількістю газової отруї місця, у яких знаходяться ворожі війська або військові об'єкти (напр. окопи, становища резерв, артилерійські позиції, муніципальні фабрики, залізничні об'єкти, тощо), та **вбити** присутніх там людей (також звірят), або **зробити їх нездібними** на довгий час до боротьби шляхом затруєння їх.

Початково вживано до цієї цілі методи **видмухування газів**, яка була успішна на коротку віддаля. У найбільш висунених у бік ворога становищах вкопувано цілі батареї (богато соток) сталевих фляшок, у яких знаходився у стисненій формі боевий газ. При сприятливій вітрі, що дув у бік ворожих становищ, отвирано при фляшках вентилі; тоді газ посувався у формі т. зв. **газових хмар** у бік неприятеля. Однак ця дуже примітивна метода загрожувала і власним військам, бо при зміні напрямку

вітру газові хмари завертали до становищ власних військ та ширили там смерть.

Тому зчасом ужито іншої методи: наповнювано газом **гарматні набой** та стріляно ними на ворожі позиції. Вкінці, після удішнення воєнного легунства, побудовано великі **газові бомби**, що їх везуть із собою тяжкі бомбові літаки і скидають на ворожі становища й міста. У наслідок удару об землю такі бомби розриваються і газ, що знаходиться в них, може без перешкоди поширяться. Остання метода найбільше поширена, бо рухливість літака й можливість переносення ним великих тягарів, уможлиблює наповнити газом навіть **відлегли місцевості** й тим способом ширити страхіття війни далеко у запіллі, між цивільним населенням.

Ділання газів може бути двояке. Одні з них мають за ціль **цілковито** знищити ворожі сили, інші мають зробити їх **на певний час** нездібними до боротьби, отже не несуть із собою смерті. До збивчих газів належить фосген, хлорпікрін, муштардовий газ, та ін., які навіть у малій кількості нищать віддихові органи і спричинюють смерть наслідком задушення. До газів, що викликають часову нездібність до боротьби, належить напр. слізний газ, який витискає сильні сльози, без дальшої шкоди для організму; цього газу вживає також поліція для здушення заворушень та взагалі тоді, коли має до діла з більшою товпою людей. Інші подібні гази спричиняють сильне звертання, переходовий параліж, прищі а то спалення шкіри тощо.

Часове ділання випущеного газу є ріжне, залежно від погоди, температури, положення місцевості (гора, долина) й триває від кількох хвилин до цілих днів. Передусім у низько положених місцях

(кітлинах) може газ, який є тяжчий від воздуха, часто залишатися цілими днями.

Як тільки на західнім фронті в часі світової війни розпочалися перші газові атаки, зараз прийнято проти них охоронні міри. Найліпшим середником є **Газова маска**; вона зроблена з гуми а з переду, у місці, де припадають уста людини, що її вдягає на голову, має бляшану пушку, наповнену окремими хемікаліями, що ділають як фільтр. При вдиханні затроєного воздуха, у наслідок хемічного ділання фільтру, газ стає нешкідливим для віддихових органів. Однак річ у тім, що кожний газ потребує іншого фільтру для неутралізації, отже **кожна Газова маска не хоронить ніколи проти всіх Газів!** Власне в тім полягає небезпека газів. Кожна воююча сторона старається знайти **нові** роди газів (що розуміється задержує у тайні), перед якими не хоронять ті маски, що їх має противник. Зі свого боку противник старається при помочі своєї розвідки вивідати про роди газів у ворога, щоб відповідно конструувати свої газові маски.

Друга трудність, звязана з успішною охороною перед газами, полягає у приготованні масок не лише для армії, але і **для цивільного населення**, тому, що при помочі літаків можна вести газовий наступ і в запіллі. Можна собі легко уявити цю величезну кількість потрібних масок. Крім того, як це й діється у всіх державах, слід підготовляти систематично цивільне населення до протигазової охорони і повчити, як воно має поводитись з охоронними середниками; це завдання сповняють окремі товариства, тісно спіпрацюючі з військовими вла-

стями (напр. у Польщі „Liga obrony przeciwwgazowej“, в СРСР „Оссоавіяхім“ та ін.).

Тому, що ніяка держава не буде мати у хвили вибуху війни потрібної кількості газових масок для цілого свого населення, підготовляється вже в часі мира спеціальні **охоронні місця** для цивільного населення. Вони знаходяться здебільшого в пивницях та мають герметично замкнені двері, крізь які не може втиснутися газ. У середині повинні також бути вентилятори, ліки, тощо. Окремо вишколена санітарна сторожа буде мати за завдання ратувати отроєних газом, а крім того при допомозі спеціальних хемікалій (вапно та ін.) неутралізувати ділання газів на вулицях, у домах, тощо.

Залежно від того, чи при газовім наступі уживається артилерійських газових набоїв чи скидається бомби з літаків, є різно великий простір, покритий газовими хмарами. Тому дуже велике значіння має **вартова служба**, яка повинна остерігати вчас населення загроженої області, щоби воно встигло втечи до місць, недіткнених газом або до охоронних об'єктів.

Будуча газова війна буде вестися не лише на фронті, але також у **запіллі** на випадок **повстання поневоленого населення**. Вже сьогодні вживає поліція газів проти більшої товпи, а в 1929 р. англійські летуни кидали в Палестині газові бомби на табори арабів-повстанців. Минулого року пішла команда большевицьких військ ще далі: щоби пригнобити українських селян, перевела в Києві великі маневри газових і летунських відділів, що мали показати «здушення повстання селян-націоналістів». У часі, коли робітництво було забезпечене через «Оссоавіяхім» газовими масками, показувано селя-

нам, як легко вони можуть бути знищені при допомогі газу на випадок повстання. Треба нам отже рахуватись з тим, що наші гнобителі, крім іншої зброї, будуть вживати проти нас і газів.

Які є охоронні міри для нашого населення? Газові атаки, на випадок повстання, **че зможуть захопити великої території** тому, що наші вороги не посідають відповідного на це урядження. Вони будуть старатися при допомогі **поодиноких атак** збити вже само слово «газ» страхіттям для населення. Буде, отже, ходити передусім про моральне потрясення, викликане триманням населення у вічнім страху. Нашим завданням є **пояснювати населенню методи газової боротьби, запізнавати його з охоронними середниками**, слідити яких охоронних середників уживає ворог, а далі, притягнути наших хеміків до співпраці над **імпровізованою протигазовою охороною**. Нам ніколи не вдасться виготовити чи постаратися про відповідне число газових масок. Однак кожний з нас мусить знати примітивні способи охорони перед газами.

Передусім слід **обсервувати** наближення газових хмар або кидання газових бомб з літаків; це вможливить **швидко покинути низько положені місцевости** та схоронитися до вище положених місць (гори, тощо); слід пам'ятати, що газ є тяжчий від повітря і спадає на землю. Далі треба постійно **втікати проти вітру**, щоб як найшвидше дістатися до терену, незатраченого газом. При втечі на коротку віддадь (вулиці) **заперестати віддихати або тримати перед носом змочені водою хустинки**. Приготовити треба **негашене вугілля**, яке служить до чищення загажених місць. Мешкання можна забезпечити імпровізованим способом перед газом.

коли перед дверми та вікнами повіситься мокрі простирала, коци тощо, та позатикається ними всі отвори. Тому, що деякі гази ділають палючо, доставшись з одягу на шкіру часто аж після певного часу, слід по скінченні газового наступу **змінити одяг**. Подібно як на фронті, так само в кожному селі й місті повинні знаходитися на церковних вежах та на високо положених місцях **вартіві стійки**, які у хвили небезпеки при допомозі дзвонів, сирен тощо, зараз дають знак на «газовий алярм», щоби ніхто з мешканців **не був нагло заскочений**, та щоби кожний міг вчас знайти охоронні місця, або втечи на високо положений терен. Рівнож не слід безпосередньо після газового наступу виходити з укриття.

Кожна зброя має тим більший вплив, чим **більш несподівано** вдаряє в **неприготованого** противника. Мусимо отже найширшим колам нашого громадянства пояснювати методи газової боротьби й охорони перед нею, щоби люде і при малих газових атаках, які дуже часто є зовсім нешкідливі й не потягають за собою ніяких жертв, не тратили голови, та своїм страхом і ширенням паніки не улекшували противникові досягнення своєї цілі. Спокій і притомність ума, знання небезпеки та охорони при допомозі тих середників, що є під рукою, унешкідливить кожний воєнний засіб ворога, який у великій мірі рахує на **моральне** ділання своєї зброї.

Невидима зброя.

Із поступом воєнної техніки пошукується загально за воєнними засобами, що для противника булиби тяжкі до відкриття, бо тим способом булоб утруднене їх побороення. Нові гармати, танки, літаки, тощо, можуть вже при їх конструованні, згл. при пробах у часі миру відкрити зручні розвідчики. При знанні їх технічних подробиць, можна легко винайти середники для оборони перед ними. Зрештою, у часі війни, не дивлячися на всяке «маскування», можна їх все таки відкрити: тоді вони стають предметом протинаступу.

Тому тепер ідуть намагання спорядити т. зв. **невидимі боеві середники**, яких уживаноби передусім тоді колиб ішло про це, щоби противна сторона не могла зразу пізнати, хто їх ужив та взагалі звідки вони беруться. При приміненню невидимої зброї грає головну роллю: **медицина, хемія й електротехніка**.

Багато людей знає, що медицина із своїми модерними винаходами має величезне значіння для гоєння ран, нанесених зброєю у війні. Але мало людей знає, що вона може бути також сама **зброєю**, далеко небезпечнішою від гармат і крісів. Плано-вим поширюваннєм різних **бактерій**, штучно плеканих у лабораторіях, можна викликувати між усіми живими істотами (людьми і звірятами) **епідемії хвороб**, жертвою яких можуть, при недостатчі відповід-

них санітарних засобів, впасти тисячі. Ще до нинішнього дня є напр. неясне, чи страшна тифозна епідемія, що в р. 1919 нагло здесяткувала Українську Галицьку Армію та зробила її нездібною до боротьби, не була викликана штучно, щоби тим способом зломити військову силу Українців і забезпечити за поляками Західні Землі України. Є дуже можливо, що кількох перебраних польських агентів, що самі перебули щеплення проти тифу, поширяли по кватирах, військових кухнях і магазинах українських військ культури тифозних бактерій і наслідком цього, в короткім часі вибухла на **різних місцях** смертоносна епідемія. Із другого боку зручна польська дипломатія старалася перешкодити транспортам ліків і помічних засобів, як рівнож санітарних поїздів «Червоного Хреста» із закордону на терен перебування У. Г. А. У той спосіб знищено при помочі невидимої зброї—тифозних бактерій—три корпуси, яких польська збройна сила не могла знищити в отвертій війні. Ворог у тім часі замкнув герметично свій фронт і придивлявся спокійно, як гинуть тисячі людей.

Подібними способами можна також спричинити знищення **коней** (носатина) й **худоби**, отже знищення народнього майна. Нагла зараза великих отар худоби в 1929. р. на Гуцульщині та їх ізолювання на полонинах, яке зарядили польські уряди, де малиб вони повільно вигинути, заставляє до певної надуми.

Свідомість, що перфідний ворог буде вживати проти нас всіх середників, щоби знищити моральну й матеріальну силу нації, мусить напружити увагу **всіх верств** нашого населення. Передусім наші **лікарі та ветеренарі** не повинні спускати з очей

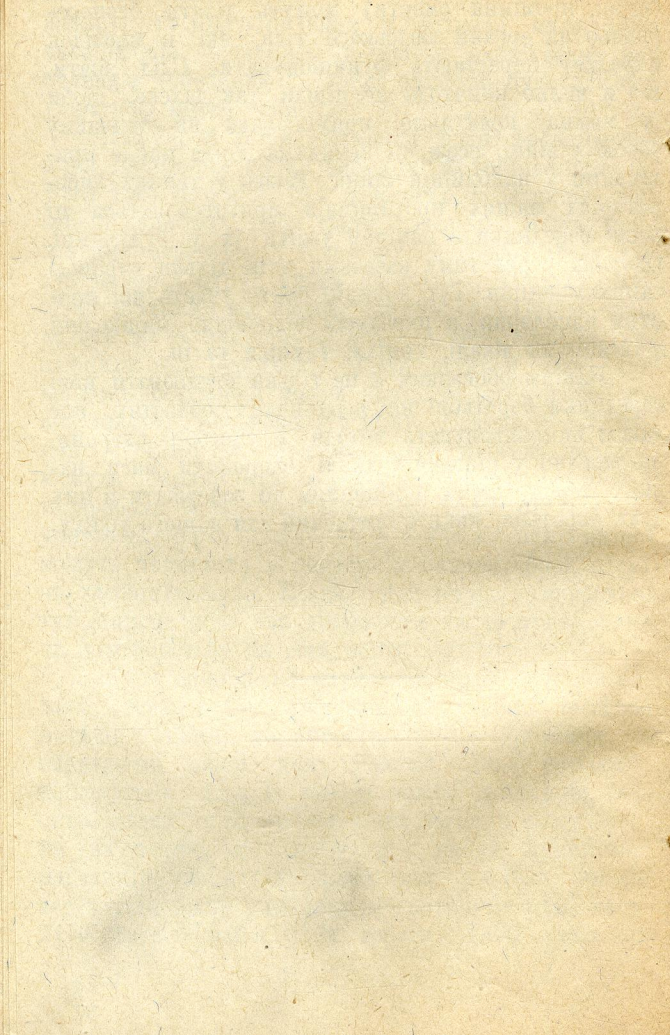
подібних можливостей та їх небезпеки. Їх **настороженість** та **підготовлення в аптиках охоронних засобів** для щеплення, як рівнож висвітлення населенню небезпеки подібних епідемій буде для нас успішною мірою охорони.

Подібно й хемія доставила різні боєві середники, передусім **гази, вибухові матеріали** та ін. Крім того є цілий ряд хемічних середників, які вже в давніших часах мали й сьогодні мають примінення передусім у підземній боротьбі. Належать тут наперед **отруї, кваси** та подібні сполуки, що своїм діланням на людей, звірята та матерію приводять до їх знищення, згл. до зроблення їх нездібними до боротьби. Напр. шляхом затроєння керниць для коней можна знищити весь запас коней якогось військового відділу. Слабші отруї, кинені зручним способом до харчу якогось відділу, можуть спричинити переходове затроєння мужви та зробити її нездібною до бою; тяжчі отруї спричинюють смерть відділу. Інші хемікалії (напр. кваси) можуть понищити в магазинах запаси зброї, одягу чи засобів поживи. Взагалі для хеміка отвирається тут широке поле для діяльності чи то для охорони чи для боротьби за свій нарід.

Є ще одно поле, наукою помірно мало досліджене; всеж і тут вишукується різні, зрештою в тайні тримані, можливости. Є це **проміння та електричні хвилі**, яких ділання сягає на сотки кільометрів. При їх вжитті можна не тільки змусити літаки, шляхом знищення моторів, до спущення на землю, або спровадити вибух муніційних магазинів, але в найновішім часі роблено спроби через відповідне уложення магнетичних піль звернути летючі набой з їх дороги. Інші проміння

(т. зв. проміння смерти) можуть ділати безпосередньо на органи людського тіла, які в наслідок параліжу перестають функціонувати. Слід знати, що й колиб винаходи не пішли так далеко, щоби їх можна практично примінювати як звичайну зброю у війні, всеж ця невидима зброя найде примінення у найблищій війні. Також у тайних лабораторіях наших противників приготавлиється ці боеві середники з наміром ужити їх у будуччині. Охорона перед тими засобами є не тільки справою самих жовнірів. Тут повинні брати участь **всі верстви населення**, а передусім відповідно вишколені фахівці, як лікарі, **хеміки, техніки** та ін.

Нашим обов'язком є не тільки студіювати нові середники боротьби на ноодиноких областях, але також випрацьовувати методи і способи охорони, що моглиб у рішаючій хвилі охоронити маси нашого народу перед знищенням та задержати в них духа боротьби, який є потрібний для нашого успіху.

2 часть.

Боевик і військо.

Загально панує думка, що головним завданням члена підпольної національно-революційної організації є **шкодження та знищення** державної сили гнобителя. Забувається однак, що на тім завдання не кінчиться. Навпаки, «знищення» є щойно початком того завдання і то, здебільшого легшою його частиною. Бо від тепер виринає необхідність творити **власну силу** (цивільну та військову), так зорганізовану, щоби вона змогла оборонити щойно добуту волю проти наступів ворога **із зовні** та посилити авторитет національної держави також **внутрі**.

Власне тут зачинаються перші практичні взаємовідносини поміж «боевиками-революціонерами» а «військом». Боевик-революціонер, який при помочі саботажів, атентатів та інших способів підпольної боротьби підкопав ворожу силу та вкінці, скинув її—мусить безпосередньо після цього співпрацювати при організації **власних військових відділів**, що моглиб своєю силою та формою закріпити здобутки повстання-революції проти знову наступаючого ворога. Таксамо як боевик-революціонер **перший** зачинає боротьбу, так рівнож мусить він бути **перший**, який працює над утворенням **правильної армії**.

Про оправданість цього домагання можуть нас ясно пересвідчити різні історичні приклади, на-

віль з нашої власної історії. Упадок монархії у Росії в 1917. р. дав можливість українським національно-революційним силам, що досі вели підпольну акцію, підняти отверту боротьбу за **державну незалежність** України. І хоч вони були в стані повалити московський режим і створити українську державну силу, всеж **бракувало тих військово об-
разованих провідників**, що вмілиб з українців, повертаючих з російської армії створити зараз сильне національне військо, мобілізувати запілля та охоронити державні кордони проти наступу російських білих та червоних лав.

Подібне положення було в 1918. р. у Східній Галичині. Вправді гурт запалених патріотів, молодих старшин-революціонерів, міг вивісити у Львові блакитно-жовтий прапор і тримати короткий час місто у своїх руках, однак бракувало дальших підготовок, власне зорганізовання на провінції більших військових відділів для негайної помочі львівському фронтові; а тільки тим способом можна булоб утримувати здобуток революціонерів. Без фахового знання та співпраці **вистарчаючої кількості військово вишколених сил**, що моглиб перевести мобілізацію, доставу матеріялів та амуніції, випрацьовати суцільний плян наступу чи оборони тощо, не можна було і при найбільшій пожертві одиниць осягнути успіхів проти переважаючого ворога.

Також інші народи опинились перед такою самою проблемою. Польські революціонери під проводом Пілсудского (П. О. В.) вели давно до війни правильні **військові курси**. Крім того члени П. О. В. («Польска Організація Войскова») служили в австрійській, німецькій та російській арміях, щоби

тим способом набути військового знання, яке вони використали при вибуху світової війни для організації своїх легіонів, а потім і національної армії. Також більшовики мусіли вже в короткім часі переорганізувати свої революційні маси в правильні військові відділи. Однак і їм бракувало своїх «пролетарських провідників». Проблему провідників розв'язав Троцький в цей спосіб: він притягнув давних; вишкolenих царських старшин а на їх боці поставив для контролю комісарів, отже партійців, які мали нагляд над фаховими розпорядками «спеца». Щойно, коли вишколено вистарчаючу кількість «червоних» старшин, зірвано з гою системою.

З тих прикладів бачимо, що кожний член У. В. О. мусить усвідомити собі свої дальші завдання. Не вистарчає тільки на підставі національної свідомости та волі до чину бути пробоевою частиною національно-визвольної боротьби, що кидає перші гранати. Кожний мусить здобути ще й те **військове знання**, що вможливилоб йому після вдатного переведення перевороту брати активну участь в організації нашої національної армії та бути в ній провідником.

Завдання революціонера-вояка після перевороту є дуже широкі, бо деб його не поставили, всюди стрінеться він з найбільшими труднощами та мусить зачати працю просто з нічого. Чи буде він брати участь у вуличній боротьбі або стояти в окопах ново утвореного фронту, чи піде до заплілля для переведення мобілізації або для зорганізування воєного промислу, що має нам забезпечити запотребовання зброї, амуніції та воєнних матеріалів, всюди буде він мужем довірря, на котрого інші будуть дивитись із запитом, тому всюди по-

винен він своїм почином та фаховими відомостями поривати всіх інших за собою.

А це фахове знання не дасться в останній хвилі «імпровізувати». Ми не можемо, подібно як це було в рр. 1917-18., стати безрадно та вичікувати помочі від антанти, Вільсона чи навіть від Господа Бога.

Ми й називаємо себе також тому **військовою** організацією, щоби кожний член був свідомий того, що він мусить бути **вояком та провідником**. Коли кожний вже сьогодні усвідомить собі ті завдання, що чекають його в будуччині, та відповідно до того буде поступати, то майбутню нашу війну будемо вести з більшим успіхом, бо будемо розпоряджати великою кількістю людей, з яких кожний, поставлений на своє місце, **буде знати, що має робити**.

Боевик і творення фронту.

Як тільки, по розвалі Австрії зачали українці в Східній Галичині організувати свою державу, зараз спостережено намагання місцевої польської меншости виступити зі зброєю в руці проти правної української влади. Тоді то не мали ще поляки ніяких регулярних військ, лише поодинокі **узброєні групи**, що склалися із студентів, робітників, військових, тощо.

Вже в перших днях листопаду, у Львові, можна було пізнати ціль поляків та їх воєнну тактику. Кожний **поодинокий поляк**, мущина чи жінка старий чи молодий, старався через саботажі, шпіонажу та всякими іншими способами підпольної роботи, як найбільше шкодити українському військові. Внедовзі об'єднувалися одиниці у **боеві групи**, що обсаджували важні об'єкти, дома, тощо, а потім і цілі вулиці та дільниці. Не тревало довго, а ті поодинокі, розпорошені по цілмі місті групи були об'єднані, під рукою енергічних провідників, у **військові відділи**, що підлягали одній команді, яка вела проти нас ширші операції на підставі суцільного плану. В той спосіб утворено **польський фронт**. Замість того, щоб уже в перших днях розігнати польських боевиків та в разі потреби вжити як найострійших засобів проти кожного, що безправно носив зброю, ми допустили до того, що перед нашими очима утворилася через співпрацю

польських революціонерів з військово вишколеними елементами воєнна сила, що вкінці, не тільки вигнала нас зі Львова, але коштувала нас життя тисячів наших жовнів.

Таке було й на провінції. В часі, коли наші війська боролися на фронті від Сокаля через Львів аж по Карпати, різні польські боївки, саботажники та шпії наносили нам за фронтом, в запіллі, всякі можливі шкоди. Зновуж у хвили, коли на-чався відступ наших військ на Схід, робота поляків міняється. У всіх містах, а навіть по деяких мазурських селах, організують члени П. О. В. (польська організація військова) та укриті там польські старшини боеві відділи, які досить часто, ще тоді, коли фронт був доволі далеко, розоружували поодиноких українських стрільців та малі відділи, то знов розсіванням неправдивих вісток або нічною стріляниною спричинювали замішання між українськими військами та обозами, а вкінці, по відступі наших військ, сейчас **творили польські військові відділи.**

Така тактика мала для надходячих із Заходу польських регулярних військ велике значіння й давала неабиякі користи; вони могли поповнювати свої сили тими відділами, що були в українськім запіллі; далі ті люде, як місцеві, приносили їм великі услуги як розвідчики та провідники; вкінці арешти українських полонених, вишукування укритих людей, зброї та засобів належало до таких відділів. Так отже польський боевик із польської меншости, був передовим відділом польської армії, був тим, що перший у Східній Галичині творив фронт проти укранців.

Яку науку можемо мати з поведінки польських

боевиків-революціонерів у боротьбі проти нас в рр. 1918—19?

Підпольна боротьба, це тільки перший етап визвольних змагань. Із закінченням підпольної боротьби не кінчиться обов'язок та завдання національно свідомого революціонера, члена підпольної військової організації. Коли він в часі ворожої окупації має за обов'язок при допомозі саботажів та інших способів підпольної боротьби розсаджувати чужий режим, то в хвили, коли ворог зачинається хитати або його сили є увязнені на іншому місці, приходить для боевика друге завдання: **творити власний військовий фронт.**

У тім моменті не сміє молодий боевик чекати на «накази» та «вказівки», що встрявалиб у всі подробиці, лише як тільки видано зазив до повстання, повинен він також і без приказів, **з власної ініціативи**, створити коло себе, по можливості, найсильнішу боеву групу і з нею обсадити найблищий відтинок фронту чи об'єкти, висунені проти ворога. Він повинен постаратися, також без ніяких приказів, вирядити та узброїти, як найскорше, свою групу, шукати зв'язку з іншими подібними групами навколо як рівнож налагодити зв'язок із найблищою військовою командою. Такий приклад ініціативи та рішучості захопить та запалить також хитких, що в початках лише критикують, чи «чекають на накази».

Подібна поведінка не має нічого спільного з «атаманією» та творенням замішання; навпаки, вона вимагає як найбільшої дисципліни та зрівноваження в кожного поодинокого провідника. Є прецінь зрозуміле, що якраз у перших днях по перевороті найліпший навіть військовий провід не

може звязатися з всіми й найбільше віддаленими відділами та видавати такі прикази, щоб були пристосовані до кожночасних місцевих обставин. Отже, від ініціативи кожного провідника зокрема, та від його розуміння загального положення залежить, в першій мірі успіх.

Тому й нашим завданням є створити з членів У.В.О. «кістяк», якого кожний член не тільки був би добре вишколений, але також знав, що в хвилині перевероту тяжить на ньому обов'язок стати військовим провідником та співпрацювати над організацією наших **фронтових частин**. Лише в той спосіб буде можна й у найбільше віддалених околицях без подібних приказів організувати відділи, що зможуть скоро, ще перед початком ворожої протиакції, створити фронт для охорони Батьківщини.

Провідник боевої групи повинен в такій хвилині поставити при допомозі своїх людей **рій** або **сотню**, **відділ машинових крісів** або інший військовий відділ, який міг би обсадити чи то частину міста, чи село чи якийсь відтинок фронту. Але члени У. В. О. будуть потрібні не тільки як команданти фронтових частин: вони повинні вміти виконувати також і технічну роботу, що більше і функції ад'ютантів та булавних старшин. Хто сьогодні ще перетинав телефонічні дроти ворога, може завтра вже доглядати робітників, що мають поставити полевий телефон для нашого власного вжитку. Рука в руку з вишколеними військовими людьми (старшинами й підстаршинами) помагає він при творенні власної національної армії та мусить бути цінним співпрацівником. бо він представляє собою найблищий зв'язок з народом, зв'язок військової теорії з національно-революційною практикою.

А коли вкінці вестиме зорганізований ним відділ до бою, то повинен бути й **командантом** в правдивім того слова значінню. Тоді запорукою його успіху буде не тільки сама воля, але й потрібні військові відомости. Вже сьогодні повинен кожний з наших молодих, будучих військових провідників здати собі справу, що в боротьбі будуть хвили, коли в його руках спочиватиме життя соток близьких йому людей.

Мусимо рівнож рахуватися з тим, що більшу частину наших старших військових і політичних провідників, ще до початку боротьби, ворог унешкідливить. Та народні маси повинні бути приготовані на то, щоб підняти рішачу боротьбу і без них. Ніхто з нас не знає, на яке місце поставить його доля. Однак кожний член У. В. О. свідомий відповідальности в тій рішачій хвилі, повинен мати ясну ціль перед очима; знищити ворога та створити власний воєнний фронт.

У запіллю.

У часі повстання не менше значіння, ніж воєнний фронт має **організація етапу чи там запілля** т. є. тої частини краю, що лежить чито безпосередно за фронтом, чи далеко за ним.

В р. 1917-18 пізнали ми на власній практиці як необхідне є скоре та енергічне організування країни поза фронтом, щоби сам фронт або поодинокі його частини не заломалися наслідком недовстачі відповідної піддержки. Правильно поставлена організація запілля мусить видобути із запілля все потрібне для вдержання фронту, отже для піддержки поодиноких фронтових частин. Тут належить передусім переведення мобілізації, яка повинна обіймати стільки річників, скільки зараз можна узброїти та сформувати у поодинокі відділи, які доповнилиб чи змінилиби фронтові імпровізовані війська. Тут також належить роздобуття та доставка коней, возів, одіння, зброї, муніції та всяких інших предметів, потрібних військові на фронті. Дуже важним є упорядувати доставку та розподіл харчів на фронті, як рівнож розподіл їх між цивільним населенням. Урухомлення промислу, необхідного для ведення війни (т. зв. воєнний промисл) має за завдання виробляти воєнні матеріяли чи направляти ушкоджені. Вкінці плянове та безперервне функціонування перевозу та засобів звязку (залізниця, телеграф, телефон, автомобілеві лінії,

тощо) має уможливити постійну доставку річей аж безпосередньо до лінії фронту.

Щоб однак це виконати є необхідна згідність плянів і діянь військових команд на фронті та в запіллі як рівнож і цивільних властей. Спори за «компетенцію» потягають за собою страту часу та матеріальні втрати, які кінець кінців коштують життя людей на фронті.

Як виглядала організація запілля в останній нашій визвольній війні?

Ні на Східній Україні ні в області галицької армії вона не була систематично підготована. З розпадом російської та австрійської армій повертали до батьківщини зі всіх фронтів та з таборів полонених великі маси українських військових, яких наслідком недостатчі відповідної підготовки не можна було зараз належно ужити в українській армії. Знову по чужих військах остали воєнні матеріали частинно в магазинах, частинно на залізничних двірцях, містечках та селах у таких масах, що у випадку нечайної збірки тих матеріалів та належної їх консервації моглиб вони вистарчити ще на довгі літа до боротьби з нашими ворогами. На жаль, брак відповідного пляну а передусім недостача фахових людей привела до того, що велика частина матеріалів в короткім часі знищилась або її розкрадено. Хто не пригадує собі, як то від сідел відрізувано шкіру, а відтак через брак сідел не могли ми виставити потрібної кількості кінноти, яка в партизантці та взагалі у рухомій війні моглаб бути великою помічю для змученої безнастанними маршами піхоти. Навіть не говоримо про кріси та муніцію, яку позабирали давні військові зі собою до дому та дуже часто нерозумною стрі-

ляниною, в ночі, викликували серед військ паніку або знервовання.

Подібно було і з людським матеріалом. Коли оголошено загальну мобілізацію йшли із всіх сторін, частинно під законним примусом, частинно добровільно, великі тисячі до збірних станиць, щоб дсповнити або змінити фронтові частини. Мас людських не бракувало, зате недоставало відповідних технічних апаратів, старшин і підстаршин, коротко, бракувало попередньої підготовки до прийняття мобілізованих мас. Наслідком того покликані до війська часто цілими днями, а то й тижнями, волочилися по казармах та по вулицях без жадного заняття, до того найчастійше без відповідного забезпечення та опіки. Не дивно, що вже в короткім часі почалося «критиковання», що зверталось проти власного правительства й військового проводу та підготовляло добре підложжя для ворожої, передусім, для большевицької пропаганди. Остання вела до того, що велика частина змобілізованих утікала до домів, при чому дезертири не тільки забирали зі собою зброю та інші військові річі, але й рабували державні маґазини, а то й приватне майно.

Були вправді виїмки; були округи, де завдяки енергії та знанню командантів панував вірцевий лад, де було повне зрозуміння того, що запілля є лише частиною цілого, частиною, якої завданням є підпирати фронт та працювати для його скріплення. З таких округ йшли правильно транспортувати резерв на фронт, кожний предмет військового виряду збирано й консервовано; закладано запасові маґазини, в яких находилися до кожночасного вжитку зброя, муніція, одяги та харчі. Також припинання та вишкіл мобілізованої мужви йшло в таких округ-

гах пляново. Функціонувала там залізниця та пошта. Завдяки добре зорганізованій військовій жандармерії в окрузі панував спокій та безпека. Цивільне населення слухало охочо строого, але справедливого окружного команданта, як заступника своєї влади.

Яку науку можна витягнути з минувшини? Яка роль припаде в майбутности боевикам?

Практика показує, що в будуччині не лише фронт буде полем діяльності тих, що підготували повстання і революцію, але що також треба нам буде підготувати й призначити частину наших найліпших та найбільш енергічних сил зпосеред молодих боевиків для обсади найважніших місць в запілля; запілля мусить відповідати тим умовам, що до них ставляє фронт. При тому треба дбати, щоб за фронтом не заняли місць спекулянти й нездари, що дбають про власні інтереси, замість старатися про фронтові частини. Під тим оглядом треба буде переводити ґрунтовні «чистки» та завести лад. Боевик буде відчувати потреби фронту, бо він сам є частиною фронту, частиною, що має бути мостом між фронтом та запіллям, звязковим, який на цілу свою працю дивиться зі становища національної боротьби. Він залишиться і в запілля боевиком, бо при нашій будучій війні досить часто треба буде боротися в запілля з ворожими саботажми, пропагандою та шпіонажію.

Служба в запілля для кожного з нас, що до неї буде призначений, не буде означати «пониження», але навпаки, велике та відповідальне завдання, якого виконання принесе користь товаришам на фронті.

Боевик і перевозові средства.

Не треба підкреслювати важливість комунікаційних середників, особливо залізниць, на час мобілізації. Шляхом уміло переведених саботажів (нищення залізнодорожних мостів та іншого залізничного уладження, ушкодження паровиків і вагонів) можна нанести ворогові дуже великі шкоди, які можуть знівечити навіть найкраще випрацьовані ним плани. Та перевозові средства є важливі для воюючої сторони не тільки на початку війни, при мобілізації, але й дальшому її розвитку; без них не можна обійтися при перекидуванні військових частин з одного відтинка на другий, при доставі харчів, муніції й усякого воєнного знаряддя у фронтову полосу, при перевозі хорих, ранених і полонених та при транспорті всякого зужитого матеріалу. Беручи це на увагу, не можемо обмежитися на цьому, щоб тільки нищити перевозові средства ворога, але вже сьогодні повинні ми старатися також підготувати основи для майбутнього поставлення нашого військового перевозу.

В усіх державах існують при військових міністерствах або генеральних штабах окремі т. зв. транспортні відділи, яких завданням є, вже в мирнім часі, випрацьовувати докладні інструкції, що мають відповідати мобілізаційним планам. Ці інструкції є призначені не тільки на перші дні за-

гальної мобілізації, в якому то часі треба перевозити військові відділи із заплілля на фронт, але вони відносяться до перевозового руху в цілому, на цілий час війни, навіть у відношенні до мирного населення. Згідно з ними цілий перевозовий рух має бути підпорядкований військовій установі, яку можна назвати «керівництвом воєнних транспортів». Ця установа творить звено між начальним командуванням а міністерством комунікації з його підлеглими органами. Відповідно до обсягу її діяльності має ця установа вишколених старшин генерального штабу, інженерів і усякого рода фахівців, яким назначує функції в поодиноких залізничних дирекціях, варстатах, тощо. До її органів належать також команди залізничних дворців, при помочі яких вона слідкує за правильним ходом і забезпеченням транспортного уладження.

Але на цьому не кінчиться діяльність цієї установи. Вона не тільки має дбати про правильний хід комунікації у власній країні в часі війни, але й підготовляє відповідні пляни для урухомлення перевозу на випадок заняття ворожої країни чи звільнення своєї від ворогів. Це останнє завдання відповідає тим умовинам, в яких ми можемо найтися з хвилиєю, коли вдасться нам звільнити наш край від чужої окупації. Тоді станемо перед необхідністю, подібно як це було в р. 1918. сейчас урухомити всі перевозові середники, виправити всі перевозові середники, виправити всі знищення та постаратися, щоб перевіз відповідав потребам фронту; инакше наслідком неуправильного руху та злої доставки людей і матеріалів на фронт можемо понести необчислимі шкоди. Роботи з тим звязаної не зможуть виконати тільки залізничники та вза-

галі цивільні залізничні уряди, але й ті, що підготовляють національний здвиг.

Тому мусимо вже сьогодні знати цілу нашу залізничну сітку й то в подробицях. Отже не тільки уладження двірців, сигналізацію, залізничні лінії, мости, але також кількість і якість паровиків, возів, варстатів, складів, словом, все, що є потрібне для поставлення залізничного руху. Не менше важливим являється це, чи зможемо розпоряджати власним персоналом (урядники, інжинери, палячі, машиністи, тощо), щоб не обмежуватися на чужий, нам ворожий, та схильний до всяких саботажів, як це мало місце в недавньому минулому.

Вже тепер повинні ми ствердити, до якої міри зможемо в слушний час використати залізничну сітку, бо без того найкращий штаб не в силі виробити пляну для розв'язки складного питання перевозу боєвих частин і транспорту воєнного матеріялу та харчів на фронт. Треба нам рівнож, заздалегідь, подбати про створення окремих відділів для охорони залізниць перед ворожими саботажами, щоб на випадок ворожих затій ми могли їх в коріні та безоглядно здавити.

З повищого бачимо, що необхідним являється вже сьогодні виділити відповідну кількість здатних боєвиків і познайомлювати та підготовляти їх до завдань у ділянці воєнного перевозу. Бо в часі творення цілоти державного життя, головнo в початках, в часі повстання чи війни, коли то транспорт особливо набирає великої ваги, мусять ці вишколені вже передтим люде взяти на себе обов'язок практичного переведення намічених, теоретичних плянів. Безумовно, що до переведення тих справ, чи то в характері команданта залізничного двірця,

чи як наставника у варстатах, або звязкового старшини між військовою а залізничною установою, тощо, потрібно немало енергії та послідовности, щоб виконати як слід доручені завдання, вдержати лад і створити гармонійну цілість у всіх тих на око дрібних, а на ділі незвичайно далекосяглих справах, що в остаточному вирішують, у львиній частині, крівавi змагання воюючих сил у фронтовій лінії.

Боевик і воєнний промисл.

У зв'язку з поступом техніки та винаходами в ділянці військового виряду та зброї набирають шораз то більшої ваги, з огляду на майбутню війну, **помічні воєнно-технічні середники**. До них належить не тільки **зброя** (рушниці, револьвери, гармати, міномети, кулемети, шаблі, багнети, ручні гранати, набої та вибухові матеріяли), але також літаки, танки, авта, вози та інші засоби перевозу, далі—цілий виряд війська: убрання, білля, узуття, санітарний матеріял, технічний матеріял (човни, вибуховий матеріял, дріт, тощо) коротко—велика кількість предметів, що їх означають збірною назвою—**воєнний матеріял**. І що ліпше є військо забезпечене воєнним матеріялом, то більша є правдоподібність, що воно з успіхом видержить затяжну війну. Тому військовий провід дбає вже за мирного часу зробити великі запаси воєнного матеріялу.

Так само, як численні є роди воєнного матеріялу, так численні є роди **фабрик та варстатів**, де його виробляють. Деяких предметів навіть не виробляють на одній фабриці, а різні фабрики постачають складові частини, з яких вже й виготовляють цілість щойно в військових магазинах.

Всі ті фабрики, які доставляють різні потрібні речі для війська, що їх уживано підчас миру чи війни, отже, цілий **воєнний промисл** існує та розвивається на підставі певних напрямних, вирацьо-

ваних окремим відділом генерального штабу. В деяких державах існують навіть центральні для воєнного промислу, де заступники війська та промислових кол разом працюють для підготовки найбільшої виконності промисловості підчас війни; наприк., деякі галузі промисловості шойно підчас війни змінюють свій рід чинності: фабрика, що в мирний час виробляла господарські машини чи машини для шиття, може в часі війни при певних перемінах в урядженні виробляти кулемети, частини літаків, тощо.

Кожна держава сьогодні стремить виробляти всі роди воєнного матеріялу сама, а тому будує всі роди фабрик та варстатів, потрібних для виряду свого війська. Рівночасно з тим вона стремить мати і своїх **вишкolenих інженерів та фахових робітників**, якіб могли працювати в тих фабриках. Тому й бачимо, що новоповсталі держави, як, наприк., Чехословаччина, Польща, Литва, держави, що в перших роках свого існування накупували з закордону велику кількість воєнного матеріялу для виряду своїх армій, незабаром починають створювати власну промисловість. Рівночасно з тим вони вжили відповідних заходів, щоб забезпечити її чито від ворожих нападів (наприк., бомбових літаків) чи від саботажу. Наприк. у Польщі власний «промисловий трикутник» повстав у б. Конгресівці, далеко, отже, від кордонів та від непевних меншин, при чому вже й у мирний час перебувають там окремі військові охоронні відділи, які підчас війни, напевно, будуть підсилені.

Коли йде про воєнний промисл, то дуже важною є справа **постачання сирівців**. І найліпша фабрика нічого не буде варта підчас війни, коли

не буде мати до обробітки потрібної кількості сирівців. Тому кожна держава намагається мати **власні** сирівці, а коли це неможливо, заздалегідь спровадити з закордону та приготувати потрібні запаси. З другого боку—кожна держава намагається приладнати виряд до тих сирівців, що їх вона **має на своїй території**, щоби бути як найменше залежною від закордону; тут широке поле для винахідників у царині хемії, техніки, тощо. Наприк., щоби не бути залежним од довозу гуми, вживають штучної гуми або заступають її іншими середниками. У краю, де є джерела нафти, а нема копалень вугля, вживають нафтових двигунів у промисловости, на залізницях, тощо, щоб підчас війни можна було обійтися без довозу вугля. Абож, коли є подостатком водних сил, переводять електрифікацію, щоби дерево й вугіль можна було вжити для інших цілей. Подібне відбувається і з одягом, озброєнням, тощо. Саме та держава, що побіч морально та психічно сильної армії, має ще і власний воєнний промисл, побудований на достатніх власних сирівцях та засобах, отже, незалежна від довозу з закордону, зможе виграти війну. Світова війна дала на це приклад: центральні держави, що під оглядом стратегічним перевищували противників, мусіли уступити Антанті, що їх перевищала багатством технічних матеріалів. Тим то добре зорганізований воєнний промисл та забезпечене постачання сирівців для неї є першою умовою перемоги.

Які висновки з того для нас?! Передусім слід нам указувати нашому, здебільша, хліборобському населенню, на **конечність створення власної промисловости**, як рівнож сильної кляси ремісників

та робітників, що в майбутньому працювалиб у нашій військовій промисловості, щоби не прийшлося нам шукати потрібного в чужинців; можливість саботажу з їх боку створювалаб постійну загрозу для нашої армії.

Розуміється, що розбудова нашої промисловості є можлива тоді, коли матимемо відповідну кількість інженерів та фахових робітників, що повинні використовувати кожен нагоду **для вишколення себе** вже у мирний час у різних підприємствах. Вже в мирний час рівнож мусимо встановити, які підприємства матимуть для нас військове значіння, та які треба створити зараз же по відновленні нашої держави.

Зноваж на випадок повстання перед нами стоять 3 важні завдання, для сповнення яких мусимо напружити всі сили:

1) Передусім мусимо старанно **зібрати увесь той військовий матеріал**, який залишиться по окупантах, та **скласти його в магазини**, щоби тим способом **утворити резерви** для виряду новоорганізованих військ. Не сміємо допустити до того, що було підчас нашої визвольної боротьби перед 10 роками, коли величезні запаси зброї, одягу, муніції, санітарного матеріалу пішли намарно, а наслідком їх браку армія тратила свою боездатність. Ніодна рушниця, ніодин набій не сміє попасти до непокликаних рук, а мусить належати армії й їй служити.

2) Всі **варстати та фабрики**, які в тому часі будуть знаходитися на обсаджений нами території та будуть потрібні для ведення війни, треба поставити **під військовий догляд** та негайно привести в рух, щоби зараз же почали доставляти військові

свої вироби, як рівнож треба пильнувати щоб під час повстання, власне населення не знищило цих фабрик, не розуміючи їх ваги. Тим то й **обсадження важливих підприємств**, поки створиться впорядкована державна влада, все буде завданням **боевих відділів**.

3) Негайно по тому маємо приступити до будови нових варстатів та фабрик, що виготовлювалиб увесь потрібний для війська матеріал. Коли в запіллі промисл не задовольнить потреб армії, то не багато pomoже відвага армії! Богато наших боевиків є ремісниками, техніками, інжинерами, хеміками, тощо. Саме вони покликані «кувати зброю», отже, працювати над розбудовою нашої воєнної промисловости. Чим скорше й ліпше це завдання вдасться нам в рішучу хвилю сповнити, тим більші будуть вигляди на кінцевий успіх. Та над тим завданням треба вже в мирний час подумати!

Старшинський корпус.

Остання наша визвольна війна, а також і постійна теперішня боротьба проти всіх окупантів на всіх українських землях причинилася до віднови в українському народі давного, воєвничого, козацького духу. Від хвилі створення першого легіону У. С. С.—ів іде це відновлення через українські армії аж до створеної на їх традиції У. В. О., яка й собі знова промощує шлях для будучої української армії, що стане трівкою підпорою української держави внутрі й найкращим її оборонцем на зовні від ворогів. Наша збройна сила має бути в майбутньому—як вона й була в минулому—найкращим виявом соборницької державної думки.

Можемо з гордістю ствердити, що в широких верствах українського народу на **всіх** українських землях вже вкоренилася думка про конечність ставлення оборонної гати, й цю думку годі вже окупантам здавити насильством. Кожний чоловік, що чує в собі мужність та силу, та навіть і жінки вже знають, що недалекий отой день, коли станемо до останніх змагань за волю. Широкі маси кожної хвилі готові хопитися за зброю, щоб оборонити святі права народу та Батьківщини.

Можемо спокійно твердити, що наша молодь, яка в займанщицьких арміях, під чужою ворожою командою, чи то на східних чи на західних українських землях одбуває військовий вишкіл, національно

не викривлюється. Навпаки, освідомлена про свої національні обов'язки ще перед виконанням військової служби, вона не боїться військового вишколу в ворожій армії, і хоч приймає це як щось їй накиненого, а все знає, що слушного часу її обов'язком буде служити не ворожим замірам, але **власному народові**. При забезпеченні потрібними боєвими засобами, ми, отже, моглиб спокійно дивитися в майбутність, колиб не одно дуже важливе питання, що стає руба перед нами.

З хитрим розрахунком і маючи на меті тільки власні цілі та інтереси, займанці приймають до своїх армій дуже малий відсоток нашої інтелігенції, а ще менший її відсоток допускають до старшинського вишколу, а то й зовсім не допускають. Цей плян не важко збагнути: добре вишколені українські маси, ведені чужою командою, під червоним прапором або білим орлом, мають бути лише гарматним мясом, та не повинні мати своїх військових провідників, що керувалиб ними для добра свого власного народу.

Тому мусимо творити свій власний старшинський корпус проти волі окупантів.

Коли інші поневолені народи в минулому боролися за волю, то багато сьогоднішніх їхніх військових провідників служили як молоді старшини по **різних чужих арміях цілого світу**. Вони боролися не тільки на європейських побоєвищах при кожній нагоді, але також і в Америці, Африці й Азії, щоб тим способом набути практичного знання провідників та військового досвіду, яких не могли набути на батьківщині від ворога, та яких вони проти нього при першій нагоді обертали. Вони служили в чужих арміях не гроша ради або

для почесей, але з бажанням стати ось так у пригоді **своєму народові**. Часто творили вони на чужій службі власні партизанські відділи й легіони, щоби таким чином виявити перед цілим світом свою охоту й готовість до боротьби.

Ось і ми сьогодні чуємо, що наші люде служать по чужих арміях, але, на жаль, тільки в характері—лікарів або санітарів (напр., в Америці), або як гарматне мясо та невільники чужих інтересів (напр., у французьких і еспанських чужинських легіях). Бороться без імені та без слави, забіраючи кров власному народові.

Деж є ті, які з повною свідомістю національного обов'язку вступають до чужих армій, щоби вивчитися на провідників будучих високих завдань та посвятити своє життя військовій службі?!

А нагод до того чимало. Коли це навіть тяжко в Європі, то далеко більші можливості є в Канаді, Північній Америці або в арміях південно-американських держав.

Наша молодь повинна собі зясувати, що лише докторами та інжинєрами не збудуємо вільної держави; держава потребує також військових провідників, що будуть хоронити її границі. Наша теперішня воєнна генерація починає старітися, і старі провідники відходять од нас. Молоді добровольці і з великим воєвничим духом не зможуть повести великі народні маси проти добре вишколених генералів та генеральних штабів, дарма що понашивають собі на ковнір одзнаки отаманів і генералів; їм бракуватиме **технічної освіти та вишколу**, яку не може заступити ні захоплення, ні революційний дух. Вони можуть і справді розбити ворога при

першій зустрічі, але ніколи не зможуть утворити
дужой регулярної армії та нею пляново кермувати.

Сама книжкова теорія не може тут багато
зарадити. Треба знайти засоби та шляхи, щоб здо-
бути собі доступ до чужих армій, і тим способом
створити активний старшинський корпус різних
родів зброї та різних ступнів. Революційний дух,
національна свідомість та фахова освіта, це еле-
менти, що їх повинен мати старшинський корпус
нашої молодой генерації.

Щоби такий корпус створити, повинна спів-
працювати з кожним нашим поодиноким боєвином
ціла суспільність, а зокрема наша еміґрація зпоза
океану.

Народня мобілізація.

«Коли честь і існування імперії в небезпеці, нарід повинен стати як один чоловік, зі зброєю в руках на захист батьківщини, як на свій власний захист». Так сказав японський патріот, генерал Каїро Сато, передбачаючи в майбутньому тяжкі часи для своєї улюбленої країни. Тільки **зусилля цілого народу**, а головню його **духова мобілізація** зможе принести йому перемогу. Так каже син нації, яка переможцем вийшла з трьох останніх воєн, яка за 50—70 літ із маловідомого примітивного народу стала великою державою європейського типу.

А ось із протилежного кутка землі подає свій голос турецький патріот Газі Кемаль Мустафа паша, творець і володар сучасної Турції: «Хіба ж ті, хто є справжніми патріотами, можуть думати за свою особисту долю тоді, коли важиться доля цілої батьківщини».

Та може положення тих народів гірш від нашого?

Там мова йде про боротьбу за схоронення того, що вони вже мають, а як природно для них йти вмирати за таке! Ми ж боремося за те, що тільки має бути, за наше вільне життя. Там мова про оборону дібр своїх од зажерливих гієн, нам же треба майбутність свою—життя своє—видерти з залізних лаб дужих займанців.

А може Японія чи Турція морально слабші

за нас? Порівняймо хоч би Японію з Україною. Там—багатовікове державне існування, тут—тільки в минулому натяки та спроби встановити свою державу; там—багатюща й славна традиція, тут—безбатченківщина; там—гордий дух самурая, що погорджує смертю, тут раб, ласий до «лакомства нещасного».

І все ж таки там при такому багатстві засобів фізичних і духових ліпші люди кличуть **ціле громадянство, цілий нарід** бути напоготові, закликають його до **духової мобілізації**.

Що ж казати про нас? Переможені, розшматовані, стероризовані—ми на краю безодні. Ще крок і... Надійшла дванацята година нашої історії! Надійшов час іспиту! Час вашого «або-або», нашого «бути чи не бути». Час ще нечуваної в нас національної кризи. І тільки **надлюдське зусилля цілого організму народнього** дасть нам змогу вислизнути з цупких обіймів смерти. Хай гасло «батьківщина в небезпеці» хвилями прокотиться по всіх землях українських, пропече вогнем усі серця українські й кине нарід наш на шляхи, гідні величі його й колишньої його лицарської поваги.

Нас історія кинула по заслугі навколяшки із рук наших вирвала зброю. Ба, в нас хотіли вимантачити признати мирні «договори», зроблені зрадниками нації за вказівками переможців. Але марно! Український нарід в особах ліпших синів своїх **війни ні на хвилю не припиняв**. Ці завзятці, гостро відчуючи образу гідності народньої, відчуючи, що вони є виконавцями волі його, змінивши зброю і фронти, кинулися до дальшого бою з історичними ворогами нашої улюбленої Батьківщини.

Але досвід останніх літ боротьби показує, що колишня історична диспропорція **активних сил українського народу**—завжди **жменьки завзятців**—і **пасивних**—його **величезного, безвладного, нерухомого тіла**, що іноді тільки відрухово здригається—є все та сама й на сьогодні. Наші ширші верстви забувають, що ті, які там, на фронті боевому, ті, що на відповідальних місцях із різною зброєю в руках захищають національний прапор і національну честь, потребують **активного запілля**, а не байдучих глядачів, **запілля, щоб піддержувало їх не тільки духово, але й матеріально**. І то не мовчазного співчуття з «ахами», «охами» чи без них, не пасивної апробації треба, а **чинної жертви, чинної самопожертви!**

Скаже хтось: «який із мене герой? Таж я битися не вмію», а інший: «та я вже старий!», а ще інші: «в нас семі, діти»... Кожному своє і кожному своя роль! І в війську не всі стріляють і б'ються. Бо коли б усі, як один пішли зі зброєю до боевої лінії, то вона не провоювала б і трьох днів, бо всі б з голоду перемерли: хто б годував тих вояків? Часи воєн окремих армій і поодиноких володарів давно проминули. Тепер б'ються на власне бажання й з власної конечної потреби озброєні **народи**. Гіркий досвід нам показав, що колишні теревені, мовляв, це тільки царський уряд нас гнобить, а нарід московський навпаки, прихиляється до нас, були манюю. Ми познайомилися з народом московським і іншими ворожими народами аж надто добре за останніх тринацять літ. І проти наступу на нас **цілих народів має бути змобілізований цілий нарід, од мала до велика**.

Боеву лінію вдержує фізично й морально ціла

маса народу, що ніби й не бере участі в борні. Але це і справді тільки «ніби». Бо фактично вона змобілізована так само, як і ті, що в боевій лінії.

Обовязком мобілізованої маси є матеріально вдержати весь фронт нації, зокрема її боеву лінію. Але ця матеріальна піддержка має стати рівночасно й моральною. Инакше бо це буде або хабар, даний за свій ухил од обовязку, або платня наймитові за неробство своє, або милостиня, дарма, що, може бути, вони зроблені з найліпших почувань. Це треба собі усвідомити й зятимити! Инакше кажучи, піддержка ця має бути **жертвою**. Не від достатків, не від надміру свого кожний має давати, а **героїчно**, відбираючи в себе щось од радощів і утіх своїх, а то й од кінечного для себе. Так, це героїзм, самопосягата. Але без цього даремні зусилля наші.

Чи подумали ви, читачу, саме ви, що читаете ці рядки, чи подумали ви, що можна раз на місяць не пообідати і гріш той обернути на народну справу? А ви, люба пані, чи подумали ви, що можна відмовити собі в новій сукні? Чи подумали ви громадяне, що накладати головою за здобуття кільканадцяти тисяч злотих надто велике марнотравство— за дорога ціна?! Те життя можна віддати в більш почесному бою.

Матеріальні засоби мають бути жертвою цілого громадянства. Тоді чини на боевому фронті не будуть вчинками відчаю озлобленої, зневіреної в чести своїх громадян і на все здатної людини, з прокляттям на вустах і думкою: будь що буде! А будуть радісним і світлим відданням життя за «друзі своя» з глибокою вірою в майбутнє.

Може хтось завважить: а хто має цю загальну

мобілізацію переводити? Організації, щоб перевести її не потрібно. **Кожний хай сам себе змобілізує.** Хай кожний сам знає свою стежку до місця, а гріш свій складе за вподобою своєю. Чи ж мало в нас фронтів і установ? А тоді його і зрадити ніхто не зможе, бо він сам-один знає про таємницю чину свого, хоч цілий світ буде знати про обов'язок його.

Ось так повстане **всенародня** організація, грізна тим, що **несхопима** буде для влад чужинецьких на наших землях. Тоді всі ділянки нашого суспільного життя будуть розвиватись, тоді не буде в нас змарнованих таланів, тоді будуть у нас справжні поети й письменники і вчені, тоді виростуть мов із під землі українські театри, музеї, бібліотеки, школи й т. п.

Тоді ми не будемо благати світ, щоб нас помітив, а змусимо його чинами нашими побачити нас, змусимо гостро відчувати, що ми є, що ми горді, незломні, тверді, як криця, і шляхотні.

Прадавній хінський філософ і стратег Сен-Тзе сказав: «Відвага й полохливість головні чинники й залежать од енергії; сила й слабкість тільки вияви її й діють як другорядні чинники. І небезпека наша не в тих «наших», що голосяться до ворогів наших, а в тих, що, іменуючи себе українцями, своїм неробством, своєю недисциплінованістю сіють навколо себе розклад, зневіру й занепад. Кожний справжній активний патріот скаже такому: йди геть од нас, йди до ляхів, іди до москвинів, маловіре й солодію, бо нема тобі місця серед нас під цю грізну хвилину.

Тих, що хочуть на народньому горі дівочтво своє недоторканим схоронити та ще й копійчину

заробити, ми не потребуємо в наших лавах під час нашого величного хресного шляху в боротьбі за честь і волю—Соборної й Незалежної України. Хай прокляті будуть маловіри й крамарі честі й добром народнім!

Батьківщина в небезпеці!

3 часть.

Боеві трійливі гази.

В с т у п.

Техніка будови окопів у світовій війні поступила так далеко, що й найтяжчі гармати мали досить праці, щоби їх знищити. Тоді й ужитий був середник, проти якого й найсильніші окопи не давали достатньої охорони—боеві гази. Вони мали ще й ту властивість, що виріб їх був дешевший, ніж стрілен, а також на початках їхнього вживання їх боевий успіх був куди більший, ніж стрілен. Не диво, що вживання їх, як боевого середника, дуже поширилося.

Правда, проти газової війни виступила по закінченні світової війни публична опінія цілого світу, осуджуючи їх як найгостріше, одначе й до сьогодні нема міжнародньої умови, що заборонялаб війну газами. Автім, колиб така умова й була, то не багато допомоглаб: ми бачили, як додержувано підчас світової війни женевську конвенцію щодо полонених та ранених. Не диво, що кожна держава сьогодні гарячково працює над винаходами нових газів у переконанні, що в наступній війні будуть уживати газів куди більше, ніж це було досі.

Тому, що підчас війни гази будуть загрожувати не тільки військовим частинам на фронті, але й цивільним мешканцям навіть дуже далеко за фронтом, до речі буде познайомитися бодай поверхово з газовою небезпекою та з мірами охорони від неї.

Поділ боєвих Газів.

В 1915. р. вперше вжили німці на французь-
ким фронті боєвого газу—хльору (Cl_2). Успіх його
був такий великий, що німці могли тоді спокійно
машерувати бозна куди; але саме тому, що успіх
був несподіванкою і для самих німців, не були
вони на нього приготовані, та не могли його як
слід використати.

Пізніше уживали обидві военні сторони ріж-
них газів, які можна поділити на 4 групи:

1. **Гази задушливі**, що, попавши до дихаль-
них органів, викликають кашель, виділювання
слизу в легенях, параліж дихального нерву, та на-
слідком того унеможливають дихання. Належить
сюди хльор (Cl_2) коліру жовто-зеленого зі знаним
хльоровим запахом, хльорпikpін (CCl_3NO_2 або т. зв.
K-stoff), жовтаве течиво з запахом ананасових
консервів, бром (Br_2) та інші.

2. **Гази трійливі**, що будучи вдихані до леге-
нів, сполучаються з кровю, розносяться по цілiм
організмі і відбіраючи можливість червоним тільцям
крови сполучатися з киснем, спричинюють завми-
рання тканинок, нищать нервову систему та викли-
кають паралізу дихальних органів. Належить сюди
фосген, (COCl_2 або т. зв. D-stoff) у плиннім стані
темно-брунатного коліру з запахом згнилого сіна
або згнилих овочів; у його присутности амоніак
сильно димить; далі—кіяноводень (NCN) з запа-
хом гірких мігдалів який має ту властивість, що
змiнає смак запаленої цигарки; бромкіян (BrCN)
чи т. зв. C-stoff, моноксид вугля (CO) без барви
та запаху, та ин.

3. **Гази подразливі**, що викликають запалення
слізниць та дихальних шляхів, спричинюють виді-

лювання сліз, та слини, пчихання і рвоти. Належить сюди бромацето ($\text{CH}_3\text{COCH}_2\text{Br}$ або т. зв. B-stoff), діфенільхльоразін (C_6H_5)₂ AsCl, SO_2 та ин.

4. **Гази гризливі**, як напр. іперит (yperite, Gelbkreuz), люїзит (lewisit) та ин. Окрім діяння на слизниці на дихальні органи, спричинюють попалення на шкірі, бо діють на цілу поверхню тіла.

Слід, однак, знати, що вже підчас світової війни не вживали виключно одного газу, а **мішанини різних газів**; ця обставина важна з огляду на протигазову оборону.

Боеві гази мають відповідати таким вимогам: а) мають легко перемінюватися в текучу субстанцію, чиж коли перебувають у негазовім стані, легко перемінюватися в газ; б) газові сполуки мають бути тяжчі від повітря; в) виріб має бути легкий і недорогий.

Як діють боеві гази на наше тіло?

Годі розглядати діяння на наше тіло кожного газу зокрема. Річ у тому, що, коли підчас наступу уживають кількох газів, ми не будемо мати часу роздумувати, що це за сполука, автім, навіть колиб не вживано мішанини, то зразу тяжко пізнати, що то саме за газ. Тому слід розрізняти гази за тим, як згруба виявляється їх діяння на наш організм.

1. До першої групи належать гази, що своїм діланням нагадують нам **кваси**. Це всі ті сполуки, що мають у собі хльор (Cl), бром (Br) та йод (J). Та цю групу можна поділити на 2 відділи:

а) **на гази, що тяжко змішуються з повітрям** та яких присутність можна легко ствердити; вони діють на легкодоступні слизниці очі, ніс, горішні дихальні шляхи; спричинюють витікання сліз, пчи-

ханья, виділювання слини, кашель, на кінець корчі повік та гортанки; при корчах гортанки людина може й задушитися. Сюди належить бромацетон ($\text{CH}_3\text{COCH}_2\text{Br}$) і його деривати, SO_2 , $(\text{C}_6\text{H}_5)_2\text{AsCl}$, та ин.

б) **гази, що легко змішуються з повітрям** та яких присутність **тяжко** ствердити; тому вони **дістаються аж до самих легенів**, спричинюючи там різні ушкодження, а відтак і запалення легенів; зате легкодоступні слизниці: очі, ніс, тощо, вони подразнюють мінімально. Сюди належить, наприкл., фосген (COCl_2), діяння якого можна завважити щойно за 5-6 годин.

Всі повищі гази **діють на шкіру мало**, за ви́мком хіба місць, де шкіра делікатна або була мокра; та ті шкірні наслідки швидко зникають. Зате на всіх доступних слизницях може дійти до всіх ступнів попалення. Гази ті роблять людину на довший час нездібною до ніякого чину, однак для здоров'я небезпечні є з них тільки гази з другого відділу, отже ті, що діють на легені.

Розуміється, багато залежить од того, як довго людина перебувала в затроєнім просторі. Так, наприкл., **фосген** може спричинити смерть за 5 годин; при менчім пошкодженні дихальних органів смерть може наступити в часі від 5 годин до 3 днів; зрештою може він спричинити тільки запалення легенів, але й це може покінчитися смертю між 4 та 12 днями, деколи пізніше; практика, однак, показала, що коли затроєний видержить 48 годин, то є надія на виздоровлення й випадки смерти по 48 годинах були дуже рідкі.

Із **сполук арсену** найбільш уживаний діфенільхльорарсен $(\text{C}_6\text{H}_5)_2\text{ClAs}$. При вибуху газового

гранату він розпорошується та в тій формі є вдихуваний. Має ту властивість, що **переходить звичайний фільтрат газової маски**, дразнить слизні очей, носу, гортанки, спричинюючи сльози, пчихання, кашель; все це приневолює скинути маску, і тим самим віддатися на ласку й неласку інших газів, яких рівночасно уживають при наступі. Сам він не є небезпечний. Викликає лише легкий катар слізниць. Деколи за кілька днів по затроєнні настає вонітування, розвільнення та червінка, біль голови, тощо.

Кіановодень (HCN) є течиво, з точкою кипіння 26°C . Хоч і дуже трійливий, а всеж у боях уживано його мало, бо пари його є легші від повітря й не держаться землі. Вправді обтяжувано його різними домішками, але все ж не приносив він більшої шкоди ворогові. Цей газ не діє дуже на очі та на слизні, зате позбавляє клітини людського тіла можности заприймати кисень (O_2), а тому людина вмирає наслідком задущення. Головною признакою затроєння є нагла страта пам'яті. Коли газ є рідкий тоді перед стратою пам'яті відчуваємо палення на язиці, біль голови, завороти голови та виділювання слини. Коли не настане смерть, то поворот до здоров'я настане швидко, при чому затроєння не полишає по собі ніяких наслідків.

Підчас війни уживано різних сполук кіановодня, як хлорціан (ClCN), бромкіан (BrCN), які діють сильніше на очі та слизні.

2. До другої групи належать гази, яких діяння не обмежується на слизні чи легені, але взагалі **діють на шкіру**. Це передусім гази гризливі, з яких найважливіший іперит.

Іперит (діхльордієтильсульфід) є оліювате течиво, що не розпускається в студеній воді, лише в товщах, а частинно тільки в теплій воді, парафіні й вазеліні. Його запах мало характеристичний, трохи подібний до запаху ковбаси з часником або хріном, але вже по кількох хвилях можна його відчутти; коли куримо, змінює він смак цигарки. Протягом сильно одяг та шкіру та цупко тримається предметів, на які осідає. Тим то різного рода корчі, дерева, телеграфічні дроти, тощо, занечищені іперитом, довгий час небезпечні; ця небезпека в деяких випадках триває аж 3 тижні по газовім нападі. При вибухах гранатів, які наповнюється ним у текучому стані, іперит обертається частинно в газ, а частинно прибірає форму дрібонько розпорошених краплин; у тому вигляді нищить він усе, що не спіткає. Краплі іпериту при підвищеній температурі поволі парують та й собі діють, хоча може бути давно по газовім наступі. Іперит ужили німці вперше в 1917. р. під Ypres (звідти його назва). Це був найстрашніший газ, а тому не диво, що по війні працюють повсюду над його удосконаленням.

Іперит спричинює тяжкі запалення шкіри, очей та горішніх дихальних шляхів. До того місцеві рани від іпериту мають нахил поширюватися. Шкоди, заподіяні іперитом, стають наявними пересічно по 5-6 годинах. При легких випадках шкіра по 4-12 год. почервоніє, свербить та палить, може і спухнути, але по кількох днях ці наслідки зникають без сліду. При тяжчих випадках може процес на шкірі прибірати таких форм:

а) счервеніла частина шкіри переходить у темногніду аж бронзову барву, рогова верства шкіри

грубіє і твердне, а згодом великими платами лупиться; цей процес може повторюватися кілька разів;

б) на запалених частинах тіла творяться міхурці, які або присхнуть, або потріскають, а шкіра лупиться; ця форма гоїться досить добре;

в) найчастіше запалення сягає глибоко під шкіру; головню в середині попаленого місця шкіра посиніє, а то й згнідне; за 12-24 год. на попалених місцях набігнуть міхурі, що спливаються разом иноді до величини курячого яйця, сильно напнутого та виповненого течивом. Коли міхур трісне а течиво розіллється навколо міхура, то на тих місцях повстає новий процес запалення.

Хоробу допроваджують сильне свербіння та біль. Більш-менш за три тижні рани починають гоїтися, а цілий процес триває 6-8 тижнів. Однак не всі випадки затроєння іперитом прибірають вище наведених форм і все залежить од ступня попалення, місця попалення, тощо, а навіть од пори року. Так, прикл., у літку іперит діє гірше, ніж у зимі. Рівно в місцях, де шкіра делікатна або треться о себе, іперит діє сильніше. На голові попалення гоїться легко, а волосся випадає рідко коли. При попаленні більшої поверхні шкіри може настати смерть, як при попаленні вогнем. На вигоєних місцях шкіра й по вигоєнні залишається ще довго червоною, тратить пігмент, на тиснення досить чутлива та мало відпорна на повторне діяння іпериту.

Подібні попалення викликає іперит і на очах; однак зір дуже рідко пошкоджує, а страти зору загалом досі не спостерігали. Попалення починаємо відчувати по 4-5 годинах. Зпочатку маємо вражіння,

неначе впало нам щось до ока, потім відчуваємо палення, біль та стаємо дуже вразливі на світло. Очі червоніють, витікають слюзи, а далі гній. Запалення очей має зрештою різні форми. Вершка досягає запалення протягом 3-4 день. Лікування при легких випадках триває 1-2 тижні, при тяжчих— 3-4 тижні, а виїмково тяжкі випадки треба лікувати 2-4 місяці.

Іперит пошкоджує головню горішні дихальні органи. Приблизно на третій день по затроєнні іперитом, а иноді по 24 год.. настає сильний катар слизниць носа, уст, гортанки, та дихальних шляхів. Слизниці набігнуть, почервоніють, сверблять та печуть; на них нарастають болони, як при обкладі, відлупуються, а місця, де вони були, починають гнити. Горячка буває тоді висока. Відчуваємо біль у горлі, носі, у грудях, дразнення до кашлю; на початках дістаємо звичайно сильний кровоток із носа. Наслідком сильних спустошень у легенях може настати поруха у кровообігу. Число смертельних випадків од затроєння іперитом обчислюють на 3—10 %, все наслідком ушкодження легенів.

Люізит (lewisit) винайдено в Америці; має слабкий запах пеляргонії; не вживано ще його під час війни. Має діяти подібно до іпериту, але сильніше бо паралізує нервову систему. При нормальній теплоті є в оліюватім стані. Різні досвіди, що з ним тепер пророблюють, переводять у строгій тайні.

Охорона від боєвих газів.

Охорона від боєвих газів може бути **посередня** та **безпосередня**. До **посередньо** належить організація алярм населення та війська при газовім наступі, виучування чинности різних газів у лябораторії, вишкіл населення, як воно має заховуватися підчас газового наступу, тощо, отже, все те що, власне, не боронить нас безпосередньо від газу, а тільки допомагає нам забезпечити себе від нього, Спинимосся ширше на **безпосередній** охороні, що може бути **індивідуальною** і **масовою**.

1. Охорона безпосередня індивідуальна.

Зпочатку вояки боронилися від газу тим, що хустину, змочену **водою** або **алькоголем** прикладали до носа й через неї дихали. Однак така охорона була дуже неvistарчальна.

Відтак споряджено спеціальні **маски**. Першою примітивною маскою був мішечок із ватою, напущеною содою й содовими сполуками; цей мішечок мав на кінцях шнурочки, що їх завязувано ззаду на шиї. Зчасом ці маски вдосконалено. Кожна держава виробляє свої маски; однак не важний для нас назверхній вигляд маски, а **фільтр**, отже, та частина маски, куди переходить і очищується вдихуване повітря.

Так, напр., маска, що її уживали німецькі війська, мала фільтр, зложений із шарів, одділених

од себе дротяними сітками; назверхній шар становив діятоміт або пемза, насякла поташем, передню активне вугілля з окисом цинку, а третю діятоміт, насяклий гексаметилентетраміном. Згодом додали ще четвертий шар із фільтрового паперу, що задержував газ діфелхлорарсин ($C_6H_{5/2}AsCl$). Одначе й цей фільтр не хоронив від дужче концентрованого хлорпікрину (CCl_3NO_2). Маска така має ще й ту невигоду, що через фільтрат вдихується й видихується повітря, а парами водними пошкоджується матеріял; крім того, через фільтровий папір повітря проходить досить важко.

Французька маска є ліпша тим, що видихування відбувається не через фільтр, а окремим вентилям, який при видихуванні автоматично відкривається, при вдихуванні замикається. Фільтр складається з 3 шарів: внутрішню становить 1 гр. вати, середню—вугілля, насяклий содою та бікарбонатом содним, назверхню 2—3 мм. зерна соди, вуглю та окису цинку, насяклі гліцеріною, рициновим олієм або иншим ненасиченим олієм. Такий фільтр служить 15 годин.

Инші фільтри мають подібне зложення. Одні з них пришрубовується до маски, инші є завішені на плечах та сполучені з маскою непродишним шляхом. Однак усім фільтрам шкодить вохкість, тому при найновіщих масках заведено під тим оглядом уліпшення.

Крім масок, хоронять од газів **кисневі апарати**: хоронять вони від усіх газів, за виїмком тих, що діють на шкіру (інерит, люїзит). Головно їх уживають проти окису вугля (CO), від якого ніяка маска не захоронить. В тих апаратах є чистий

кисень у т. зв. бомбах під тисненням 150 атмосфер, яким віддихаємо.

В австрійській армії уживано спеціального апарату, т. зв. пневматогену, що не мав бомби з киснем, а вироблював кисень сам; крім того, мав він ту вигоду, що можна було його пришрубувати до маски. Подібний апарат у французькій армії називався Fenzy.

Усі ті маски й апарати не хоронять добре від **гризучих газів**, які хоч і не проходять через фільтр, але діють на шкіру взагалі. Для охорони від іпериту частина англійської армії мала гумові плащі та гумові рукавиці, крім масок. Та таке забезпечення цілої армії вимагає великих коштів. Частинно від іпериту хоронить **добрий одяг**; треба лише щільно **позавязувати рукави**, а на руки натягнути добрі **рукавиці**; колиж рукавиць нема, то треба **намастити шкіру чистою вазеліною** (не товщем, бо цей збільшує діяння іпериту!) або посипати шкіру хлоровим вапном. Одяг і білля, покроплене іперитом, треба випрати в горячій воді з домішкою 0.4% $\text{cali biperpermanganici}$ та 1% сірного квасу ($\text{H}_2 \text{SO}_2$).

Дуже важно негайно **вичистити терен**, затрощений іперитом. Слід знати, що іперитові гранати (7.7 до 21 см) занечищують приблизно 6—18 метр в терену від місця допаду гранати в напрямі лету гранати, та 4—12 м. під прямим кутом до лету значить—приблизно 24—216 кв. м. терену. **Терен вичищують хлоровим вапном**, а саме—вапняний порошок розсипають приблизно 1 кг. на 10 кв. метрів, далі треба землю перескородити (перегребати), щоби перемішати вапно з іперитом. Уламки гранатів та інші предмети з іперитом

треба глибоко закопати в землю, при чому не вільно дотикатися таких предметів голими руками. Коли обстріл був рясний і весь простір затроєно, то треба вичистити бодай м'єсця, кудю люде частіше ходять: дороги, села, тощо. М'єсця, які не можна з різних причин вичистити або які загалом дуже тяжко вичистити (румовища, корчі, тощо), треба означити табличкою з написом, що терен занечищений іперитом дня . . . (дата газowego нападу). Такий занечищений терен перестає бути шкідливий при сухій погоді по 8 днях, при дощі по 3 днях. Однак кущі та румовища бувають небезпечні иноді й довше, як 3 тижні по нападі.

Приміщення, землянки та инні закриті м'єсця, де був іперит очищують тим, що **розкладають внутрі вогонь**, відтак провітрюють та білять. Хльорового вапна тут не треба вживати, бо воно шкідливо впливає на людський організм.

Поживу хоронимо в непродишних мішках або сильно гортаємо до паперу. Пожива, скроплена іперитом, не надається до ужитку.

2. Охорона безпосередня масова.

Охорона масова важна тим, що дихати крізь маску довший час дуже тяжко, та ще в масці не можна виконувати потрібних праць (напр., телефонувати), а нарешті не завжди вистарчить масок. Для цивільного населення цей спосіб охорони тим більш важний, бо воно або зовсім не буде мати масок, або обмаль. Масова охорона може бути дво-яка: а) **тепловими середниками**, б) укриття в **землянках**.

Щодо першого способу, то відомо, що **вогонь** огріває повітря, наслідком чого повітря рідшає,

замкнути вхід. Щоби спущена ролета прилягала до одвірків, найліпше поставити їх скісно, бо тоді ролета власним тягарем буде до них прилягати; рівнож на споді ролети повинна бути залізня штаба, що забезпечує прилягання її до землі, зновуж поперед ролети кілька деревляних лямівок не дозволять її корчитися в ширині. Сама ця завіса пропускалаб газ, тому скроплюють її течивом, що неутралізує розпущеними полісульфідами натрія зі содою, або 10 0/0-им розчином соди або поташу. Коли нема тих середників, то можна скропити бодай самою водою. Добру службу може зробити т. зв. зола, отже вилуг з деревляного попелу, яким на селі золять біля та полотно. Кроплять звичайною коновкою зі ситком. В зимі добре додати до таких розчинів трохи соли, щоби вони не замерзали.

Тому, що через побут в землянці воздух видихуванням CO занечищується, а крім того і світло зуживає кисень (2 свічки стільки, що одна людина!), треба при довшім побуті в землянці дбати за виміну повітря. Це можна робити ріжно. Найліпше мати **бомби з киснем**, з яких випускаємо яких 30 літрів кисня в годину на одну особу. Можна рівнож ужити **оксиліту**, себто, мішанини хльорового вапна й пероксиду натра, що политий водою сам витворює кисень. Коли того нема, тоді треба, щоб землянка мала отвір у даху, до якого вкладається фільтр, такого типу, як у масок, лише в збільшеному розмірі (приблизно 3—4 м завширшки і $\frac{1}{4}$ м грубого), а під фільтром треба мати вентилятор, що ссе повітря. Таким фільтром може бути й утоптана земля, насякнена течами, що неутралізують; щоб збільшити діяння такого

фільтру, можна від отвору повести дуже високу руру та подавати тим повітря з вищих шарів, де менше газу.

Вихід із землянки дозволяти лише в найконечніших випадках. Газ, що дістанеться до землянки при відчинюванні дверей, неутралізуємо насиченим розчином соди та содного сірнатану, звичайно, з домішкою пірадину. Хлорового вапна в землянці не вживаємо.

Щодо худоби, то можна її охоронити від діяння газу розкладаючи вогонь навколо стайні. Та можна і її забезпечити масками, як це роблено вже підчас війни. Тому, що по наших селах таких масок не буде, то можна споряджувати імпровізовані маски, беручи під увагу, що худоба менше вразлива на гази, ніж люди. Для цього беремо 2 мішки на обрік, всуваємо один в оден, а простір між ними виповнюємо сіном, насяклим матеріалом, що неутралізує, або бодай намоченим у воді. Коли й такої маски не маємо, тоді треба відвести худобу з затроєного газом місця десь на горбок (ніколи до долини!).

Перша поміч затроєнними газами.

Перше, що треба—зробити, це **перенести хорого з затроєного простору**. Підкреслюємо — **перенести** навіть тоді, коли б були лише легкі знаки отроєння та затроєний заявляв, що може ходити. Річ у тому, що в затроєнім стані найменша праця може дати за кілька годин дуже прикрі наслідки, бо при праці м'язів зужитковується кисень, якого отроєному конче треба мати подостатком крім того, при найменшій праці звищується тиснення крови, а це впливає вбивчо на затроєні легені.

Коли перенесено хорого на чисте від газів місце, треба його **переодягнути до чистого білля**, бо гази всякають до одягу, міцно чіпляються його, а в теплі, поволі звільняючися, можуть і далі діяти на організм. Тому також не сміємо везти хорих у закритих возах та лишати їх у невітраних кімнатах; одяг стягнений із хорих, не можна тримати там, де лежить хорий.

У кімнаті, де лежать хорі, має бути тепло, бо инакше тіло, змушене саме витворювати тепло, тратило б багато потрібного кисня; тому в зимі, з огляду на конечну потребу часто провітрювати кімнати, треба хорих обкладати теплими мішочками з піском. Коли на це дозволяє річна пора, то добре хорих тримати не в кімнатах, а на свіжій повітрі. Розуміється, не в місцях, де є багато

пороху, бо з порохом моглаб дістатися до пошкоджених легенів якась пошесть. Кімнати, де лежать хорі, мають бути просторі та часто провітрювані.

Проти діяння подразливих газів на доступні слизниці, належить ті слизниці **виполікувати** *solutione patrii bicarbonici* та **вдихувати** алькоголеві пари або пари алькоголю з ментолом тим способом, що хорі тримають перед устами та носом хустинку або кусник газу, намочені до тих течів. Очі можна прополікувати фізіологічним розчином або $\frac{1}{2}\%$ розчином *patrii bicarbonici*, або вкапувати $\frac{1}{2}$ — 1% розчин кокаїни чи прикладати 2% масть *patrii bicarbonici*.

У випадках, коли дуже швидко з'явилися ознаки душення (*oedem* легенів) або непритомність, вживають **інгаляції** (вдихування) **кисня** та **пущення крові** (венепункція). Обидвох тих способів не можна вживати без лікаря.

Для лікарів даємо наступні вказівки: 1) щодо **інгаляції кисня**, слід пам'ятати, що альвеолі є сильно газами пошкоджені, а тому не сміємо впускати кисень під вищим тисненням, ніж $\frac{1}{10}$ атмосфери. При синій асфікції (*cyanosa*) хорий швидко заспокоїться, дихання його стає вільнішим, *cyanosa* зникає. При сірій асфікції хорі набувають пам'яті, а серце їх зачне правильніше працювати. Штучне дихання є контраіндіковане з огляду на пошкодження легенних тканин; з тої самої причини контраіндікований є пульмотор. Цих середників можемо вживати лише при затроєнні CO або HCN , бо ті сполуки не пошкоджують альвеолів. 2) Щодо **венепункції**, то вона напевно задержить витворення едему, коли зробимо її в самім початку едему; тоді то чути мале хропіння в легенях, головню

в долішніх частинах. Заки приступимо до венепункції, треба перевірити, чи тиснення крові досить високе, інакше кров не пускаємо. Треба випустити 250 — 500 ccm. крові, а на другий чи третій день, як що треба, повторити. Коли кров, при уколї голкою, не хоче витікати, треба зробити ножиком більший отвір. Коли й тоді не тече, можна 15—20 минут перед операцією встрикнути до жили строфантін, або при самій операції встрикувати помалу до жили на другій руці фізйольогічний розчин так довго, аж кров потече. Коли б і це не помогало треба пустити кров з *arteria radialis*. Hans Horst Mayer завів до терапії едему ще *calcium* тому, що Ca знижує пропускальність капілярних стін. Інші радять встрикувати фізйольогічний розчин Рінгера, модифікований Гамбургом: NaCl gr. 9, Ca Cl₂ gr. 0.24, KCl gr. 0.42, NaHCO₃ gr 0.2, на 1000 gr H₂O. — 3) **Акцію серця** треба піддержувати кардіакон (Kafr, coffein). Контраіндікований: адреналін, стрихнін, амільнітрит, нітрогліцерин. 4) **Пневмонії і гангрени легенів** лікують як звичайні пневмонії й гангрени, лише затроєних газом треба відділити від інших хорих, з огляду на їх слабу відпорність проти інфекції).

Штучного дихання не можна застосовувати до непритомних чи тих, що душаться, з огляду на можливість пошкодження легенних тканин; виїмок є лише при CO та HCN, бо ті гази не пошкоджують легенів.

Хорі повинні **лежати горілиць**, щоби віддихати рівномірно цілими легенями. Курення **заказане**. **Важливо поборювати кашель**, бо сильне напінання легенів при кашлі дуже шкодить. Можна вжи-

вати для того наркотиків, наприклад, вероналю, сульфоналю, тріоналю або $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ mg скополямину підскірно (наркотиків із групи морфія треба омивати, бо вони влі впливають на центр дихання). Спрагу гасять теплою кавою, чаєм із домішкою вина або руму. Дієту не треба обмежувати, хіба при важніших zaburennia, а тільки не вживати гострих річей (перець, паприка), що викликають кашель. Коли вдасться побороти перші симптоми затроєння, кашель, шкрабання у глотці, біль, недостача віддиху, звичайно-хорого врятовано.

Щодо іпериту, то вже була згадка, що від затроєння ним хоронить продишні органи маска, а інші частини тіла—чи матерія, імпрегнована парафіною, чи інша непродишна тканина, або ж намащування шкіри чистою **вазелиною** (не товщем!), чи вазелиною з 10% хльорового вапна (calcium hypochlorosum). При попаренні шкіри іперитом, не можна каплі іпериту на шкірі витирати, лише **вистати бібулою або ватою**, а потім **шкіру вмити** у пливучій воді милом або змити алькоголем, етером, бензиною чи іншими сполуками, що розпускають товщі. По вмитті належить **покласти на шкіру масть** (10% calcium hypochlorosum vaselin або **прикладати обклади** з $\frac{1}{2000}$ kali hypermanganici. Масть із хльоровим вапном не можна держати більше, ніж 2—4 год., бо інакше вона сама може подразнити шкіру та викликати запалення. **Очі треба виполікувати теплою водою** або 2% natrii bicarbonici, а відтак під повіки дати таку масть:

Rp. Natrii biboracici subtiliter pulverisati gr 1,0
Natrii bicarbonici purissimi gr 2,0

Aquae destillatae
Lanolini anhydrici
Vaselini albi aa

gr 10,0

gr 100,0

Уста й ніс треба виполікувати solut. kali hypermanganici, або aqua calcis, aqua fontis aa. Очевидно, що все це принесе користь тоді, коли першу поміч подано швидко, коли ще іперит не всякнув глибоко.

При подаванні першої помочі пам'ятати, що всі предмети, що находилися в межах діяння іпериту, небезпечні, а тому кожний, хто помагає, хай добре вважає на себе; треба **хоронити руки**, не терти руками очей, доки їх порядно не вмиємо. Санітарний персонал має уважати, щоби не перенести іпериту на іншого хворого.

(При дальшій лікуванні подаємо для лікарів наступні вказівки: на початку діяння іпериту, шкіра виказує попалення 1 ступня; натираємо її індеферентною мастю або пудром (zincum oxud dermatol) та зав'яжемо; очевидно, що перед тим шкіру обмиємо течивом, що розпускає товщі. Набіглі міхурці треба усунути, отже, відсталу шкірку відрізати, а це місце добре вимити kalium hypermang 1—2000—5000 або 4% natrii bicarb., а відтак зав'язати. При інцизії міхурців треба уважати, щоби теч із них не розтікалася по шкірі, бо на місцях, які діткне теч, може повстати нове затроєння іперитом. Рани треба часто перев'язувати, і за кожним разом треба добре усувати матерію з них. Дальше лікування йде за дерматологічними правилами. Хорих із попаленими очима треба тримати в кімнатах із **заслоненими вікнами**, бо світло їх дуже разить. На початках треба очі часто прополікувати боровою водою або фізіольо-

тічним розчином; найліпшу службу робить 1:4000
um hypermaganicum у фізіологічній розчині.
виполоканні треба приложити мазі за поданою
і рецептою, або, головні на пошкоджені вічка,
масть hydrargiri oxydati flavi. Коли є под-
знена iris або cornea допорується 1% atropin
—4 рази денно. Слизниці горішніх шляхів ди-
ання треба прополікувати aqua calcis, aqua fon-
aa, або 4—5%, natrii bicarbon, та ці розчини
інгалювати. Пневмонію лікують як і кожну иншу.
При вонітуванні, виполікуємо шлунок гіперманган-
ом та встрикуємо morphium antropin, на роз-
вільнення ж подаємо bolus alba та carbo animalis.
Чинність серця піддержуємо кардіяками).

Штучні дими та мряки.

У протилежности до боевих газів, які мають характер нападу, уживають підчас війни штучні димів та мряк, що є охоронним засобом. Тим і вимоги до одних і других є відмінні, а то й протилежні. Коли від боевих газів вимагаємо, щоб вони були як найбільш трійливі та щоб їх присутність було як найтяжче пізнати, то від штучних димів вимагаємо, щоб були вповні нетрійливі та щоб як найліпше закрили терен.

Штучних димів і мряк уживають для того, щоб од ворога закрити власні операції—пересування військ, будову мостів, праці коло ровів, відворот військ, тощо, на морі, напр., щоб уможливити собі наближення до побережжя ворожої країни, а далі, щоб перешкоджати ворожим літакам розривати й т. п.

Штучні дими звичайно складаються з $P_2 O_5$, що повстає при спалюванні фосфору, або з $Sb Cl_5$. Рівнож уживають т. зв. опациту $Sn Cl_4$, що, будучи змішаний із повітрям, дає густий, білявий дим, він лучиться з водною парою в повітрі на $Sn Cl_4 \cdot 3H_2O$, і ця сполука в вигляді маленьких кристаліків підноситься вгору; при більшій кількості водної пари реакція поступає далі на $H_4 Sn Cl_6$ та HCl , наслідком чого мряки ще збільшуються. Щодо $Sb Cl_5$, то це слабо-жовте течиво, яке паруючи на повітрі, перетворюючися в $Sb Cl_5 \cdot 4 H_2O$, а від-

As , Sb , O_4 та HCl . Подібні реакції наслідують
і Cl_4 . Англіїці уживали на витворювання мряк
 Cl , який розкладається на NH_3 та HCl , що
охолоджені в повітрі, лучаться в маленькі
пталики і творять непроглядну мряку. Крім
їх, уживають до витвору штучних димів різних
лук сірки, нафти, нафтану, вугля та ин.

Із цих різних сполук роблять запальні гра-
и, при помочі яких можна рівнож утворити
вчні дими.

4 частина.

Вуличні бої.

Коли ведуться вуличні бої?

Оружні повстання поневолених народів та революційні рухи в поодиноких державах одріжняються формою і способами боротьби від війни двох держав. Коли підчас війни борються з собою на фронті регулярні армії, що уживають новітніх воєнних засобів, і кожна з них, маючи за собою матеріальну і моральну допомогу своєї держави й населення, виступає проти зовнішнього ворога, то не те бачимо при повстаннях і революціях. Повстання, подібно як і революція, це війна всередині даної держави, коли по однім боці виступає регулярне військо, по другім — озброєні маси чи озброєний нарід, деколи й при участі частини державних військ. Уже сам факт, що обидві сторони воюють всередині одної держави, яко і населення поділене на два ворожі табори (при класових революціях: дві ворожі класи; при повстаннях, отже — національних революціях, дві ворожі народності), а далі, що не все населення бере активну участь у боротьбі, а лише його частина, яка тому має можливість, коли це треба, легко «демобілізуватися» й заховатися, та й навпаки — напасти зненацька на ворога. — виключає можливість ведення затяжної окопної війни, творення воєнних фронтів та й ще з повним ужиттям усіх техніч-

них воєнних засобів (артилерія, танки, гази, літаки й т. п.), що їх мають та уживають регулярні армії супроти зовнішнього ворога. Проте мають тут місце такі форми боротьби, як саботажі, партизанка, атентати, вуличні бої, тощо.

Зокрема вуличні бої це явище звичайне при революціях та повстаннях, та в першій стадії війни між двома народами, які заселяють спільну територію, заки ще вони не створили своїх регулярних військ (напр., початок українсько-польської війни 1918. р. та початок українсько-більшевицької війни 1917-18. рр.). У протилежності до війни між двома регулярними військами, коли про володіння містом, як правило, рішає вислід воєнних операцій поза містом, при революції чи повстанні про володіння містом рішає вислід вуличної боротьби.

Вуличні бої явище не нове. У новіших часах бачимо їх підчас революційних рухів 1848. р., підчас паризької комуни 1871. р., а велике примінення мають од 1917. р., спершу на теренах б. Росії у зв'язку з вибухом революції, зокрема на Україні, а далі в Німеччині (передусім 1923. р., — повстання спартаківців), та в інших країнах; вистачить згадати бої фашистів із комуністами в Італії, большевицькі пучі в Угорщині, Болгарії (1923), Грузії (1924), Естонії (1924), Відні (1927), революційні заколоти в Португалії, Каталонії, Іспанії та ин. Зокрема підчас наших збройних визвольних змагань, а саме в першій їх стадії (Сх. Україна 1917. р., Зах. Україна 1918. р.)¹ коли щойно творилася українська збройна сила, мали місце запеклі вуличні бої за опанування наших головних міст; вистачить згадати вуличну

боротьбу в Києві (1917), Одесі (1917) і Львові (1918).

Про вуличні бої, їх історію й тактику, існує вже доволі велика література на різних мовах. Не завадить і нам познайомитися з характером вуличних боїв, беручи на увагу; що, подібно, як це вже раз мало місце в останній нашій збройній боротьбі, будуть їх вести і підчас будучої української національної революції, коли ми будемо боротися за видертія наших міст із ворожих рук.

Як повстають заколоти й вуличні бої?

Заколоти в якійсь державі можуть повстати лише тоді, коли населення незадоволене існуючим станом; те невдоволення може бути на підкладі національним (поневолений нарід), соціальним (поневолені класи) або инішим (змінна влада й державного устрою). Таке невдоволення стає причиною зросту революційних, ворожих владі сил, готових кожної хвили до вибуху.

Вибух може наступити: 1) або **ступнево**, коли з маніфестаційних походів, вуличних демонстрацій, сутичек із поліцією й військом вивязуються вуличні бої: початково є це розброювання жовнірів і поліцаїв, напади на поодинокі постерунки, на вязниці, на склепи зі зброєю, потім боротьба на барикадах, бої за опанування державних будинків, за цілі ділянки міста й т. ц. Таким способом повстали заколоти в революційнім 1848. р. в Парижі, Відні, Берліні, з весною 1917. р. у Петрограді та ин.

2) або **замах** є підготовлюваний конспіративно, і напад на військо й поліцію відбувається **несподівано**. В тим випадку акцію підготовляє пля-

ново конспіративна організація, що старається вдержати керму й по вибуху. Підготовка триває довгий час і охоплює 2 ділянки а) політично-пропагандивну, себто, психічну підготовку мас до виступу, й б) технічно-організаційну себто, створення проводу конспіративного, далі зорганізування повстанчих сил у формі бойової організації, вишколення їх та встановлення плану замаху.

Надзвичайно велике значіння має при підготовці заколотів пропаганда. Коли ж вона зможе з одного боку зірвати на ноги маси, а з другого боку — здеморалізувати опору держави — військо та поліцію, тоді успіх замаху, революції чи повстання забезпечений, навіть і тоді коли б технічно-організаційна підготовка була мінімальна. Звідси й причина, чому революційні організації стараються ширити пропаганду серед війська: Російська революція 1917. р. дає нам найліпший приклад успішності такої пропаганди, бо розагітовані воїни залишили бойовий фронт. Не диво також, що й противна сторона (державна) звертає також на це увагу, стараючися з одного боку забезпечити себе перед ворожою пропагандою, а з другого боку — сама уживає пропаганди та дає таке освітлення випадків, щоб повстанці чи революціонери опинилися насамоті, щоб громадянство їх осудило (пор. саботажну акцію УВО в 1930. р., польську пропаганду та осудження акції проводами укр. партій!), та щоб витворити відповідний настрій для військових чинів (пор. «нацифікацію» Сх. Галичини в 1930. р.).

У залежності від того, як була переведена технічно-організаційна підготовка, повстанці чи революціонери можуть бути:

1) незорганізовані, невишколені й неозброєні; є це, власне, збунтована юрба, що через маніфестації й сутички з поліцією дійшла до одвертих боїв;

2) зорганізовані й не зле озброєні, що буває при пляновій підготовці або наслідком нездібности противника приборкати бунт (повстання) та допущення до зорганізування збройної сили збунтованих напр., червона гвардія 1917. р. в Петрограді, большевицькі заколоти в Берліні 1919. р.);

3) добре зорганізовані, вишколені й озброєні, що має місце при революціях військового характеру (Португалія: повстання проти гетьмана Скоропадського), або коли частина збройної сили перейшла на бік повстанців (большевицький жовтневий переворот 1917. р.).

Військо й вуличні бої.

Вуличні бої по світовій війні різняться від подібних боїв перед нею хочби тому, що майже в усіх країнах чоловіки, здібні носити зброю мають воєнну практику або перейшли військовий вишкіл, а тому при вуличних боях не все бачимо як це було перед війною правилом, з юрбою, що втікала від кінських копит або при появі озброєного відділу. Практика вуличних боїв останніх літ показує, що люде, які беруть у них участь, уміють не тільки вжити револьверу, кріса та ручної гранати, але й обслуговують машинові кріси, а то й гармати, та знають уже примітивні засади тактики, як напр., те, що кіннотчики нічого не можуть зробити на вулиці, коли повстанці сховаються до будинків, а що більше кіннотчики й вулиці не переїдуть, коли асфальт скропити водою з розпущеним милом або нафтою чи оливою, а далі, що крісові кулі не прошивають мурів, а панцирне авто, закрите згори панцирем безсиле супроти тих, що укриті на поверхах або на дахах домів. Не диво, що приборкання розруху нині куди тяжче, ніж перед війною.

Має значіння й та обставина, що військо, а навіть і старшинський корпус не завжди підготовані до таких боїв, бо їхнє завдання, а значить і вишкіл, в йна з зовнішнім ворогом.

Щодо війська, то треба знати, що його вживають тоді, коли цивільна влада з поміччю поліції вже не може собі дати ради з розрухами. Однак, практика показує, що вживання війська не все помагає державі, а часто-густо і шкодить, бо а) перше—в війську вжитому для приборкання розрухів, можуть бути люде, що є кривими і знайомими революціонерів чи повстанців, б) військовики можуть піддатися пропаганді повстанців. В однім і другім випадку військо може відмовити послуху чи навіть перейти на бік повстанців, наслідком чого положення держави несподівано погіршується.

А тому тактика, і держави супроти війська, і повстанців, є така:

1) повстанці стараються зискати військо відповідною пропагандою чи то перед розрухами чи вже підчас їх, розуміється, в випадку, коли така пропаганда можлива (напр., у війську є кривні, знайомі, одновірці чи співчлени гнобленої національності); знову на початках розрухів (маніфестацій, тощо) повстанці стараються змішатися з військом, що не тільки унеможливорює військові операції, але приводить звичайно до розброєння війська. Демонстранти зпочатку поводяться мирно, навязують балачки з військовиками, а то й починають переговори з військовою командою, а наслідком того буває проволікання справи, військо тратить певність себе, натомісць повстанці стають щораз то сміливіші; починають розброювати вояків, рівночасно запевнюючи їх, що їм нічого злого не станеться; діставши тим способом зброю до рук, повстанці розправляються зі старшинами.

А тому—з другого боку—військова команда старається вживати при приборкуванні розрухів

війська з відлеглих гарнізонів або зложеного з членів іншої національності, щоб пропаганда противника не мала успіху; в разі непевності війська або несподіваного вибуху, команда старається вивести відділи з міста, а на всякий випадок не допустити до змішання їх з юрбою. Та військо залишаючи місто, хочби й на короткий час, дає тим самим можливість повстанцям зорганізуватися, а тоді привернення попереднього положення стає кудя тяжчим.

Має силу тут ще й та обставина, що повстанці, одягнені в цивільне, можуть постійно міняти ролю: то боротися з військом, то вдавати приятелів держави, то знову, натрапивши на відповідних людей і момент, вести протидержавну агітацію.

Положення війська підчас вуличних боїв ще й тому утруднене, що в порівнанні з чинністю в полі, вулична боротьба утруднює обсервацію противника, керму боротьбою, лучбу між поодинокими відділами, орієнтацію в положенні, взаїмну підтримку відділів та укриття військ і помічних засобів (кінноти, гармати, тощо). І куди ліпше положення повстанців, що можуть легко ховаючися по будинках, укриватися від ворожої обсервації (літаки, тощо).

Крім того, військо не може при вуличних боях ужити всіх родів зброї.

Яких родів зброї уживають при вуличних боях?

Власне найбільшої ваги при вуличних боях набірає піхота, й то поділена на малі, самостійні відділи, озброєні найліпше **револьверами та ручними гранатами**; рівнож **крісами**, не рідко **машиновими крісами**, а то й легкими полевыми гарматами.

Щодо **кінноти**, то вона не може відігравати ніякої ролі підчас вуличних боїв, хіба лише зпочатку при розпорошуванні неозброєної юрби, або для переведення бльокади міста чи його частини, або вже по приборканні розрухів для патрулювання по вулицях. Що більше, для війська підчас розрухів ставлять вимогу: **усунути з вулиць коні**. Отже і при машинових крісах, гарматах, польових кухнях, обозах, тощо, треба кінний запряг замінити машиновим (авта) або людським.

Рівнож **артилерія** не має широкого поля діяльності при вуличних боях, бо бомбардувати міста з мішаним населенням, звичайно не випадає з політичних чи гуманних поглядів, а також його технічно тяжко перевести наслідком труднощів обсервації (високі будинки) та лучби. Що найвище гармат можна вжити в поміч пхоті для роблення отворів у мурах, нищення барикад, нищення машинових крісів, укритих у домах; однак треба знати, що з огляду на коротку віддаль дострілу та легкість відбивання стрілен од мурів та бруків гарматний вогонь і при віддалі дострілу 500 м. є вже небезпечний для власних відділів. Скорше тут можна вжити гірських гармат із прямовісним стрілом, бо з них можна острілювати горішні поверхи будинків.

Щодо **літаків**, то вони не мають великого примінення при вуличних боях. Обсервація дуже утруднена наслідком можности легкого укриття (хіба йде про ствердження місця барикад); щодо кидання бомб, то й це не дає добрих наслідків, бо з висоти принаймні 500 м. на 10 бомб найвище 1 трапить у вулицю, а 9 в довколишні дома. Хіба що йде про бомбардування цілого комплексу домів

або цілої ділянки, то тут літаків можна з успіхом вжити. Але треба знати, що саме кидання летунських бомб звичайно дуже дратує населення. Літаки не можуть рівнож ужити машинових крісів, бо повстанці легко ховаються від них по домах. Проте чинна оборона проти літаків дуже легка, бо можна встановити проти них машинові кріси на високих вежах чи горішніх поверхах або дахах домів. Проте літаки є дуже цінені при акції пропаганди, бо можуть розкидати агітаційні відозви по боці противника.

Панцерні авта відогравали при вуличних боях велику роль. Як приклад можна навести вуличні бої в Одесі в 1918. р., коли українці, маючи 6 панцерних авт, завдавали величезні страти большевикам. Однак до вуличних боїв не слід уживати авт, відкритих зверху, як рівнож і закритих згори панцирем, бо вони є безсилі супроти укритих на дахах домів чи в горішніх поверхах. Зате стають у пригоді авта, приладнені до протилетунської оборони.

Подібно роль, що пацерні авта, грають **танки** з тим додатком, що вони можуть легко перейти рови та барикади, неприступні для панцерних авт. Однак гуркіт, що його вони счинають, зраджує заздалегіть їх наближення противникові.

І панцерні авта, і танки легко можна знищити, коли повстанці мають гармати або тяжкі машинові кріси з протипанцерною муніцією. Однак і звичайною муніцією можна їх унерухомити, коли спрямувати цілу серію стрілен з близької віддалі на кола. Рівнож можна їх знищити звязком ручних гранат чи кількох кісток вибухових матеріалів, кинених під колеса, напр., з півничного вікна. Ще

ліпше можна їх нищити мінами, заложеними на вулицях або викопавши рови такі широкі й глибокі, щоб їх не міг перейти противник. Рівнож можна збудувати барикаду з добре пов'язаних зі собою матеріалів, а поблизу її умістити машиновий кріс чи відділ стрільців, що вибють обслугу авта чи танка, коли вона вийде усувати перешкоду.

Всі ті труднощі наказують передусім уживати панцерних авт із великою обережністю. Найліпше пускати їх під охороною відділу піхоти, або по кілька до купи, при чому авта повинні робити короткі випадки і зараз же відходити.

З иншої зброї при вуличній боротьбі мають примінення, як вже згадано, **ручні ґранати**, і то для обох сторін, і при наступі, як і при обороні. Їх уживають при боротьбі на коротку віддаль, далі для нищення танків і панцерних авт, розсаджування забарикадованих дверей, тощо. Зокрема ґарматні ґранати надаються добре тоді, коли противник укритий за високими мурами чи домами, де не можна перекинути ручних ґранатів.

Щодо **ґазів**, то при вуличних боях приходили б на увагу що найвище дразливі ґази (такі, що викликають сльози, кашель, пчихання, звертання), а не трійливі. Ґазів можуть уживати обидві сторони—і при наступі, і при обороні. Зокрема дуже успішні є ґазові перешкоди: на вулицю виливають ґазовий плин на більшім просторі, а, крім того, ставлять там кільчасті дроти чи инші перешкоди, щоб противник при наступі мусів як найдовше побути на тому місці.

Рівнож **штучні мрани** можуть принести користь при вуличній боротьбі, щоб закрити або оборонні лаштування, або наступ противника. Штучні дими

можуть сповняти ще й иншу функцію: кинені в юрбу демонстрантів, вони дезорієнтують і пригноблюють юрбу. При браку відповідних апаратів, що витворюють штучні дими, можна витворити їх запаленням звичайної ватри з листям або свіжим гноєм.

Такий засіб боротьби, як **метачі вогню**, може застрашити противника та наробити йому великої шкоди; можна уживати їх при наступі здобуття барикад і будинків та при обороні (перешкоди при барикадах, на вулицях, перед будинками). Однак треба пам'ятати, що метачі вогню можуть спричинити легко пожежу, яка може охопити ціле місто, бо трудно гасити вогонь підчас боїв; а це не бажане для обох сторін.

На кінці треба підкреслити, що підчас вуличної боротьби мають велике поле діяльності **сапери**, властиво ті, що знають саперство. При добуванні будинків при допомозі вибухових матеріалів, при будівлі або розбиванні барикад, при робленні виломів у мурах для переходу відділів, при фортифікуванні будинків, закладанні мін, тощо, вони можуть принести дуже багато користи.

Властивости терену вуличних боїв.

При вуличних боях грає велику роль — з одного боку — **конфігурація терену**, отже вища чи низча полога міста та його поодиноких частин, з другого — **будова міста**, отже — високі чи низькі будинки.

Щодо **конфігурації терену**, то поодинокі частини міста, що лежать на горбах, дають вигідніше становище супроти противника, бо уможливають вигідніший обстріл і обсервацію ворога. Але де-коли більше, ніж сама полога даної частини міста, грають комплекси високих будинків, та ще й таких, де містяться найважливіші мійські центральні установи (електривня, арсенал, склади провіантів, залізничні двірці, касарні, водотяги, пошта та ин.). Бо — з одного боку — високі будинки заступають природню конфігурацію терену, з другого — володіння важнішими мійськими установами й будинками дає перевагу над ворогом. Велику роль грають також ріки, що можуть творити забезпечення для одної сторони й перешкоду для другої; в таких випадках знищення мостів, або навпаки, охорона їх та налагодження переправи має рішаче значіння. Те саме відноситься й до таких засобів комунікації, як залізничні і трамваєві лінії та ву-

лиці; опанування їхніх важних осередків має рішачуче значіння.

Знову ж **будова міста** рішає про характер вуличних боїв: у містах, що мають низькі будинки, між ними Ковель, бої будуть подібні до боїв за села чи до боротьби в лісі; зате в містах із високими будинками бої будуть мати характер гірської боротьби. Будова міста визначає не тільки ужиття тої чи іншої зброї (напр., при високих будинках гірські гармати з прямим тором дострілу), але й спосіб лучби військ (при високих будинках треба захопити передусім комунікаційні центри — площі, перехрестя вулиць, тощо), спосіб обсервації ворога (трудніший при високих будинках для того, хто наступає на місто), укриття сил (легший при високих будинках) і т. п.

Загально беручи, здобуття міста з високими будинками є куди тяжче, ніж боротьба за місто з низькими будинками, бо самотніми лініями доступу противника є вулиці, отже, високі шиї, де оборонці міста легко обстрілюють ворога з трьох боків. Тому той, хто наступає або мусить посуватися вулицями під вогнем й то на дуже великому просторі, або коли цього не хоче, мусить робити проломи в мурах сусідніх кам'яниць і ними посуватися, або нарешті мусить посуватися по дахах. При містах, що мають розгалужену сітку підземних каналів, тунелів чи підземних залізниць, є ще інша можливість: можна наближатися до ворога підземними дорогами, розуміється, як що й вони не обсажені й боронені так само, як горішня частина міста. У такому випадку бої ведуться над і під землею, при чому підземних доріг уживають

тоді також для підміновування будинків, зайятих ворогом.

Розвідка при вуличних боях.

З попереднього виходить—характер міста має значіння для самої військової акції, а тому для намічення плану воєнних операцій треба добре **зазнайомитися з пологою й будовою міста.**

Ці загальні відомости дістаємо через: 1) **оглядини міста,** 2) **студіювання плянів міста,** світлин тощо, 3) **студіювання описів** географічних, статистичних, тощо. На плянах треба позазначувати всі найважливіші об'єкти міста, потім місця, що надаються до оборони та наступу, і ті, де можуть наступати групи головних сил ворога і своїх. Добре для поодиноких відділів, що боронять чи атакують місто, виготовити більшу кількість плянів міста, зі збільшеною поділкою.

Велику прислугу в інформації війська, безперечно, віддає цивільна влада та поліція; однак військо повинно поставити свою розвідку, яка має виконувати завдання і безпосередно **перед акцією, і підчас самих боїв.**

Щодо **розвідки вступної**, себто, перед акцією чи в початках її, то можна поділити її на **політичну і військову.** Її можуть вести рівночасно обидві сторони.

Політична розвідка має завданням пізнати політичну ситуацію, себто, настрої населення й війська, партійні відносини, преси, становище влади, стан спортових організацій і пів-військових, перевірити на поміч яких верств можна сподіватися, стан таких публичних уряджень, як водотяги, газівня, електрівня, тощо.

Характеристичний у тому напрямі є низче поданий квестіонар, опрацьований згідно з вімедькими методами; цей квестіонар дають заповнити розвідчикам. Він має такі питання:

1. Приналежність адміністраційна місцевости Н.
2. Кількість мешканців? 3. Яка верства переважає (робітники, інтелігенція, урядники)? 4. Яке було відношення голосів при останніх виборах? 5. Який стан і партійне зріжничкування робітничих товариств? 6. Які більші підприємства та промислові будинки в даній місцевости? 7. Де мешкає більша частина робітників? 8. Чи робітники мають зброю? 9. Чи треба чекати їхнього збройного відпору? 10. Яку діяльність проявляє рада чи комітет робітників? 11. Які товариства або організації не робітничі, що виступають ворожо проти держави? 12. Хто належить до них? 13. Чи члени тих товариств і організацій мають зброю? 14. Чи треба мати на увазі їхній збройний опір? 15. Які відносини національні? 16. Чи у звязку з тим частина населення не є ворожо успосіблена до влади? Які того причини? 17. Чи та частина населення озброєна? 18. На підперття яких організацій можна чекати? 19. Чи панує спокій і порядок? Чи не було випадків замахів на людей і майно? 20. Чи урядують ще цивільні уряди (суди, адміністрація, поліція)? 21. Поділ міста на поліційні округи? 22. Виказ провідних осіб: у державнім заряді, мійським, у поліції, у пресі, промислі, робітничих радах і комітетах, у товариствах і суспільних організаціях, спортових чи інших? 23. Що думають ті особи про збройну інтервенцію? 24. Виказ провідирів угруповань і товариств із протидержавним настроєм? 25. Чи поповнив котрий із них якийсь

злочин і який? 26. Подати спосіб поступовання з ними, щоб досягнути своєю цілю. 27. Яка провідна преса? Її партійний напрям? Редактори часописів?

Військова розвідка має завданням ствердити: стан війська в данім місті, та стан повстанців; де є склади муніції, двірці, касарні, станція телеграфічна, централь телефонічна, склади харчів; далі стан вишколу і озброєння війська, повстанців, різних напіввійськових і спортових організацій; які будинки чи місця надаються добре для оборони і наступу, тощо. Характеристичним є низче поданий квестіонар військової розвідки:

1. Які відносини на залізничій станції? Де знаходяться рампи і які вони довгі? 2. Котрі будинки треба конче зайняти? Залучити до того проект їх оборони або наступу на них. 3. Куди треба скерувати головні військові сили? 4. Чи є в місті відтинки легкі для загородження (корита рік, тунелі, звуження вулиць)? 5. Які військові відділи пробувають на місці? 6. Які їхні завдання, настрої, погляди і впливи, та їхня певність? 7. Чи є якась громадська сторожа або инша подібна організація? Які їхні завдання, погляди, впливи, певність? 8. Де склад муніції? 9. Чи населення може доставити військовим відділам звязкових? Хто їх пришле? 10. Де можна заквартирувати військові відділи? Де знаходиться головний комплекс квартир? Де стайні? 11. Чи є апровізаційний уряд? 12. Де шпиталі, амбулаторії та инші санітарні установи? 13. В яким стані почта, телеграф, залізнична лінія? 14. В яким стані газові установи, водопроводи, електрівня?

Повищі квестіонарі відносяться до вступної розвідки.

Що ж до розвідки підчас боїв, себто тої, яка має завданням розпізнати ворожі сили, їх положення, місцеві умови, наміри ворога, тощо, то вона подібна до розвідки підчас звичайної війни. Але треба зазначити, що ведення розвідки підчас вуличної боротьби є куди трудніше, ніж на фронті, й це не тільки тому, що мають тут значіння справи політичної натури (настрій власних відділів, слабкі місця ворога, пропаганда, тощо), але що насуваються тут рівночасно труднощі технічні.

Передусім сама обсервація не є легкою наслідком обмеженого поля розгляду, яке творять вулиці; що ж діється поза мурами домів і під дахами—не можна бачити. Далі, ворожі відділи порозкинені між комплексами будинків і вулиць та добре укриті. Зокрема для війська не легко вести розвідку, коли маємо діло з тяжко вловимим між масами населення ворогом й різно озброєним. Тому користати з безпосередньої обсервації поля бою, як це є в польовій війні, тут можна лише мінімально.

Приходять тут проте на увагу такі способи: 1) розвідка при допомозі агентів, 2) розвідка підчас самих боїв, 3) випитування населення, 4) випитування полонених.

1) До розвідки агенційної уживають або військових, перебраних по цивільному, або охочих зпоміж населення. Зновуж повстанці можуть мати своїх інформаторів зпоміж війська, які стоять у звязку з розвідчиками цивільними. Розвідчик приходить до місця, де знаходиться ворог, обсервує його кількість, розположення сил, озброєння, тощо, потім вертає з відомостями до своїх або передає їх агентові-посередникові. Такий агент-посередник

може мати до розпорядимости телефон, поштові голуби або післанців, і пробуває він на однім місці. На післанців добре надаються жінки і діти, які найлегше можуть перейти через боеву лінію.

2) В випадку, коли агенційна розвідка заведе, або р вночасно збирають відомости **безпосередньо** підчас боїв. Цього способу найбільш уживають у вуличних боях: висилають патрулі, що стягають на себе вогонь противника й з того пізнають його розміщення, озброєння та силу.

3) **Випитування населення** практикується стало, бо без огляду на бої й відгородження різних частин міста барикадами, дротами, тощо, як рівнож без огляду на заклади,—рух у місті не завмирає, бо люде мусять подбати про харчі, тощо. Однак тут треба бути обережним, щоб не впасти жертвою провокації: ворог може підставляти людей, що дають неправдиві відомости, або й самі люде, ворожо настроєні до сторони, що розпитує, дають їй фальшиві відомости.

4) **Випитування полонених** одбувається так само як і у звичайній війні.

Переказувати добуті відомости зате при вуличних боях куди легше, ніж при польовій війні; спричинює це—коротка віддаль, можливість легко укритися, можливість ужити післанців (жінок, дітей), що не викликають підозрінь, можливість легко побудувати телефон та ин.

Наступ— оборона.

Як і на війні в одкритім полі, так тимбільше і при вуличних боях **рішучість** має велике значіння. Але тут у великій невідгоді є державне військо, що приборкує повстання чи властиво бунт у місті. Річ у тому, що військо може а) або видати наперед відозву, що завзиває повстанців і взагалі мешканців скласти в певний речинець зброю, б) або нападає на повстанців і на місто несподівано. Та в першім випадку воно дає час повстанцям зорганізуватися, а це дуже важливо якраз на початках воєнних чинів; а у другім передусім при національно-мішанім характері міста, воно дає проти себе один із сильніших аргументів пропаганди повстанців, мовляв, військо мордує безвинне населення. Тому вибір відповідного поступовання війська дуже трудний, бо залежить од точної перевірки місцевих умовин, тощо. По-друге, військо є звичайно стороною заскоченою, часто без звязку з своєю вищою командою, й цей факт разом із нерішучістю, що з того повстає, стараються використати повстанці тим способом, що починають переговори, які ведуть так довго, доки їм цього треба, щоб перевести організацію своїх сил, а потім кидаються у рішучий бій із противником.

З повищим вяжеться друга засада тактики вуличних боїв; лише **наступ веде до перемоги.**

Обороною, правда, можна зискати на часі, ослабити чи здеморалізувати противника, але кінець-кінців, звичайно переможе той, хто наступає. Тому важливо переняти ініціативу до своїх рук та **перейти до наступу**, без огляду на те, що оборона в місті, де існує стільки закрить, де терен непроглядний, де не можна вжити всіх родів зброї, є далеко легшою. Тимто повстанці стараються заскочити військо вибухом повстання й за одним замахом унешкідливити військо; а коли їм це не щастить, то стараються несподівано напасти на військо, почім переходять до короткої оборони, щоб зискати час на збільшення і зорганізовання своїх сил. Подібно поступає й військо: воно переходить до оборони тоді, коли очікує допомоги іззовні або коли його лави не певні чи сили замалі, при чому не рідко виходить за місто.

Беручи на увагу, що наступ не все можна вести, та що оборона є далеко легшою — вуличні бої звичайно далеко довше тривають, ніж подібні змагання таких самих сил у відкритому полі. Звідси довготривалість та завзятість вуличних боїв.

При вуличних боях — і при наступі, і при обороні, подібно як і в звичайній війні, важливі засади **економії сил, маневру** (заходження збоку і ззаду) та **заскочення**.

Щодо економії сил, то поодиноким відділам не треба визначувати надто багато завдань, бо це значить розпорюшувати сили. Досвід усіх революцій вказує, що цю хибу стало повторюють. Тоді як треба зпоміж багатьох об'єктів чи точок у місті вибрати **тільки найважливіші**, що мають **рішаче значіння** та на їх обсадження чи на оборону звернути цілу увагу.

відпочинку. В останнім випадку головні сили відступають дещо взад, розміщаючися в партерах домів та залишаючи при тому відчинені вікна і двері.

Л у ч б а.

Коли при полевій війні лучба має велике значіння, то підчас вуличних боїв є вона куди важнішою. Можна сміливо сказати, що без налагодження відповідної лучби, перемога не можлива. Знаний є факт, що підчас революції 1830. р. в Парижі, маршал Marmont розкинув військо по кількох частинах міста без лучби між собою і з командою, а вислід був такий, що по кількох днях усі відділи перейшли на бік збунтованих.

Лучба є самотнім нервом боротьби в місті, й коли його не буде, то бої будуть вестися припадково і без ніякого проводу. Якраз для зв'язання всіх розпорошених по різних частинах міста відділів в одну цілість та для кермування боевими операціями повинна команда (війська чи повстанців) мати налагоджену лучбу.

Це правда, що умовини боротьби в місті надзвичайно утруднюють налагодження правильної лучби, але з другого боку є можливість використати для налагодження лучби—мійську телефонну сітку, телеграф, радіостанцію, авто, омнібуси, трамваї, повозки та ин.

Найважливішою справою буде—захопити в руки телефонну централю. Це тому, що хто має мійську телеф. сітку, той разом із тим має підставову сітку лучби в місті. Маючи телеф. сітку в руках, можна зв'язатися з всіма частинами міста, і постійно в міру обсади міста, розбудовувати сітку лучби. Якраз большевики в 1917. р. в Петрограді, при

Щодо маневру **заскочення** противника **іззаду чи збоку**, то має це першорядне значіння тому, що удари фронтові звичайно приносять великі втрати. Однак треба знати, що маневр при вуличних боях дуже трудний, а саме наслідком обмеженого (будинками) простору для пересувань; тому для тої цілі треба розбивати мури і стіни домів і тою дорогою діставатися на бажане місце.

Взагалі треба ствердити, що боротьбу в місті характеризує постійна **непевність**, бо несподіванки чекають на кожному кроці. А через це при головних силах повинен бути резервний, рухомий відділ, найліпше вміщений на автах, щоб кожної хвили кинути його для ліквідації «несподіванки».

Непевність, яка панує при вуличних боях, збільшує ще легка можливість **пожеж**, що і для наступаючих, і для оборонців зовсім не бажана. Тому належить мати stále поготівля мійської огневої сторожі, а коли б її не було, треба утворити окремий відділ, що гасив би пожежі.

Не треба підкреслювати, що до наступу уживають найліпших відділів, а гірших для тримання менш важливих, оборонних позицій.

Найліпшою порою для наступу є **світанок**, бо тоді люде найменше чуйні та найбільше помучені. Проте вночі в місті засадничо не ведуть боєвих операцій, хіба в виїмкових випадках. Справа в тому, що умовини боротьби в місті (орєнтація, лучба, тощо) й без того тяжкі, і збільшувати їх нічними боями не має ніякого сенсу, а зокрема тому, що вночі стрілянину ніколи не можна так використати (цільність) як удень. Проте ніч треба використати для підготовки наступу, перегрупування сил зроблення укріплень, тощо, а також для

помочі телеф. централі, яку захопили, кермували своїми відділами та ширили повну дезорганізацію між цивільною й військовою владою своїх противників.

Дуже добре, коли така телеф. централь є в головнім центрі своїх сил. Її треба забезпечити окремим відділом, а крім того треба забезпечити телефонні будки і контрольні стовпи, бо їх знищення це zarazом перерив телеф. сітки. Крім того, треба встановити контроль над персоналом, що працює в мійській централі.

Коли не можна захопити телеф. централь, то треба збудувати свою телефонну сітку, ведучи її проводи дахами. Та треба пам'ятати, що існують підслухові апарати. А тому і при своїх телефонах (полевих), і при користуванні телеф. централі треба постійно вживати **шифру**. Крім того, треба все брати під увагу, що противник може влучитися в телеф. сітку та ввести в блуд відділи другої сторони.

Велику прислугу може зробити **радіо**. Ось так, маючи мійську **радіостанцію**, можна інформувати цілий край та закордон про перебіг подій, отже використовувати радіо для пропаганди й інформації, але рівночасно можна використати радіо як засіб лучби з власними відділами. Примальні апарати є нині по всіх м.стах. і так апарати можуть мати відділи. Не треба підкреслювати, що й тут треба вживати **шифри**. Коли б не можна було вдержати радіостанцію у своїх руках. тоді треба її знищити, щоб її не використав ворог.

Із дальших засобів лучби приходять на увагу: **авта** (панцерні й звичайні), **мотоциклі**, **ровери**, **повозки**, **трамваї**, **кінні гінці** (на краю міста лише

уживати!). Далі: **високі вежі** для оптичної сигналізації (рефлектори, ракети, дими, семафори), **церковні дзвони, фабричні сирени** для слухової сигналізації. Крім того, для лучби уживають **почтових голубів, мельдункових псів, аероплянів** (давання сигналів ракетами й димами), крім **людей (гінців)**. Як гінці, велику користь можуть принести **жінки й діти**, бо не звертають на себе уваги. Можуть також приходити на увагу **ланцюги гінців** (штафети) для швидкої передачі відомостей на більші віддалі.

А що всіх тих засобів уживають для встановлення лучби між поодинокими відділами та командою, то основною річчю буде точне окреслення місця постою головної команди та команди поодиноких відділів: тому треба для постоїв тих команд вибирати місця, що їх легко запам'ятати (поблизу театру, ринку, якогось знаного пам'ятника, тощо).

Відділи що наступають, повинні на всякий випадок зазначити напрям свого пересунення умовленими знаками вуглям чи крейдою на мурах, парканах та стінах домів.

З огляду на велику вагу лучби, треба мати при команді чоловіка, що мавби налагодити цілу сітку лучби та дбати про її вдержання в порядку та поліпшення. Особливо тому, що в місті ворог може на кожному кроці нищити поодинокі засоби лучби дуже легко. Тому найліпше вживати паралельно двох чи більше засобів в лучби (напр., телефони, гінці), щоб кожної хвили заступити один другим, щоб удержати лучбу без переривів.

К о м а н д а.

Справа провідництва—й у повстанців, і в вій.

ську—підчас вуличної боротьби, має величезну вагу. І тут і там особа вождя вибивається на перше місце. Характер вуличних боїв вимагає тут людей сильної волі, швидко зорєнтованих у змінливій положенні, швидких на рішення, і таких, які не піддаються загальній паніці, але які мають велике почуття відповідальности.

Але справа вождя далеко легша в війську. Передусім є зпоміж кого (старшинський корпус) вибрати; рівнож на випадок в разі смерти чи поранення військового команданта, його легко можна заступити иншим; по-друге військовий командант має під собою дисциплінований та вишколений матеріял; по-третє має він до помочі адміністраційний апарат, що йому підчас розрухів цілком підлягає. А все ж і в війську керма цілістю воєнних операцій є надзвичайно утрудненою наслідком самого характеру вуличних боїв, а труднощів налагодження правильної лучби зокрема. Вже командантам сотень тяжко вдержати в руках свої підвідділи, зокрема підчас наступу. Тому з одного боку команданти найнищих відділів (рій) повинні виказати як найбільшу **самостійність** і не чекати завжди наказів. Із другого боку—головний командант часто мусить давати розпорядження безпосередньо найнищим одиницям (чета, рій), коли звичайним способом (через команди куренів, сотень і т. д.) цього не можна перевести або це може припізнити акцію.

Та далеко тяжча справа з командою повстанців. Бунти можуть вибухати спонтанно, й тоді маси збунтованих чинять без ніякого звязку, без зарности й порядку; і щойно в бігу подій якась особа, чи вибрана, чи з власної ініціативи, перей-

має керму. Але й тоді, коли повстання підготов-
лювано, і штаб повстання, і лави повстанців не-
зіграні зі собою, не вправлені і не вишколені від-
повідно. Керма в таких випадках дуже тяжка; її
доводиться обмежити иноді до вказування спільної
мети, а вже кожний відділ діє, здебільша, довільно.
Та коли і знайдеться людина виїмкових здібностей
та візьме в руки справу, то її вже не можливо
заступити. Якраз тому противник старається взяти
в неволю чи вбити такого провідника, бо вже тим
самим повстанці несуть поважну втрату, а може
й цілком повстання бути ліквідованим.

Декілька загальних зауваг.

Коли займаємося не тільки справою організації й чинности повстанців підчас вуличних боїв, але й війська, то це з кількох причин. Справа в тому, що міста на українських землях мають **мішаний** характер, при чому в одних (більших) переважають не-українські елементи, в других (менших) українські. Специфічність нашого положення збільшується ще й тим, що міста з переважливим не-українським населенням **оточені з усіх боків українськими селами**, себто, суцільною українською територією. Тому українці в будучій війні-революції на своїй власній території можуть виступати в одні випадках як «збунтовані» проти окупаційних військ, що стоять у місті, — у других як «військо», що приборкує бунт не-українського населення в місті, а ще в інших випадках як військо, що бореться з ворожим військом за опановання міста. Також остання наша визвольна війна дала нам на те багато прикладів. Так, напр., в Одесі (1917.) приборкували бунт большевицький, у Львові початково ми «бунтувалися» (проти австрійців), потім «приборкували бунт» (поляків), а в Києві то «бунтувалися», то приборкували бунт (бій за арсенал), то добували міста з-зовні в боротьбі з ворожим військом (заняття міста СС-ми в 1918. р., та здобуття міста УГА в 1919.),

то нарешті, боронили міста перед наступом ворожих військ із зовні.

Якраз тому й потрібно нам знати про боротьбу вуличну, ведену як військом, так і повстанцями. Автім коли б ми й мали бути тільки одною стороною (напр., повстанцями), то треба нам знати також організацію й чинність свого ворога, бо знаючи, де його слабі місця, зможемо йому завдати смертельний удар.

Склад і перевіз війська.

Досвід дотеперішніх вуличних боїв вказує на потребу вживання **комбінованих відділів**. Справа в тому, що трудність лучби не дозволяє швидко пересувати поодинокі спеціальні відділи (машинові кріси, сапери, панцерні авта, тощо) на поміч иншим (піхоті), в наслідок того кожна військова група, здавна на власні сили; тому кожна військова група, що бере участь у вуличних боях повинна бути як найбільше **самовистачальною**, себто, повинна складатися з **різномородніх відділів**. Большевицький регулямін призначає до вуличних боїв такий склад війська: на 1 курінь піхоти— 8 тяжких машинових крісів, 4 гармати, 1-2 панцерних авта, відділ саперів із такими приладами, як молоти, драбини, сокири, коли та з вибуховими матеріялами.

Збирання поодиноких відділів у більшу військову групу повинно відбуватися в цілком забезпеченім місці. Рівнож відділи повинні довідуватися про своє завдання в **останній хвилі**, а це з огляду на далеко більшу легкість поширення відомостей у місті, ніж у полі, а тим самим легкість переходу воєнної тайни до рук ворога.

Коли треба військо спровадити зпоза міста,

то роблять це або походом, або залізницею. Менші військові групи (3-4 транспорти залізн.) перевозять одною залізничною лінією навіть і тоді, коли є більше ліній до розпорядимости; роблять це з огляду на легкість удержання команди над цілою групою. При транспорті кількома лініями, коли йде про рівночасні воєнні ділання кількох груп, треба звернути пильну увагу на лучбу.

Перший транспорт має їхати в панцернім потязі; в нім повинна знаходитися команда й відділи, потрібні до опановання стації й для безпеки виладовання дальших транспортів. Дальші транспорти мають надходити в 10 - 15 хвилинних відступах.

Організація запілля.

Коли підчас вуличних боїв воєнні операції попутані й змінливі, тоді тяжко визначити, де «фронт», а де «запілля». Під поняттям «запілля» будемо розуміти при вуличних боях — налагодження доставки поживи, муніції технічних матеріалів і санітарних засобів, далі — евакуацію ранених, полонених, а зрештою — евакуацію цивільного населення.

Від організації «запілля» залежить, як правило, вислід діянь на фронті. Це й не дивно: люде, що б'ються (повстанці, вояки), полишені на вулицях довгий час без поживи, голодні й знеохочені, перестають бути боевим матеріалом; вони або відступають і здають свої позиції ворогові, або піддаються ворогові. Коли мова про військо, то такий його стан можуть використати повстанці (збунтовані) і, підсилюючи жінок, що приносять воякам поживу, деморалізувати їх, а то й перетягати на

свій бік. Історія дає нам багато прикладів на те, як мститься занедбання організації запілля. Так, напр., підчас революції 1830. р. в Парижі військова команда розкинула по різних частинах міста військові відділи, що відтіяті від себе та від запілля барикадами та полишені без поживи, перейшли на бік повстанців; голод зробив своє. Подібно було й в 1871. р., коли військові відділи, що терпіли голод, дістали приказ іти на Montmartre: юрба принесла їм поживу, наслідком чого цілий полк перейшов на бік повстанців. Рівнож історія нашої визвольної боротьби дає приклади того, як занедбання справи організації запілля спричинювало невдачі на фронті. Так, напр., знані є випадки, що добровольці, які прийшли по розпаді Австрії із довколишніх сіл та заняли міста (напр.—Дрогобич), по кількох днях, не маючи харчу, відходили домів. Знаним є, що підчас боїв за Львів не одну позицію віддано ляхам ізза неполагодження доставки муніції.

Дотеперішній досвід учить, що справу організації запілля, а зокрема доставки поживи дуже занедбували повстанці (збунтовані). Справа в тому, що зпочатку боїв положення під оглядом забезпечення поживою є далеко кращим для повстанців, ніж для війська (хиба, що більшість населення міста є на боці війська); бо повстанці можуть використовувати засоби поживи, укриті в місті, міжтим військовий апарат якраз тоді кульгає. **Авсе-ж коли повстанці не налагодять справи довозу поживи з околишніх сіл або коли військо відітне їх звязок із селами, тоді з кожним днем положення міняється на некористь повстанців, а на користь війська: засоби поживи в місті вичерпуються, но-**

вих довести не можна; міжтим військовий апарат (інтендантура) функціонує щораз ліпше, довозячи поживу зпоза міста.

Подібне є і з **водою**. Тому обсадження мійської водокачки набирає великої ваги.

Військові команди, оцінюючи належно вагу доставки поживи для війська підчас вуличних боїв, дбають уже заздалегідь про те, щоб запобігти різним несподіванкам. Так, напр., в інструкціях німецького війська з 1923. р. сказано, що відділи, призначені для приборкування розрухів, повинні мати: 1) кожний вояк резервову поживу на 3 дні, (сухарі, консерви), 2) кухня повинна мати поживу на 1 день, а 3) на возах має бути пожива на 2 дні; отже, разом поживи на 6 днів. Інші держави знають подвійні «порції» поживи для війська підчас вуличних боїв, або окремий грошовий додаток.

Подібно як з поживою є справа і з **муніцією**. Якщо повстанці вже зпочатку не опанували державних складів зброї й муніції, то положення їх з кожним днем гіршає, бо засоби муніції й без того невистарчальні, вичерпуються. Зправила при всіх замахх і революціях та повстаннях відчували повстанці (революціонери, збунтовані) брак зброї й муніції, й часто це було причиною їхньої невдачі. Положення війська є під тим оглядом куди корисніше.

Щодо роду муніції, то приходять на увагу передусім крісові кулі та ручні гранати. Для доставки їх на поодинокі відтинки фронту найліпше надаються авта.

Забезпечення технічним матеріалом (саперне знаряддя, молоти, драбини, ливви, кільчастий дріт, мішки до піску, тощо) підчас вуличних боїв дуже

улегшене й то для обидвох сторін, бо все це є під рукою (склепи з тим матеріалом або по поодиноким помешканням).

Це саме відноситься й до зорганізованн**я са-нітарної служби** та опікування раненими, бо в місті є аптики, лікарі, шпиталі, тощо. Перевозити ранених можна в автобусах або звичайних автах.

Евакуація населення може наступити з двох причин: або хочемо хоронити цивільне населення від наслідків боїв, або хочемо ізолювати населення від повстанців, коли воно до них прихиляється. Розуміється, мова тут не про евакуацію цілого міста, а тільки мешканців кількох кам'яниць або вулиці, найбільше — цілої діляниці. Тоді переносимо їх до спокійніших діляниць або, коли це населення до нас неприхильне, до концентраційних таборів. До останніх відсилають також і **полонених та заарештованих**.

Військова команда від самого початку старається налагодити справу організації запліля тим, що приділює до свого складу інтенданта, старшину від муніції, від саперів, санітарної служби й т. д., яні дбають кожний про свою ділянку праці та координують її з працею інших. Коли ходить про більші військові операції, де беруть участь більші військові сили, звожені залізницями, тоді добре було б створити **стацію реґулятивну**, через яку йшлиб усі транспорти війська, муніції, поживи, полонених і евакуованих. На такій стації скорше можна б завести порядок і доцільний розподіл людей і матеріалів, ніж на кількох різних стаціях.

При організації запліля не можна оминати справи **забезпечення спокою в заплілю**. Бо в ділянках, здобутих від ворога, можуть збунтовані, чи

навпаки, прихильники війська вести скриту боротьбу, стріляючи до поодиноких людей чи відділів. У таких випадках належить видати наказ зачиняти всі вікна, а відчинити всі двері й брами. Крім того, треба організувати карні відділи (силою 4-6 людей), що в автах патрулюють по місті та дбають про виконання того наказу, а в випадку стрілянини з вікон на місці переводять карну акцію.

Інформовання населення.

Умови боротьби в місті, де рух, без огляду на бої, ніколи зовсім не завмирає, вимагає відповідного поучення населення про розпочаті операції, про положення—тощо. Крім того, повстає потреба подати йому до відома різні приписи чи обов'язки у зв'язку з воєнними операціями, напр., що не вільно виходити на вулиці в зазначених годинах, що треба зачиняти вікна а відчиняти двері, що треба віддати зброю й т. д. Роблять це все або через відозви, або через пресу, або розкидання відозви з літаків, через бубнування й повідомлення функціонерів міста—тощо.

Дуже важливо мати вплив на щоденну пресу, й не тільки для вміщення розпоряджень, але й для відповідного, корисного для себе освітлювання подій. Тим способом виконується й пропагандивна праця. Для доброї її постановки треба створити окремий пресовий відділ (пресова квартира), що кермує пропагандивною акцією. В акції пропаганди може прислужитися сітка розвідників, розповсюджуючи некорисні для ворога вістки та ослаблюючи запал серед прихильників ворога—тощо.

Розброєння населення.

Коли населення міста є до нас вороже настроєне, а до того ще й озброєне, то тоді треба

негайно приступити до розброєння населення. Коли б цього не зробити, то навіть і по опанованні міста, населення може виступити проти нас збройно, напр., при відході частини наших сил із міста або при наближенні до міста його союзників.

Робиться це звичайно так: наперед оголошується вимога скласти зброю в певний речинець, і то під загрозою тяжкої кари. Рівночасно уневажнюється всі дотеперішні дозволи на ношення зброї поодиноким особам, а рівно й організаціям. Зброю належить одібрати всім, що не беруть участь у боях по наших боці, а передусім ріжним товариствам і організаціям.

Відбирається, лише для переховання, ріжна мисливська зброя, а рівнож і така, на ношення якої власники мали досі дозвіл. Решта зброї (револьвери, кріси, гранати, машинові кріси, гармати, шаблі — тощо, рівнож і всякі військові предмети підлягають конфіскації.

На відібрану зброю видається поквітовання. Не треба також забувати відібрати зброю з склепів, де її продають. По упливі визначеного речинця заряджується ревізії для вишукування прихованої зброї.

Перешукування домів.

Обшукують доми або з метою відібрати сховану зброю, військові річі чи зрабовані цивільні річі, або з метою заарештувати когось. Найліпше переводити це на світанку, бо тоді можна непомітно підійти до дому й заскочити мешканців. Не треба переводити ревізії вночі, з огляду на брак освітлення; хіба лише тоді, коли хтось стріляв із дому або хтось озброєний сховався там. На випадку

стрілянини з вікон не треба безладно стріляти до вікон або безпляново штурмувати дім; але треба наперед докладно встановити, звідки впали стіли, потім огочити дім і почати розшук. Коли, знайдено людей із зброєю в руці та є стверджено, що вони стріляли, тоді треба їх негайно розстріляти.

Обшук домів треба робити на писемний наказ команданта (виїмок — підчас боїв або стрілянини з вікон), у присутності власника дому або сусіда, а ще ліпше у присутності міського урядника.

При обшукуванні дому, замикають вулицю стійками, а до дому призначають відділ 10-15 людей; з того 2 людей, по відчиненні брами, біжать на стрих (до виходу на дах), а при брамі, на подвіррі та на всіх поверхах розставляють стійки. Інші переводять ревізію. Однак перед початком ревізії належить дати короткий речинець для добровільної здачі зброї.

Підчас ревізії треба звертати увагу на печі, люфти, пивниці, огороди, альтани, дерева, пивниці в огородах, не кажучи вже про куфри, шафи, схованки під підлогами — тощо. Замкнені предмети має відчинити або розбити сам власник. На забрані предмети виставляється посвідки, та береться рівнож од власника потвердження.

Арештовання.

Засадничо арешти переводять цивільні органи (поліція, міліція). Лише в виїмкових випадках, при їх відсутності, зокрема підчас боїв, військо, згл. — повстанці. Для переведення арештів визначається окремі патрулі; команданти патрулів повинні записувати назвисна придержаних осіб, причину арешту, назвисна свідків і вояків патрулі, а це на

те, щоб можна потім на суді зробити відповідні зізнання. Инакше при більшій кількості заарештованих повстає хаос і треба звільняти придержані особи задля браку обтяжливих доказів.

Заарештованих вміщують до місцевих в'язниць, або до провізоричних арештів (по фабриках, школах). Залежно від того чи є виїмковий, воєнний чи звичайний стан, передають їх до диспозиції військового суду або цивільної влади.

Обсада важних об'єктів міста.

При воєнних операціях важливо обсадити передусім: залізничний двірець, централю телефонів і телеграфів, електривню, водокачку та газівню.

На обсаду двірця, та ще й коли його урядження розкинені на значнім просторі, треба порівнювати більших сил. Перед обсадою треба поінформуватися чи відбувається рух потягів або хто його здержав; коли відбувається, то коли він найменший, бо це тоді найліпша пора для заняття двірця; далі треба знати звідки загрожує небезпека, який настрій залізничної служби, чи можна здержати рух поїздів та коли—тощо. Щойно тоді приступають до обсади. Отже: 1) обсаджується централю, анарати телефонічні та телеграфічні, входи на станцію та урядження зворотниць; 2) уставляється машинові кріси на доїздові тори; 3) на торі уставляється сильну стійку евент. з гарматою; 4) висилається патрулі на залізничні тори; 5) обсаджується сумежні будинки; 6) у певній віддалі від станції приготавлиється матеріал (шини, каміння) для евент. затарасування залізничної лінії та вдержання руху; барикада повинна бути під охороною гармати, злг. машинових крісів; 7) по можливості висилається

патрулі для обсади найближчих стацій та контролі надїзджаючих потягів.

За оборону стації відповідає воєнний командант стації, якому підлягають воєнні відділи та залізничники. Найліпше обсаду стації переводити в порозумінні з залізничною владою. Не треба додавати, що між усіма відділами треба удержувати постійну лучбу.

Щодо обсади водоначки, то справляє це труднощі тоді, коли вона є за містом. Тоді треба вислати туди сильний відділ, здібний до самостійної оборони; лучбу з ним удержується автами, за посередництвом кінноти або панцирного потягу. Коли б не можна було обсадити водокачку, тоді треба негайно організувати довіз води з ріки чи озера, а далі подбати про вичищення старих та заложення нових керниць.

По обсаді дальших закладів (електрівня, газівня) залишається там постійну охорону, що береже їх перед нападом ворога та перед саботажми, а в випадку штрайку зайнятих там службовців урухомлює їх та удержує в руху; розуміється в останнім випадку треба найти фахівців, що під охороною відділів обслуговують ті заклади.

Фортифікація.

Тому, що при вуличних боях головними засобами боротьби є кріс, машиновий кріс та ручна і крісова граната, а лише рідко гармата, то й фортифікація не мусить мати таку сильну відпорність, як при полевій війні; до того при вуличних боях порівнююче легко можна перевести потрібні забезпечення. Бо в місті всюди є будівлі, парканни, мури, тощо, що самі собою творять прекрасне закриття від ворожих стрілен; тому лише в нечисленних випадках, як, напр., на площах, по парках і садах, а дуже рідко на вулицях, треба буде поставити фортифікаційні забезпечення (рови стрілецькі), типові для полевой війни. Отже, штучне забезпечення є тільки доповненням і зміцненням природніх укрить. Із того випливає висновок, що при вуличних боях наперед треба скласти плян оборони-наступу й розпологу сил, а щойно до того достосовувати укріплення терену.

З огляду на використання природніх укрить, у місті, важливо знати, яку витривалість мають різні матеріяли проти стрілен крісів звичайних і машинових, куль шрапнельних уломків гранат та поодиноких гранат. Подаємо нише таблиці:

1. Грубість укрить од крісових куль: земля, глина й пісок — 0.60—0.80 метра; мокра земля й

мокрый пісок—0.70—1.00 метра; пісок і земля в мішках—0.50 м.; дерень—0.90 м.; торф—1.25 м.; сніг 3.00 м.; втоптаний сніг—2.00 м.; замерзлий сніг—1.50.; мягке дерево—0.70—1.00 м.; тверде дерево—0.60—0.80 м.; снопи збіжжя й оберемки соломки—5.00 м.; мур із цегол проти поодиноких стрілів—0.25 м.; мур із цегол проти постійного вогню крісів—0.25—0.50 м.; залізна бляха, залежно від якості,—8—20 мм.

2. **Грубість укрить од вогню машинових крісів** має бути вдвічі більша, ніж од куль звичайних крісів, коли мова про малі віддалі.

3. **Грубіст укрить од вогню артилерії:**

а) од шрапнелних куль та уломків гранат; при полевих гарматах (7.5—8 цм.): земля—0.50—1.00 м.; дерево—0.08—0.10 м.; мур із цегол —0.25 м. При гарматах 10 цм: земля—1.00—1.25 метра; дерево—0.16—0.20 м.; мур із цегол—0.25 м.; одна верства залізничних шин.

б) од цільних поодиноких **Гранат**: при полевих гарматах 7.5—8 цм; земля—3.00 метри; мур із цегол—1.00 м.; бетон—0.60 м.; при 10 цм. гарматах: земля—3.00—4.00 метри; мур—1.00—2.00 м.; бетон—0.80—1.00 метра.

Отже, відношення витривалости поодиноких матеріалів таке: 1.50 землі—0.80 метра твердого дерева—0.70 м. муру—0.30 бетону—1 верстві залізничних шин.

Пристапуючи до справи самих забезпечень, повторимо, що стрілецькі рови (окопи) шанці обмежуються до площ, садів, парків, а рідко до вулиць, й то хіба на периферіях міста. Розуміється, можна використати звичайні **придорожні рови** або інші заглибини теренів, при чому відповідно їх

треба управити. І так—рови мають бути завглибшки в 1.30 метра; коли природні рови є глибшими, тоді треба підсипати землі на місцях для стрільців, роблячи тим способом підвищення; коли рови за плиткі, то треба поглибити їх до 1.30 м., з тим, що ця глибина булаб від дна рову аж до вершку валу викопаної землі, з якої творимо перед ровом укриття та на яку опираємо кріси при стрілянню. При дорогах з двома ровами треба вибрати рів, ближчий до ворога; інакше треба вкрити бруковану дорогу верствою землі, щоб стрільни не відбивалися. З тої самої причини, при використуванні залізничного насипу, треба або засипати шини або їх зірвати. Подібно, як придоріжні рови й залізничні насипи, можна використати й інші насипи та різні вивищення терену, тощо.

При паданні ворожих стрілен згори (з камянниць, дахів, веж) треба над ровами поставити горішні укриття, щось на зразок протишрапнелевих дашків, щоб хоронити стрільців од крісових куль чи рівнож од уламків ґранат.

Поза ровами, за становища для стрільців вибирають паркани, мури, дахи, відповідні місця в будівлях, тощо. Треба завважити, що ряди дерев чи корчів так само живоплоти дуже добре хоронять од обсервації ворога. Тому найліпше й за ними викопувати стрілецькі рови, досягаючи тим самим і охорони від ворожих стрілен.

І тут рови, враз із насипом перед ними, що прилягає до корчів, дерев, тощо, повинні бути завглибшки в 1.30 м.

Це саме відноситься й до дерев'яних парканів. Щоб уможливити тут стріляння, вирізують у пар-

кані отвори, коли ж паркан зложений зроблений з поземих дощок, то виймають одну дошку на висоті рушниці, Щоб ворог не міг при наступі використати тих отворів проти оборонців, копаємо від сторони ворога перед парканом рів на 2 м. глибини. Подібно як дерев'яні паркани, можна використовувати **залізні й камінні паркани**, копаючи з внутрішньої сторони рови, глибина яких враз із насипом має бути 1.30 м.

Щодо камінних мурів, то вони хоронять од крісових і шрапнельних куль та уламків гранат, коли будуть завгрубшки в 0.50 м. Від артилерійських стрілен (гранат) мури будинків, огорожі парків та кладовищ здебільша не тільки не хоронять, але, навпаки, уламками каміння можуть ранили оборонців. Коли стріляємо зпонад муру, тоді верх муру треба покрити мішками піску або землею чи дерном, щоб ослабити відбивання куль. Коли мур вищий за 1.30 м., треба для стрільців зробити підвищення, або насипаючи землю, або через поставлення бочок, скрині, тощо. Дуже високі мури можна також використати та поставити 2—3 ряди стрільців понад собою, але тоді треба пробивати в мурі стрільниці (вузький отвір від сторони ворога, широкий од нас). Коли мур нищий за 1.30 м., тоді копають відповідно глибокий рів по внутрішній стороні; рівнож добре тоді викопати й по зовнішній стороні рів такої глибини, щоб од його дна до вершка муру, згл. до стрільниці, було що найменше 2 метри. Коли мур є тонший, ніж 0.50 м., тоді для збільшення його витривалости копаємо з внутрішнього боку насип, що прилягає до муру. Підчас вогню ворожої артилерії обсаду мурів треба укрити в поблизьких

пивницях, тощо, а лише обсерватори залишаються на мурах; щойно підчас ворожої атаки стрільці, займають місця на мурі.

Зпоза мурів із замкненою формою (огорожа цвинтарів, парків, тощо) можна дуже добре боронитися; лише треба відповідно забезпечити від ворога брами та всі входи чи виломи в мурах. Для того перед брамою роблять півкруглі окопи, які виступають перед муром і двома кінцями прилягають до муру; в окопі має бути перехід, який можна, в разі потреби, затарасувати перешкодами (іспанські кізли, мішки з піском, звої дроту, тощо). На насипі уставляють машинові кріси, що будучи висунені перед муром, мають далеко більший обстріл, ніж із самого муру.

Коли мурі дуже довгі й нема людей для їх обсади, тоді займають наріжні місця муру та брами, з тим, що перед ними насипають окопи, обсажені стрільцями та машиновими крісами. Тим способом з насипу, на розі муру, можна дуже добре боронити вогнем 2 стіни муру. Від такого наріжного насипу, треба зробити рів поцід муром; у разі відступу такий рів затарасовують камінням дротом, піском тощо.

Щодо перешкод, то вони такі самі, як і при полевій війні: кільчастий дріт, іспанські кізли, перешкоди з дерев, міни, тощо. Крім того своєрідністю вуличних боїв є — барикади. При вуличних боях перешкоди не закладають на великих просторах, а обмежуються майже виключно вулицями, брамами і переходами між домами; що найвище є вони більші на площах та садах; тому при вуличних боях роблення перешкод не получене з великими труднощами, тим більше, що матеріал для

них (дріт, залізні шгаби, каміння і т. д.) є під рукою. До того перешкоди в місті не треба так маскувати, як у полі, де є більша можливість обсервації та обстрілу.

Найчастіше уживаною перешкодою є кільчастий дріт, розіпнятий на палях дерев'яних, а ще ліпше на залізних, вкручуваних у землю. Для вбиття чи вкручення палів треба виняти камінь із бруку. Дротом овиваються не лише самі палі, але й паркани, частини будинків, тощо, до яких прилягають перешкоди.

Іспанські кізли заступають сітки кільч. дроту на палях. Їх заложення й пов'язання із собою та з гаками, вбитими в землю, не вимагає стільки праці, що вбивання звичайних палів та навивання на них дроту. До того вони мають ту вигоду, що їх можна приготувати в брамах домів чи на подвір'ях, а потім уночі чи під заслоною домів винести та скоро поставити на своє місце. Іспанських кізлів, подібно як і вальців із кільчастого дроту, уживають зрештою до замикання переходів у перешкодах, барикадах, до затарасування брам, коригарів мостів, тощо. Для зладження кізлів можна уживати залізних парканів: дві частини паркану ставимо до себе прямовісно й оплітаємо дротом. Кілька таких кізлів, пов'язаних зі собою, творить добру перешкоду. В разі потреби можна в парках та садах зрубати дерева та з них робити перешкоду.

Барикади грали донедавна дуже велику роль при вуличних боях. Нині їхня роль менша, бо нема вже давніх вузеньких та стрімких вулиць, а до того нинішня артилерія розібе й найліпшу барикаду дуже швидко. Всеж і тепер уживають

барикади передусім як маскування, але і як укриття; в останнім випадку, щоб унеможливити противникові ужиття артилерії, ставлять барикаду за скрутом вулиць; тоді артилерія ворожа не має відповідного поля дострілу ані не має прямої лінії стрілу.

Барикаду можна робити з різних матеріалів із каміння, обкладеного мішками, бочками з товарами, меблями, подушками, тощо; з возів, зіставлених поруч із собою; перевернених трамваєвих вагонів, виповнених баями паперу, піском, тощо; найліпші є барикади з балів паперу, мішків із землею і піском, пнів дерев. Матеріали, вжиті на барикади, треба попередити, щоб їх не порозкидали вибухи стрілен або щоб їх не можна було легко порозтягати. Тому найліпше не ставити барикад на бруку, а наперед зірвати брук, зробити малий викоп і в ньому вже ставити барикаду. Не треба ставити одноцілу барикаду на цілу ширину вулиці: треба мати перехід для власних відділів, що виходять до наступу або вертають з нього. Тому ставлять рівнобіжно та близько один по один 2 відтинки барикади, що на себе заходять із двох боків та творять малий перехід. Перехід між ними мусить бути маскований і в разі потреби можливий до швидкого затарасування іспанськими кізлами, мішками з піском, тощо. Звичайно перед барикадами ставлять ще й перешкоди з кільчастого дроту на палях або іспанські кізли; в тій перешкоді також треба мати перехід. Для забезпечення від уломків стрілен, що вибухають за барикадою добре поставити за нею укриття. Тому, що при форсованні барикади можуть приходити на увагу панцирні авта або тани, то перед барикадою копають відповідно широкі й

глибокі рови; ще ліпше підмінувати вулицю на відповідній віддалі перед барикадою.

Міни найліпше розміщувати групами впоперек вулиці, щоб по їх вибуху утворився рів — перешкода для авт і танків. Самочинне запалювання мін не є вказаним із огляду на безпеку; зате в оточенню домів можна легко завести запалювання при допомозі електричного току; автім можна це робити потягненням дроту чи шнурка.

При достатній кількості електрики можна перешкоди (дріт, залізо) **електризувати**; крім дротів приходять на увагу паркани, мости поруччя сходів, тощо.

З огляду на обмежене вживання артилерії, при вуличних боях не повстає потреба будувати спеціальні укриття (каверни, землянки), хиба виїмково на площах од вогню літаків; але й тут як укриття можна вжити пивниць сусідних домів а то й просто брам будинків.

Марш через місто.

Коли в місті знаходиться противник, то похід озброєних відділів через місто має бути належно забезпечений перед такими несподіванками, як напад ворога з бічних вулиць, обстріл із домів, дахів, тощо. Відділи, що йдуть через місто, мають бути **самовистачальні**, бо з огляду на труднощі лучби буде тяжко їм допомогти; тому повинні складатися з піхоти, відділу машинових крісів, саперів, евент. і гармат.

З огляду на утруднену лучбу з рівнобіжними вулицями, кольона обмежується на сторожі: передню та задню й висилає рухомі патрулі до бічних вулиць, але **тільки** для перевірки чи не є в тих бічних вулицях ворог або для закладення в тих вулицях перешкод; по переході кольони, ті патрулі прилучаються до неї. Патрулі не висилається **ніколи** до **рівнобіжних** вулиць, бо це означало б їх знищення: рівнобіжними вулицями можуть маневрувати не патрулі, але тільки сильні кольони (піхота, маш. кріси, сапери). Тому при чинності на більшу скалю висилається до рівнобіжних вулиць **самостійні** кольони, забезпечені тільки з переду іззаду.

Перед передню сторожу добре є вислати розвідників, у цивільнім убранні, а за ними **панцирні** авта.

Передня сторожа, складається із двох частин:
1) т. зв. шпіці в силі приблизно 1—2 роїв; всі

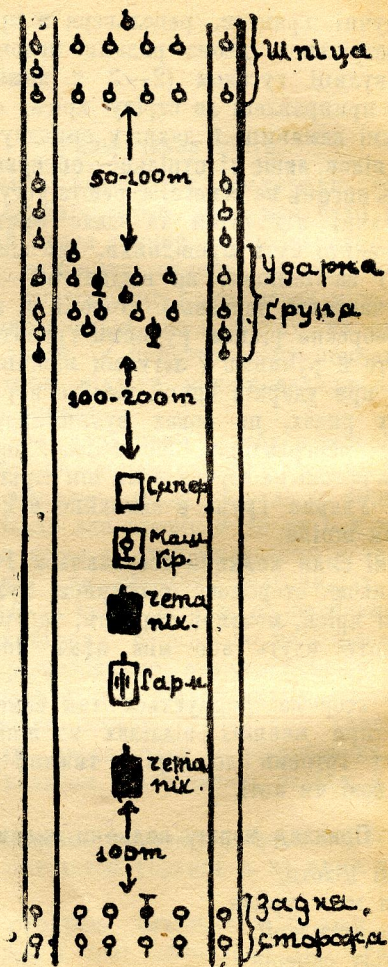
мають ручні гранати, револьвери й кріси; йдуть вони рострільною двома рядами: половина їх іде боками вулиці гусаком (2—3 з кожного боку) і, маючи приправлені до стрілу кріси, обсервують протилежні кам'яниці й дахи; у випадку стрілів із дахів чи вікон, лише ті стрільці—обсерватори відкривають вогонь на ворога, а решта уступає з середини вулиці під стіни та чекає приказів: при шпівці повинні бути провідники, що знають добре місто; 2) за шпівцею, на віддалі 50—100 м. йде дальша частина передньої сторожі т. зв. **ударна група**, озброєна рівнож ручними гранатами й крісами, а то й ручними і легкими машиновими крісами. І при ударній групі, що іде в розстрільній у кількох рядах, по боках вулиці йдуть шнурі стрільців—обсерваторів, що в разі потреби відкривають вогонь на ворога, коли він стріляє з вікон і дахів. Ударна група є звичайно в 2 рази так велика як шпівца.

Головні сили кольони посуваються 100—300 м. за передньою сторожею; серединою вулиці йдуть машинові кріси, моздирі, гармати, табор, — а відділи піхоти йдуть або між ними або по боках вулиці.

Задня сторожа формується так само, як і передня, а при менших відділах як шпівца. Добре мати тут готовий до стрілу тяжкий машиновий кріс на возі чи авті.

Приклад маршу кольони силою:

- 1 сотні піхоти,
- 1 чети маш. крісів,
- 1 чети артилерії,
- 1 відділу санерів

На випадок нападу стріляють тільки: шпіпа і стрільці — обсерватори. Решта криється по під мури та посувається наперед.

Коли кольона посувається під час боротьби в місті, тоді добре, коли супроводять її по дахах домів патрулі, що борються з ворогом на тих дахах чи коли він стріляє з вікон по протилежному боці вулиці. Ще ліпше, коли кольона йде під охороною машинових крісів, установлених у будинках, звідки є далекий обстріл.

Очищування площ і вулиць з юрби.

Коли хочемо очистити площу від юрби, тоді підсуваються озброєні відділи частиною вулиць, що ведуть до площі, а не концентрично всіма вулицями, бо тоді не дамо можності юрбі вицофатися з площі без боротьби; хіба, що ходить нам про захоплення цілої юрби та не залежить нам на тому, чи вона піддається добровільно чи розпочне з нами бій.

До розпорошування юрби уживають засадничо піхоти або панцирних авт. Кінноти можна уживати лише в початку, коли юрба щойно збирається.

Найліпше, коли відділи посуваються до площі двома рівнобіжними вулицями. На вулицях, якими посуваються відділи, треба здержати всякий рух. Зади забезпечується стійками, евент. ще й перешкодами. Тим самим способом забезпечується бічні вулиці перед самою площею.

При підході на площу добре поставити машинні кріси на дахах чи горішніх поверхах наріжних домів, що панують над площею. Виходи вулиць, якими підходить військо, забезпечується машинними крісами, а ще ліпше моздирами піхоти.

По виході на площу піхота утворює чотирикутник. Комендант взиває товпу 3 рази до розходу, а коли це не помагає, розганяють натовп наперед прикладами крісів та багнетами; коли би й це не допомогло або коли б вже перед тим натовп зачав стріляти, тоді треба стріляти в натовп, найліпше в ноги. Коли напереді знаходяться жінки й діти тоді кольбами здержують нашір передніх рядів товпи, зате на заді товпи (де знаходяться мушкетери, а передусім провідники) кидають гранати ручні або крісові. Заразом можуть стріляти машинкові кріси і стрільці з поверхів кам'яниць наріжних. (Це прийняте поступовання війська треба мати на увазі, колиб ми творили товпу, а ворог військо!)

Замість стріляння можна по 3. візванні до розходу, ужити нерійливих газів (подрозливих, слізних), що знаходяться в ручних і крісових гранатах, бомбах аероплянових та димових; спеціально димові бомби ділають панічно на товпу, бо в хмарах диму тратить вона орієнтацію. Крісові і ручні гранати з газами кидається в самий натовп, бо їх відламки ділають слабо і на обмежену віддачу. Затє газові бомби аероплянові і стрільна моздирів піхоти кидається не в натовп, але побіч, хіба, що натовп виступає дуже агресивно. Рівнож можна газу розприскувати при допомозі чоловічих стрільців або з дахів чи вікон домів.

Коли під натиском відділів натовп залишає площу, то за нею посуваються призначені завчасу відділи і вони замикають всі вулиці, що ведуть до площі перешкодами й стійнами. У разі потреби можна вивісити написи, які забороняють під карою смерті переходити означену лінію.

Очищення вулиці від натовпу відбувається подібним способом, з тим, що розпорошується натовп до сусідніх вулиць.

Відгородження частини міста є нерозривним під час боїв або перед ними потрібне, напр., під час розбрукування населення, перешукування домів, тощо. Тоді треба здержати весь рух вуличний, а вулиці позамикати постерунками та перешкодами з іспанських кізлів, дротяних вальців, барикадами. Стійки уставляють за перешкодами при входах до домів, щоби вони могли охопитися при стрілянні власних маш. крісів, усталених в глибині вулиці. 150—200 м. перед перешкодою вивішують написи з застереженням, що хто перейде перешкоду буде застрілений. Стійки можуть мати газові стрільна, які в разі потреби кидають за перешкоду, або збірники газові, з яких вистрикують газ.

Таке відгородження частини міста не може тривати довго. Тому треба визначити місця для переходу населення за перепустками. При таких місцях треба мати поготівля. На перепустки треба уживати однакових формулярів.

Оборона будинку.

Більшість воєнних ділань підчає боїв у місті полягає на обороні та здобуванні будинків. Коли противник не має артилерії, тоді вистарчить відповідно приготувати дотичний будинок до оборони та обсадити його. Однак коли противник має артилерію, тоді не обмежуємося до **безпосередньої** оборони дотичного будинку: в відповідно забезпеченім будинку залишається тільки мала залога, а з рештою оборону переноситься на сусідні будинки, вулиці, площі й огороди, роблячи випадки та противипади на цілім тім ширшім просторі, призначенім до оборони. В тому випадку дотичний будинок буде творити предмет остаточної оборони, коли ворог випер нас із ширшого простору.

Так у першім, як і в другім випадку, однаково треба приготувати будинок до оборони; при боротьбі на ширшім просторі треба ще й приготувати до оборони сусідні дома, вулиці, тощо.

До оборони надаються найліпше масивні дома з наміня або цегли, як напр., поштові будинки, банки, уряди, тощо. Ніколи не можна вибирати деревляний дім або такий, що має дах із легкопального матеріялу. Коли є потреба боронити якраз останнього рода дім, тоді наперед зриваємо дах. Щодо висоти, то найліпше надаються до оборони двоповерхові будівлі, положені в якомусь

парку чи взагалі серед дерев. Становища для стрільців засадничо не треба вибирати вище 1. поверху, хіба що вимагає того своєрідність положення.

У вибранім для оборони будинку належить передусім забарикадувати всі зайві входи, залишаючи тільки потрібні для лучби і для відходу залоги входи, але й при них приготовляється заздалегідь матеріял для евент. швидкого забаринадвання їх. Брами й двері замикають із середини, підпирають їх на скіс колами, а зчерги обкладують мішками із піском, землею, деревом, тощо, творячи тим способом верству, що задержуватиме ворожі стрільна. Коли є на те час, то добре перед брамою, знадвору насипати землю, а перед тим насипом викопати рів. Тому, що брами є головною ціллю артилерії, то не завадить, коли до того всього зсередини закидаємо різні предмети, як бочки, драбини, вози, меблі і т. д., щоб тим способом унеможливити згл. утруднити ворожій піхоті дістатися до середини й по розбитті брами артилерією.

Вікна в партері наперед забиваємо дошками, щоби ворог не міг дістатися до середини. Однак у дошках вирізуємо отвори для стріляння і то на висоті 1.30 метра від підлоги, а найменше на 2 м. від позему землі знадвору (щоб ворог не міг дістатися до стрільниць із вулиці). Потім вікна барикадуємо піском, баями паперу, тощо, і то або цілком (розуміється, залишаючи отвори для стріляння), або (як вікна на поверхах) найменше до висоти 1.30 м. від підлоги. Тим способом забезпечуємося перед ворожими стрільнями. Коли вікна

є далеко від себе, тоді пробиваємо між ними в мурі стрільниці.

Бальйони використовуємо для стріляння тому, що мають ширше поле дострілу, ніж вікна, й то на боки. Тут також робимо забезпечення: на берегах бальйонів кладемо мішки з піском або дошки, між які всипуємо землю або дерев. У підлозі бальйону вирубуємо діри для стріляння в долину до противника, коли він буде намагатися дістатися до дверей чи вікон у партері.

Дах можна рівнож подібним способом проготовити до оборони, при чому стрільниці роблять вирізуючи бляхи або вибиваючи дахівки.

Віконця пивниць надаються до уставлення в них машинових крісів, що тоді стріляють зараз при землі, отже не мають мертвого поля. Однак треба тоді забезпечити місце навколо вікон кільчастим дротом, кратами, тощо, бо инакше ворог може легко кинути кілька ручних гранат і знищити машинові кріси. Коли ж вікна пивниць не уживаємо до стріляння, тоді треба їх добре забарикадувати.

Всередині будинку має бути так приготовано до оборони, щоб ворог, й коли б вдерся до середини, здобував за чергою з великим трудом поодинокі кімнати, а заразом, щоб наші відділи могли вицофуватися без небезпеки, що ворог відітне їм відворот. Як засаду треба прийняти, що всі зайві двері й переходи забарикадують, а залишають вільними тільки двері для лучби з тим, що мусить бути при них матеріял для забарикадування їх. У стінах, що не мають дверей, на випадок, коли такі двері потрібні для лучби, вибивають отвори, а побіч них нагромаджують мате-

ріял для забаринадування. Такі переходи в стінах, добре при відвороті, заставити збоку ворога шафою чи іншими меблями: тоді противник, увійшовши до кімнати, буде якийсь час цілком дезорієнтований, де ми поділися.

У стінах кімнат пробивають стрільниці на висоті 2 м. з тим, що стріляємо на ступнях з бочок, меблів, тощо. Рівнож у підлозі кімнат на поверхах можуть бути отвори, щоб стріляти до ворога, коли той займе долішні убікації. Деревляні сходи зривають, а камінні забаринадовують: тоді для лучби з горішними поверхами пробивають отвори в підлогах, куди опускають драбини.

Коли будинок більший, тоді визначаємо 2—3 лінії оборони; коли противник випре нас із першої, займаємо другу і т. д.

Із будинків треба усунути різні легкопальні предмети, залишаючи тільки дещо нафти й свічок для освітлення кімнат, й то без огляду на електричне освітлення. Крім того, на всякий випадок, треба уставити в кімнатах бочки з водою або при недостатчі її, пісок, гній, тощо, для гашення вогню; разом визначаємо відповідних людей як пожежну сторожу.

При ворожій артилерійській вогню треба забезпечити залогу будинку перед бомбардуванням. З тою метою залишають при вогневій лінії тільки обсерваторів і нечисленне поготівля, а решту вмішують в безпечнім місці. Лише при наступі ворожої піхоти всі біжать на становища. При такій системі частина людей одпочиває, зберігаючи свої сили. Однак і без артилерійського вогню не всі люде є при стрільницях (хіба лише в хвили ворожої атаки), а найменше $\frac{1}{3}$ є в резерві. Ту

резерву вміщують у безпечнім місці, звичайно за одним надвір'ям та двома внутрішніми мурами (стінами), бо гранати вибухають по пробитті першого надвірного муру і не є вже небезпечними за дальшими двома. Такі безпечні місця можуть бути в дальших кімнатах або на подвір'ю чи у пивницях.

Огже будинок можна поділити на 1) кімнати огневої лінії та 2) кімнати резерви.

Численність залоги залежить од величини будинку та від наших спроможностей. Московські інструкції подають на кожную стрільницю по двох людей (1 обсада стрільниці, 1 резерва), а на вікно 2--3 людей; загально на $1m^2$ будинку припадає 1 чоловік.

Залог кімнати огневої лінії ділиться на обсаду стрільниць і резерву, що знаходиться в тій самій кімнаті, а що для виношення ранених і вбитих, доставки муніції, тощо. Знову ж у кімнатах резерви (можуть бути ними пивниці) вміщують головну резерву, склади муніції, амбуляторію, тощо. Муніцію найліпше розділити в кількох кімнатах, щоб у випадку вибуху не втратити всі засоби.

Машинові кріси вміщують у виступах мурів (балькони), щоби можна острілювати ворога збоку, або в пивницях чи вікнах 1-го поверху. Ручні гранати потрібні при обороні будинку, освідчуються рівнож машинові пістолі. Дуже добре уживати газів, пущаних із горішніх поверхів на долішні чи на вулиці та димові свічки.

Командант повинен знаходитися в місці, де може кермувати цілістю, й то можливо близько розміщення головної резерви. Лучба грає тут першорядну роллю: телефон, туби між поодинокими кімнатами, дзвони та ланцюхи гінців.

У засаді оборона повинна бути **чинною**, отже повинні бути випадати в бік ворога. Однак це можливе тоді, коли терен оборони ширший, а головний будинок є в комплексі ширшої оборонної системи. При обороні одного будинку повинна бути т. зв. **відтинкова оборона**, отже коли ворог дістанеться знадвору до будинку, залога завзято боронить кожну кімнату і кожного звалища, уживаючи ручних гранатів, машинових пістолів і крісів; коли не вдасться їй викинути ворога, тоді відступає до дальшої кімнати, закладає швидко барикаду на двері та острілює ворога зі стрільниць у стінах. Коли ж частину кімнат першої лінії ворог здобуде, тоді оборона займає заздалегідь визначену другу лінію, потім третю. Коли ж далі утримувати будинок неможливо, тоді залога опускає будинок, при чому треба висадити будинок у повітря або підпалити його. Будинок можна знищити тим способом, що вибухові ладунки вмішують всередині на рогах головних стін у партері, при чому всі вікна й двері замикають, а вибух усіх вибухових матеріалів спричиняються рівночасно.

Здобування будинку.

Передумовою нападу на будинок є переведення докладної розвідки (при помочі агентів, патрулів та випадку більших відділів), що має подати: 1) план будинків, подвір'я, розклад кімнат і спосіб забарикадування, 2) найліпші дороги підходу при наступі (чи через сусідні двори чи дахами чи пробиттям стін, тощо), 3) уміщення єрсових машинових крісів, 4) виходи противника для наступу і відступу.

На підставі повисших даних можна розважати:

1) як можна відтяти противникові відворот, 2) як можна підійти до нього з найменшими втратами, використовуючи мертві поля або підходи, неборошені вогнем, 3) які завдання приділити поодиноким відділам, 4) коли робити наступ у випадку артилерійського вогню.

Вступом до ділань буде відтяти будинок та створити на своїх задах забезпечений простір через відгородження певної кількості вулиць. Відтяти будинок не все буде можливе, коли будинок стиснений між інші доми. Всеж до того треба зміряти, коли не перед наступом то підчас наступу, хочби через удар на зади будинку.

Наступ на будинок переводять або 1) з підготовкою артилерії або 2) без артилерійської підготовки.

Наступ з підготовкою артилерії забезпечує здебільша відразу успіх і то при найменших страдах наступаючого. Будинок треба обкидати стрільнами гавбіц (найліпше 155 мм) або тяжких моздирів піхоти чи стрільнами, що викликають вогонь, можна ужити бомб літаків. Однак треба піднести, що не все можна буде вжити артилерії, і то або з технічно-військових оглядів (трудність використання артилерії в улицах), або політичних (мішане населення, моменти ворожої пропаганди, тощо).

При наступі без артилерійської підготовки наперед розбивають позиції ворожих машинових крісів чи то вогнем своїх машинових крісів, чи з легких гармат на панцирних автах, а моздирами піхоти роблять виломи в мурах і брамах. Колиж нема моздирів піхоти ані панцирних авт, тоді сапери й піхота підходять під будинок, найліпше під заслоною димів, або газів чи тільки вогню маши-

нових крісів, і при допомозі вибухових матеріалів або звязаних ручних гранатів висаджують двері чи роблять виломи в мурах. Обовязково треба мати їм при тому молоти, свідри, джагани, драбини і шнурі для улегшення праці.

Коли зроблено виломи, тоді наступають штурмові відділи, найліпше з кількох сторін рівночасно: з вулиці, подвір'я, з сусідних домів (через отвори в мурах), з дахів і т. д. Коли будинок є в комплексі інших боронених будинків, найліпше вдаряти з подвір'я, бо при наступі з вулиці дістаємося під вогонь противника не лише з бороненого будинку, але і з вулиці та сусідніх домів; на подвір'я можна дістатися через сусідні доми (евент. через виломи в мурах). Можна рівнож використати дахи сусідніх домів і поставити там машинові кріси, що острілюють боронений будинок, як рівнож вислати штурмові відділи з драбинами і шнурами, що наступатимуть згори—з даху почавши.

Розуміється, для дезорієнтації ворога можна вдавати наступ із одного боку, а фактично перевести його змаскованого боку.

Коли штурмові відділи дісталися до середини будинку, то тут найліпше боротися ручними гранатами і маш. пістолями. Рівночасно інші відділи тримають знадвору під вогнем вікна і дах бороненого будинку або сусідних будинків, — евент. готові кожної хвили розпочати вогонь. По заняттю частини будинку треба зараз обсадити вікна і начати острілювання ворога в сусідніх домах. Розуміється, наступаючі відділи дістають заздалегідь інструкції як мають посуватися, де і коли мають задержатися, тощо.

Боротьба за вулицю.

а) Оборона вулиці.

Тому, що вулиці є комунікаційними артеріями в місті, то підчас вуличних боїв і оборонці і сторона, що наступає, намагається, мати їх у своїх руках.

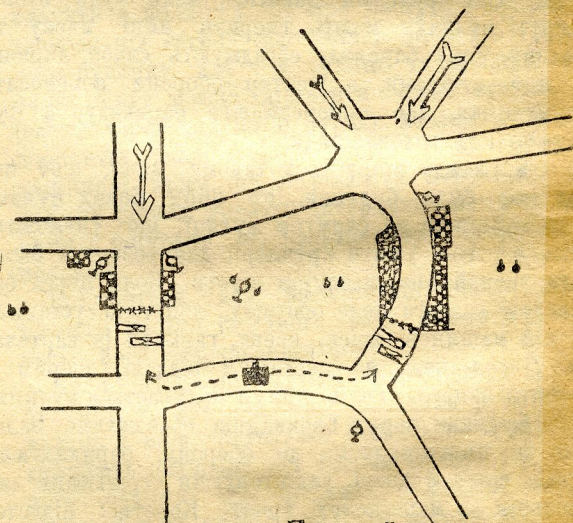
Щоби оборонити вулицю, треба її передусім **забарикадувати**. Барикади, що неграють вже сьогодні такої ролі як давніше, коли були вузькі й круті вулички, мають творити нині маску та заслону. Тому барикаду обсаджують слабо, зправила лише стійками, а центр оборони переносять на будинки, що попереджають барикаду, й тут примішують головні сили.

Барикаду ставлять у такому місці, щоб перед нею були будинки, по обох боках вулиці, й то найліпше за скрутом вулиці, що унеможливає ворогові ужити артилерії для розбиття барикади, щонайвище мотирів піхоти. Коли перед барикадою є довге поле обстрілу, доцільно уставити на ній машинові кріси, евент. гармати із картачами. Перед нею, на достатній віддалі, добрим є зробити запору з газів, якими поливається вулицю.

Будинки перед барикадою обсаджуємо залогою та приготавляємо до оборони, барикадуючи брами, вікна й двері, улаштовуючи стрільниці для стрільців та машинових крісів. Коротко: підготовлюємо кожний дім до **самостійної оборони**. Крім того, пробиваємо укриті місця між поодинокими будинками, щоб у випадку здобуття ворогом одного будинку, могли оборонці швидко й непомітно вицофатися до сусіднього.

Коли барикади є на рівнобіжних вулицях, тоді уставляємо на дахах будинків між баринадами обсерваторів та ще й з машиновими крісами, щоб у випадку ворожого наступу через дахи чи подвір'я сусідніх будинків, відбити противника.

При так підготовленій вулиці, ворог, заки дійде до барикади, попаде під вогонь оборонців, розміщених по будинках (вікнах, балконах, дахах, півницях) по обох боках вулиці.

φ машини на дахах □ доли обсерваторії
 • стійки " " *** барикада
 ■ резерв ➡ напрям наступу

б) Здобування вулиці.

Так приготовану до оборони вулицю не легко здобути. Щоби здобути вулицю треба: 1) або **наперед здобути саму барикаду**, а потім очищувати поодинокі будинки від оборонців, автім ті можуть тоді й без бою вицофатися й піддатися; 2) або **здобувати поступнево поодинокі будови** й, дійшовши тим способом до барикади, опанувати її без більших труднощів; 3) або **наступати рівночасно на барикаду та на сусідні будинки**.

Щоби зорієнтуватися який спосіб найліпший треба наперед при допомозі розвідки довідатися: 1) як ворог підготував оборону вулиці (обсада барикади, будинків і т. п.), 2) який є плян будинків і подвір у дотичнім кварталі, 3) розміщення ворожих машинових крісів та взагалі які засоби має ворог, 4) чи можна використати сусідні дома й подвірря для оточення ворога збоку чи ззаду, 5) чи можна використати дахи.

Коли наступ іде на кільна вулиць, обсаджених ворогом, тоді треба начати акцію **рівночасно на всіх вулицях**, бо тоді забезпечуємо собі боки.

Розуміється, без огляду на вибір способу наступу, стараємося обійти противника через подвірря, огороди чи виломи в мурах сусідніх будинків. Рівнож зрозуміле, що без огляду на способи наступу, — коли це тільки можливе — треба **послугуватися вогнем артилерії, мотирів піхоти, аероплановими бомбами, дразливими газами з димовими заслонами**, бо все те улегшує, а то й не рідко **рішає справу здобуття барикади й будинків**.

1) **Здобування вулиці безпосередньо**, себто наступом на барикаду, є доцільним тоді, коли ворог об-

садив будинки й саму барикаду не дуже сильно. Тим більше тоді, коли рівночасно йде про швидке здобуття вулиці. Коли це можливе, наперед вогнем артилерії або моздирів піхоти намагаємося розбити саму барикаду та становища машинових крісів у будинках. Коли цього не можна зробити (не маємо артилерії й моздирів, або є значний закрут вулиці), та коли маємо танки або панцирні авта, тоді стрільці, що наступають посуваються за танками або панцирними автами, що тоді сповняють таке саме завдання, як і артилерія. Колиб ми не мали ні панцирних авт, ні танків, тоді наступ криє кілька тяжких машинових крісів, уставлених у будинках, на рогах вулиць, при чому стараємося обезвладнити ворога на барикаді і в сусідніх будинках.

Наступ виглядатиме так: напереді, під будинками, по обох боках вулиці, посуваються стрільці, найліпше з ручними машиновими крісами, і в разі потреби стріляють до вікон, по протилежному боці вулиці. За ними йдуть інші стрільці, що стріляють крісові гранати до вікон протилежного боку вулиці. За тою шпінцею, на віддалі 50-80 м., іде решта передньої сторожі (приблизно чета), а за нею, на тій самій віддалі, решта кольони. За виїмком шпінці, ніхто інший, без виразного наказу, не стріляє. Усі посуваються скоками, використовуючи всі укриття (брами, фрамуги будинків) та перебігаючи з місця на місце, поодинокі або групами, залежно від ситуації. Використання тоді димових заслон є в найвищій мірі доцільним. В міру посування сил, пересувають і машинові кріси та евент. моздири піхоти. Коли це можливе, добре є рівночасно вислати відділи, що мали б

обійти ворога через сусідні подвір'я або дахи; вони улегшувалиб посування головних сил.

2) Опанування вулиці здобуванням будинків вибіраємо як засіб наступу тоді, коли ворог сильно обсадив будинки й ставить завзятий опір; цей спосіб наступу повільніший, але взагалі вимагає менше жертв. Підготовчий вогонь артилерії та моздирів піхоти або обнидуювання летунськими бомбами домів є в данім випадку дуже бажаним перед наступом. Сили наші ділимо на відділи, що здобувають будинки, й на резерву, яка чекає в укритті, аж перші відділи опанують будинки при барикаді.

Відділи мають підійти найблище до барикади й тоді стараються вдертися до будинків по обох боках вулиці, розбиваючи забарикадовані вікна й через виломи в мурах. Коли, відділ призначений до очищення дому ($1/2$ до 1 чети) вдерся до будинку, частина його біжить швидко (коли це можливе) на горішні поверхи та на стрих, де уставляє машинові кріси й одкриває вогонь по протилежному боку вулиці, міжтим як решта переслідує противника всередині будинку.

Санери опанувавши будинок, вирубують звичайно в надвірніх кімнатах, переходи до сусіднього будинку. Знову ж в кімнатах од вулиці уставляють стрільців, а то й машинові кріси, що відкривають вогонь по еверт. цілі. Заразом висилаємо патрулі з машиновими крісами, драбинами й шнурми на дахи на підмогу відділам, що борються в домах по другім боці вулиці.

Треба зазначити, що стрільці на дахах мають широке поле розгляду та можуть обстрілювати ворога згори; при тому вони легко можуть ки-

дати з гори ґранати та є забезпеченими від газів. Однак посування дахами, передусім критими дахівками або й бляхою, мокрою від дощу, є доволі небезпечним; тому треба кожного стрільця прив'язувати шнуром; тоді найліпше посуватися, тримаючися одною рукою за гребінь даху, а другою тримаючи зброю.

Коли, опановуючи будинок за будинком, по обох боках вулиці, дістанемося близько барикади, тоді вистачить кинути кілька ручних ґранат чи крісових ґранатів із вікон чи дахів, та вислати резервові відділи до наступу на барикаду.

3) Рівночасне здобування барикади й будинків є тоді доцільним, коли відділи, що здобувають будинки, значно випереджують відділи на вулиці; в кінцевій стадії бою всі відділи зрівняються при барикаді. Тому мусить бути згори впорядкована акція, а зокрема треба дати інструкції, щоб відділи взаємно самі себе не обстрілювали (думаючи, що в будинку, обсадженому нами, є ще ворог); а тому по здобутті будинку треба вивісити на нім умовленого коліру плахту, тощо.

По здобутті вулиці, відгороджують її від решти міста, ревідують поодинокі будинки, розброюють населення й т. д., зокрема усувають барикаду або переробляють її для евент. пізнішого використання для себе.

Боротьба за частину міста.

По вибуху в місті розрухів (бунту, повстання) може наступити таке положення, що або нечисленне військо в очікуванні допомоги, переходить до оборони, обсаджуючи тоді найважливішу частину міста, — або збунтовані (повстанці), без огляду на свій дотеперішній успіх, переходять до оборони, хочби тільки тому, щоб перевести організацію своїх військових сил і команди, щоби налагодити справу харчів для себе й для населення й т.д. Отже, і перші, і другі примушені уступити від засади: безпереривно атакувати ворога аж до повного його розгрому.

В таких випадках мова буде про обсаду й удержання якоїсь частини міста, звичайно найважливішої, отже, такої, яка найліпше надається до оборони (напр. відтіята рікою від решти міста, горішня, тощо) та яка має такі будинки й заклади (електрівня, почта, телеграф, телефонічна централь, водотяги, газівня, цитаделя й т. д.), удержання яких дуже звязане взагалі з опануванням міста.

Автім і на початках розрухів кожна сторона буде намагатися захопити саме ті важні об'єкти в місті чи цілу частину міста, де такі об'єкти скупчені, та звідси буде робити випадки проти ворога. Важливим є при тому, щоб не рознорозувати своїх сил (що є характеристичною помилкою при вуличних боях!), але концентрувати удари на най-

важніші місця противника, отже, напр. старатися зловити провідників розрухів, згл. - команду війська. В таких випадках чинити треба швидко, бо дорога кожна хвиля.

а) Оборона частини міста.

Коли маємо охоронити якийсь важний заклад (напр. електривню), то не вистачить обсадити самий будинок, а треба зробити довкола нього цілу оборонну смугу обсаджуючи відділами й підготовляючи до оборони сусідні будинки, площі, вулиці. Сам хоронений будинок творить **центр оборони**. Використовуючи цілу ту оборонну смугу оборонці ведуть **чинну оборону**, отже, роблять постійні випадати та протинаступи.

На основі самих засад приготовляють рівнож оборону **певної частини міста**. Найліпше, коли ця частина є відокремленою цілістю, напр. відділена від решти міста рікою, садами, площами, залізничною лінією, вище положена тощо. Наперед визначаємо **центр оборони**, найліпше приблизно в середині даної ділянки. На такий центр надаються масивні державні будинки, казарми, цитаделя й т. п. В центрі, зрештою доволі обширнім, пробуває команда, головні резерви, склади муніцип, поживи, приміщення для полонених і т. д.

Далі, залежно від напрямку сподіваного наступу ворога, ділимо цілу смугу на **райони оборони**, яких кількість і величина залежить од кількості й якості наших сил, як рівнож од ваги і умов оборони. На кожний випадок призначаємо відповідні відділи з командантами, що зараз приступають до підготовки дотичного району до оборони: барикадують та фортифікують дома, площі та ву-

лиці, що ведуть до головного центру оборони, на-
громаджують муніцію, поживу, наладнують лучбу,
яка є надзвичайно важливою (найліпше визначи-
ти 1 спеціаліста на кожний район); команданти ра-
йонів ділять свої сили на обсаду вулиць та домів
і на резерву; вкінці визначають **центр оборони**
району, що є місцем остаточної оборони оцієї ву-
лиці (районової) оборонної смуги.

Підготувивши тим способом усі райони, під-
готували ми цілу частину міста до впертої оборо-
ни. Ця оборона має полягати з одного бо-
ку на **ставленні завзятого опору** ворожому насту-
пові на кожному зрубі мурів та на кожному центрі
вулиці, — а з другого боку на **постійних випадках**
та протинаступах оборонців. Якраз чинна обо-
рона не дозволить ворогові тісно окружити
цілу боронену частину міста, отже не до-
зволить перервати лучбу з зовнішнім світом.
Крім того, чинна оборона (постійні випадки) му-
чить і деморалізує противника; відповіднаж про-
паганда між ворожими відділами довершує демора-
лізацію ворога.

Коли ж оборонці не ведуть чинної оборони
та коли не мають допливу помочі іззовні та коли
до того всього не вдається їм здеморалізувати во-
рога, тоді скорше чи пізніше вони мусять підляг-
ти ворогові.

б) Наступ на частину міста.

Коли противник опанував частину міста, то-
ді треба підготувати **пляновий наступ** на нього.
Занята нами частина міста, відповідно підготована
до оборони на випадок наступу ворога, творить
тоді для нас рівночасно базу для наступу.

Наперед треба розвідати: 1) де противник та які його сили й технічні засоби, 2) де провід ворога, 3) де його центр оборони, 4) де найслабше місце противника. На підставі тих відомостей треба визначити на пляні міста розполіг сил ворога, поодинокі фортифікаційні вулиці й дома, райони й центри оборони, лінії комунікації, сітку телефонічну, водопроводи, електричну сітку й т. п.

Відповідно до того, наступ ведемо **концентрично**, кількома кольонами в напрямі до головного центру оборони, з тим, що одна кольона веде головний наступ. Концентричний наступ змусить противника розпорозити свої сили по різних напрямках. З другого боку ті, що наступають, не сміють надто розпорозувати своїх сил, отже — треба зосередити удари на важних об'єктах і наперед знати що треба передусім здобути, що обсадити й т. д. Розуміється, головний удар іззаду, згл. з того боку, де найменше його сподівається ворог, є найбільш доцільним.

Кольони, призначені до наступу, мають складатися з відділів різного рода зброї (піхоти, саперів, артилерії, маш. крісів, панцирних авт, мотодивізії піхоти, тощо,) щоб вони могли вести акцію самостійно. Підготовки наступу вогнем артилерії чи літаків улегшує завдання, але це не завжди можливе з огляду на присутність цивільного населення в бороненій частині міста або з огляду на знищення міста (музеї, церкви, тощо) чи з політичних або інших оглядів.

Коли кольони, що наступають, вдеруться до перших районів оборони, то пруть наперед, щоб по зломанні опору по поодиноких районах, відкрити собі дорогу до головного центру оборони. По по-

диноких районах точиться боротьба за поодинокі будинки та вулиці. Такий самий характер мають і бої за головний центр оборони. Здобуття того центру є, власне, ліквідацією ворога, дарма що нерідко буде ще треба перевести цілий ряд виступів для ліквідації менших відділів чи навіть без противника. До переведення остаточної ліквідації противника той що наступає, не сміє спочити.

По розбитті збройних відділів ворога, треба перевести розброєння населення.

Боротьба за місто.

Чи то на початку розрухів у місті (напр. Thiers у 1871 в Парижі) чи вже по невдахах вуличних боях (напр. фельдмаршал Радецькі в Медіоляні, 1848. р.), чи на підставі ухвали уряду (напр. Віндінгрец у Празі, 1848.)—одна з воюючих сторін (військо або повстанці) можуть відтягнути свої відділи з міста. Тоді в місті залишається противник, що має тепер час поліпшити організацію своїх сил та приготувитися до дальшої боротьби.

В такому випадку дальша оборона має на меті: 1) зискати на часі, аж надійде поміч із інших теренів краю, 2) здеморалізувати й знищити противника чи то безперестанними випадками поза місто або відповідною, розкладовою пропагандою. Знова ж сторона що стягнула свої війська, має на меті: 1) забезпечити свої нечисленні відділи від знищення в місті або від розкладу ворожою пропагандою, 2) вичекати помочі іззовні, щоб потім розпочати наступ на місто.

а) Оборона міста.

Оборонці повинні захопити і притягнути до

оборони міста ціле населення; розуміється, всі мають бути переняті кличем: оборона за всяку ціну! Моральна підготовка оборони має таку саму вагу, що й її техніка.

Перша річ оборонців, це **зорганізувати добрий провід**, що зараз приступає до підготовки оборони. А що, з огляду на незначну величину нинішніх міст, ворог не зможе оточити місто суцільним перстеном та з усіх боків наступати, то провід оборони міста повинен передбачити можливі **напрями наступу ворога** і в тих місцях підготувати все належне до оборони (фортифікація вулиць, домів, і т. п.). Ціле місто розділяють відповідно до того на **райони**, які фортифікують та обсаджують відділами, визначається **центр оборони** там пробуває головна команда, муніципальні склади, головні резерви, засоби поживи й т. д.)

На передмісті, а то й поза містом, закладають **першу лінію оборони**, що складається з ряду точок, які взаємно себе фланкують. Ця перша лінія має лише обсерваційно-забезпечену роль, себто, має змусити противника розвинути свої сили та вияснити угруповання їх. Першу лінію треба зміцнити перешкодами та технічними засобами. Автим головний тягар оборони лежить у нутрі міста.

Оборона полягатиме на низці випадів та протинаступів у бік ворога, й то з короткою метою — змучити якнайбільше ворога.

З рештою оборона міста не різниться своїм переведенням од оборони **одної частини міста**, яких тут лише більше (райони оборони).

б) Наступ.

Наступ на місто є дуже тяжким завданням,

а передумовою його є морально сильний стан відділів та їх надійність (отже, національний склад, орієнтація в місті, тощо, мають велику вагу).

Перед наступом конче треба зробити розвідку (агенти, літаки, випадки відділів) і ствердити: 1) силу ворога, 2) засоби муніципії та харчів оборонців, 3) стан першої оборонної лінії, 4) поділ міста на райони й місце головного центру оборони, 5) розміщення резервів і артилерії, 6) настрій у місті, 7) відомости про ворожий провід, 8) національні, матеріальні та інші відносини в місті, тощо.

Дуже важливо використати **пропаганду**, що, при недостатчі харчів у місті, національних різницях, тощо, трапляє на добрий ґрунт. Пропаганду ведуть спеціальні агенти або робиться це через відозви, скидувані з літаків. Вміло переведена пропаганда, в відповідних умовах, може надзвичайно полегшити завдання, яке тоді навіть, можливо, зведеться до захоплення проводу оборони міста та його найближчого оточення.

Сторона, що наступає вживає супроти оборонців міста трьох способів: 1) **блокади**, 2) **бомбардування**, і 3) **наступу**. Можна й комбінувати всі ті способи.

Та **блокаду** (цілковиту!) при нинішніх обставинах тяжко перевести з огляду на величину нинішніх міст, так що блокаду можна перевести тільки частинно. Крім того, блокада не веде безпосередньо до знищення ворога, лише ослаблює оборонців наслідком відрізання їм довозу харчів, недопущення їм помочі іззовні і т. п.

Бомбардування також замало, щоб здобути місто, бо оборонці найдуть собі захорону від вог-

ню, а втрати несе звичайно цивільне населення. Крім того, приходять тут на увагу знищення цінностей штуки й архітектури, тощо, не пропорційне до користей військової натури, а нарешті політичні й пропагандивні завдання здебільша на це не дозволяють. Так, напр. у 1848. р. саксонський уряд заборонив бомбардувати Дрезден. Але в 1919. р. державні німецькі війська в боротьбі зі спартаківцями не вважали нічим й бомбардували берлінські дільниці з тяжких мотозирів, гармат 155 мм та з літаків. А все ж бомбардування будуть і далі уживати, але тільки як спосіб погрози. Так, напр., у 1848. р. в Празі вистачило кількох стрілен артилерії на місто, щоб радикально змінити настрої у місті.

Найліпше переводити наступ, сполучуючи його з блокою та частинним бомбардуванням. Сам наступ, зрештою, вимагає значних жертв і триває довго.

Наступ повинен розвиватися так: відділи нападають на першу лінію оборони. Тут треба вжити вогню артилерії. Коли одні відділи вдерлися до міста, інші перетинають всяку комунікацію, що веде з міста. Наступ у місті треба вести концентрично, в напрямі на головний центр оборони. Відділи вдираються до поодиноких районів, а опанувавши один чи більше районів, створюють собі там базу для дальшого наступу в напрямку центру оборони. Розуміється, наступ переводиться, вибіраючи найслабші місця ворога. Ті колонії, що вдерлися найдалі в напрямку центру оборони, треба посилити резервами.

Автім дальший наступ і бої ведуться так, як звичайно при боротьбі за опанування частини міс-

та. Звичайно вночі бої припиняються. Проте підготовляємо тоді добуту смугу до оборони: обсаджуємо доми та барикадуємо їх; встановлюємо артилерію й мотодивізії міхоти на вузлових вулицях, забезпечуємо відділи муніципалітету та поживою, тощо.

Важливо при тому знищити (аероплановими бомбами, саботажами, артилерією) централю телефонної мережі ворога.

Перманентна революція.

(Присвячено Краєвому Командантові УВО бл. п.
Ю. Головінському).

Коли недавня збройна боротьба Українського Народу за вільне життя у власній державі покінчилася невдачею, станули перед ним дві дороги: або віддатися на ласку-неласку ворога, або працювати далі над визволенням із неволі.

І справді, одні, зневірившись в сили власного народу, покинули його ряди та перейшли до ворога, помагаючи йому нищити своїх братів це т. зв. «хруні» «зміновихівці» та інші запродавці.

Другі, що також не вірили, що Український Нарід, зможе колись власними силами здобути собі волю, але вірили, що з поміччю одного ворога можна побити другого й тим способом створити Українську Державу. Отже, вони вірили, що Український Нарід не створить собі держави сам, але вороги йому створять. А тому вони звязалися кожний із иншим ворогом й то рівночасно, так що всі наші вороги мали своїх українських «союзників». Та вороги, забравши українські землі, погодилися між собою, розділили сфери впливу і їм і в голові не було творити Україну. Противно, своїх українських «союзників» обернули в наймитів, що помагали їм нищити українців у себе дома.

Треті не запродалися ворогам, та не мали надії, що вороги створять нам державу, але розду-

мували так: коли не вдалось нам зброєю в війні здобути держави, тоді треба взятися за мирні способи та по частях здобувати собі права, видістаючи від ворога постійні уступки. А по якимось часі набудемо стільки прав, що створення держави буде чистою формальністю: вона наступить, так би мовити, чисто автоматично, а як що і станеться це з нагоди якогось потрясення ворожої держави чи міжнародного конфлікту, то буде це сполучене з мінімальними жертвами. Ті, що так думали стали на шлях «дегальщини», «органічної праці», «автономії», «реальної політики», «парляментаризму», «льояльності», «угодовщини», або напр. «українізації» на Східній Україні.

Та вороги наші не дурні; їх мудрість проявляється хочби в тому, що над нами панують. Вони не квапляться йти нам на уступки, підсилювати нас на те, щоб ми колись за горло їх ухопили. Навпаки, вони стремлять одібрати, нам і ті права, що їх мали ми, коли вони загарбали наші землі вони квапляться знищити нас як націю зробити нас фізичними й моральними рабами.

І були між ними такі, що здавали собі з того справу. Вони бачили, що ще ніякому народові на світі ніхто, а тим більше вороги, не дарував держави, ані волі, а що кожний нарід її собі сам здобував. І то здобував не «реальною політикою» соймовими інтерпеляціями чи скаргами перед ворожими міністрами, а в кровавій боротьбі, в війні чи в революції. Так здобули собі волю серби, болгари, поляки, фіни, ірляндці литовці, чехи та інші, а колись у війнах творилася могутня німецька, італійська, американська, англійська, та інші держави. У кровавій боротьбі здобудемо й ми свою

державу. Коли програли ми одну визвольну війну, підготовляймо другу; коли програємо другу може виграємо третю... Нарешті мусимо виграти! Поляки програли 2 повстання, фіни, програли революцію в 1905. р., народи поневолені Австрією революцію 1848. р., ірляндці кілька десятків років постійно бурились і програвали. А всеж всі вони кінцець-кінцем виграли. Виграємо й ми! Полялась же кров десятків тисяч людей за волю України. На марно цеж не піде!

І ці останні, що й підчас визвольних змагань з крісом у руці змагалися в рядах Української Армії за Українську Державу, зійшли в підпілля й утворили одні революційні організації на Східній Україні, другі — «Українську Військову Організацію» на Західній Україні. Зробили це з тою метою, щоб викликати проти окупантів національну революцію на всіх українських землях,

Коли хтось хоче поставити дім, мусить подбати за ґрунт, матеріал, людей та доглядати, щоб що дня йшла праця над будовою, від підвалин аж по дах. Революцію треба підготовляти, що дня над нею працювати, і працювати відповідним способом. Народне повстання, отже не палатову революцію, а революцію цілого народу, треба підготовляти в широких масах революційними способами, а не «льозяльністю», «реальною політикою», «угодовщиною», «легальщиною» — взагалі **миром**. Все це з революцією не має нічого спільного; це так не начеб ми до ставлення дому вживали не цегли, каміння, піску, але зерна пшеничного, або рілю засівали цеглою замість зерна. І як з цегли не

виросте хліб, а з зерна не повстане дім, так і «льояльність», «легальщина» «угодовщина», політика компромісів не викличе революції. Навпаки, вони її унеможливляють. Хто хоче жити в спокої, в згоді, в льояльності, той не буде працювати для революції—незгоди й війни. Так само, хто хоче війни не може змагати до згоди, спокою й льояльності.

А далі: хто скупує дати каміння під фундамент дому, тому дім завалиться, і той буде мати велику втрату; хто скупує зерна на засів рілі, тому поле не зародить. Так само хто скупує класти жертви людьми, майном і працею для справи революції, тому революція не вдасться, а навпаки—принесе в тисячу разів більші втрати.

Це таке ясне! Але мало є таких, що здають собі з цього справу. І не всі з тих, що узнають потребу існування революційної організації, розуміють це, навіть і ті, що радіють із діяльності підпілля, мовляв, воно злостить поляків та наганяє їм страху. Бо вони думають, що як негречних дітей лякають «бобаком», так, власне, малаби підпольна організація бути страшаком для «негречних» поляків, мовляв, коли не підете на уступки, то зараз нам тут атентати почнуться. Підпольна організація повинна бути, на їх думку, лише додатком до «реальної політики», помічним засобом тої політики, й то другорядним, коли інші не виправдають себе! Отже, не про революцію повстання їм ходить, не про неспокій, а про **уступки** поляків, про окрушини з панського стола для спокійного, льояльного раба, який инакше може збунтоватися.

Мабудь наші «льоялісти» думають, що рево-

люційна організація існує для мирної «реальної політики». Здається, що в такому разі, після них найліпше булоб, колиб така підпольна організація була як найсильніша але нічого не робила, неначе державне військо, що стоїть на поготівлі, й яке може стріляти, але ліпше, пюб воно не стріляло. А тому може й вони погодилисяб, щоб підпольна організація в ряди—годи виступила з якимсь актом проявляючи в той спосіб своє існування. Мабуть цей акт мавби бути такого рода, за який очевидно ніхто з «реальних політиків» не нісби ніякої відповідальности, і який нікому не пошкодивби а тільки наробивби великого шуму. Просто це бувби гучний фаєрверок, який своєю несподіванкою страшивби поляків а нашим «реальним політикам» справлявби приємність.

А тому, коли не вдається виступ революційної організації, повстає ремство, мовляв, цілий ефект знищений тими «нездарами», забуваючи кільки невдач мали революціонери інших народів, кільки то хочби невдалих атентатів виконано тільки на одного царя Олександра II. І найбільше ремствують саме ті, що самі рук до виступу не приклали, що скорше вмерлиб зі страху, ніж напр. переховали в себе боевика, що сотика не дали на цілі підпольної організації, на те, щоби вона мала запевнений успіх.

А коли попадуть боевики до ляцьких рук, і засудять їх на довголітню тюрму, або згине хтось із них у бою, то хоч не «льояльні» громадяне потерпіли, всеж це, на їх думку зле й дає їм причину до гострої критики підпольної організації та революційних метод. Вони хотілиби, щоб усе в нас обійшлося без жертв, хоч прекрасно знають

що цілий Сибір був заселений жертвами революції, що в усіх сибірських копальнях працювали революціонери—каторжники.

А ще гірше стає, коли за виступ УВО падають невинні, спокійні люди та пересидять кілька тижнів чи місяців у тюрмі. І ремствують тоді за те не на поляків, що мучать невинних людей, а на підпольну організацію, бо колиб не вона, то цього не булоб. Бо цеж—після них—страшне є, коли понесе хочби найменшу жертву той хто присягнувся до кінця життя свого бути «льо-яльним» та ніяких жертв не класти! А тому вже цілком зле є, коли починаються масові арешти.

А коли «невідповідальні» виступи УВО втягнуть до акції широкі маси, коли вони розворушать цілу країну, викликавши в ній революційне кипіння, коли вони виведуть ворога з рівноваги, і він показує своє правдиве, хижацьке обличчя, коли почнуться карні експедиції та вводиться воєнний стан, коли зачинає плисти кров, у якій тонуть угодові мрії та пляни «реальних політиків», тоді вони смертельно настрашені навипередки біжать поклонитися ворогові, заявити йому свою льо-яльність, не тільки відмежують себе від революційної організації та її акції, але й осуджують її, як шкідливу для Українського Народу та нарешті проголошують прилюдно, що це навіть зовсім не є революційна робота.

Історія повторюється. Колись польські «льо-ялісти» називали своїх революціонерів, що здобували їм волю, бандитами. Нині українські «льо-ялісти» називають українських революціонерів невідповідальними людьми, «анархічними одиницями»,

«легкодухами», «народніми шкідниками» та «псевдореволюціонерами».

А міжтим ворог глузує собі, глузує з рабів, а на їх заяви «льояльності» дивиться з правдивою погордою...

Не було більш спокійного та льояльного до свого гнобителя—пана народу, як українці під Австро-Угорщиною. Зі своєї нервавиці платили вони покійно податки, що йшли на розквіт не—українських провінцій, давали рекрута, що мав боронити тюрму, в якій жили, та молилися ревно за «цісаря—пана». А підчас війни їх землі зорано залізом, сотки їх селищ зрівняно із землею, тисячі цивільного населення згинуло від куль ворожих військ, а десятки й сотки тисяч українських вояків гинуло на італійським та сербським фронті за «цісаря—пана». А в тому самому часі їх брати за Збруча десятками тисяч клали покійно свої голови за «царя—батюшку». Та ще й молилися за перемогу своїх гнобителів. А коли, завдяки чинности інших, бунтівничих народів, Австро-Угорщина розпалася, жаль здусив горло українським народнім провідникам. Інші народи вже давно заходилися творити власні держави, а наші провідники до останньої хвили сиділи в Відні, поклони бючи «цісареві—панові».

І що за свою льояльність мали українці? Мимо вічних поклонів навіть університету не дістали; а народнє шкільництво, доречі—дуже мізерне, дістали впрост тому, що всі інші народи вже давно собі його вибороли; однак на Підкарпатті й того не мали; там таж винищено морально й матерьяльно населення, що по розпаді ворожої держави остав народ—жебрак, що незнав навіть, хто

він такий. А за свою лъояльність десятки тисяч українців підчас війни каралося по тюрмах, Талергофах, і повисло на шибеницях як зрадники. Ніякий народ так нізачо не карався й не гинув! А українці навіть умираючи залишилися вірні й лъояльні ворогові.

А якже велося иншим народам? Мадяри криваві війни й революції вели проти Австрії, хоч нічого їм в порівнані з нами не бракувало, і тому здобули рівноправну державу. Що чехам бракувало під Австрією? Все мали, так що по перевороті тільки поперемальовували державні емблеми, й усе залишилося по старому. Але вони держави своєї не мали—і тому бунтувалися: на кожному кроці шкодили Австрії, в краю і за границею, й революцію робили в 1848. р., з ворогами Австрії лучилися, а потім підчас світової війни цілими полками покидали фронт та засновували і в Італії і в Росії, і Франції і в Америці свої легіони для боротьби з гнобителем, щоб ляти кров свою за чеську справу, а не ворожу. А—італійці під Австрією? Хиба пташачого молока їм бракувало! Тоді як сотки тисяч італійців згинуло, сотки тисяч стали каліками на те тільки, щоб вирвати клаптик італійської землі зпід австрійського «добра».—А поляки? І школи своєї мали, і університети, і всі уряди були в їх руках, і поліцію, свою мали, й намісника свого й міністрів. Авсеж підчас війни їх легіони, з Пільсудским на чолі, збунтувалися; бо державу свою хотіли мати та австрійського «добра» позбутися! А словінці? Румуни? Хорвати? Всі вони були нельояльні, всі вони бунтувалися.

І саме тому, що всі вони опір ставляли ворогові й плювали на добра ворожі, мали ті добра,

а нині мають свої держави. А найбільш лояльні українці, власне через своє рабство найгірше на тім вийшли: й тоді нічого не мали, й держави своєї не здобули, а дісталися до рук ще гіршого ворога й до нині нічого не мають.

Не лояльністю здобудемо волю. Не опортунізмом, компромісом, угодовщиною, реальною політикою створимо власну державу. Лише найбільшим опором ворогові, протестом, боротьбою, революцією, війною!

Ось що пише польський ідеолог Дмовскі, духовий керманіч польського походу на знищення українців: «у взаєминах між націями немає слухності і кривди, а тільки є сила і слабкість. Хоробрі придатні до життя народи тільки в боротьбі виростають. Нарід улеглий і покірний скорше чи пізніше буде знищений, а улеглістю своєю сам тому допоможе.»

Перегляньмо цілу нашу історію, і побачимо, що всі світлі моменти нашого народу, моменти його розвитку, — всі вони трагічні жорстокі, небезпечні, неспокійні. Княжа доба? — Постійні війни. Козацтво? — Небезпека, сміливі винрави, геройські війни. Хмельниччина? — Постійні бої на протязі літ, тисячі вбитих, кров. Народній пророк Шевченко? Бунт, підпілля, арешт, каторга. Остання українська держава? — Жорстока боротьба на всі фронти, трикутник смерти десятки тисяч вбитих, могили. Революційна боротьба? — Арешти, тюрма, шибениці, розстріли.

Але все це не пішло на марне! Все це живе у свідомості народу, все це творить його історичну традицію, все це творить із нас, етнічної маси,

націю, що щораз голосніше домагається своїх прав, і права ті, кінець кінцем здобуде. Ні одна капля крови, пролита за Україну, ні одна жертва, покладена для української справи, не пішла й не піде на марно.

І коли гине борець УВО, якого слава буде жити в поколіннях, що будуть на ній виховуватися в любові та посвяті для Батьківщини, коли він гине за українську справу, то яким правом «льоялісти» підносять крик, що це не потрібна жертва?! Чому вони не кричали на весь світ, коли десятки тисяч наших людей гинуло непотрібно на шибеницях од малярських рук підчас світової війни? Яким правом «льоялісти» ремствують тепер, що повні тюрми де люде терплять за українську справу, і чому вони не кричали коли австрійські та російські тюрми були повні? Чому вони тепер ремствують, що люде тратять маєтки за українську справу, а не кричали, коли за чужу справу рівняли наші села з землею та ожебрачували цілий нарід? Чому вони кричать тепер, коли українське підпольне військо вступило в бій із ворогом за українську справу, і чому не перервали собі глотки від крику, коли сотки тисяч українців гинуло в російським та австрійським війську за чужу справу? Все це були непотрібні жертви! Всі жертви нашої льояльності її рабства, жертви, покладені для чужих, йшли на марно! Ті жертви були й є необчислимі. На наших кістках, на нашій кривавиці сгояли довгі століття цілі держави — польська, російська, австрійська. Колиб ми в тисячній частині офірували це для своєї справи, ми давно булиб державним, могутнім народом.

Саме ті часи з нашої історії, коли ми були

льояльні, мирні та жили в згоді з ворогами, були нашим занепадом, занепадом нації, неволею тіла й духа. Що зискали ми під Польшею, коли «реальні політики» повели наш нарід на дорогу льояльності та частинних здобутків, на дорогу легальщини, парламентаризму й угодовщини на дорогу мирного співжиття з Польщею? Непомітно ворог замкнув нам 3.000 українських шкіл, 500 церков, сколонізував десятки тисяч гектарів нашої землі ляхськими зайдами, замкнув перед нами державні уряди, сотки українських учителів попереносив до корінних польських земель, а на їх місце спровадив ляхів, замкнув або обмежив вступ до високих шкіл, завів насильну польонізацію цілого краю, здушив культурний, економічний та політичний розвиток народу, ожебрачив населення матеріально, усунув навіть назву «український» та взагалі завів курс «wytępić»! Що зробили наші «реальні політики» проти того? Виголошували в ляхськiм соймі промови, яких ніхто не слухав? Писали інтерпеляції, яких ніхто не читав? Чому вони тоді не кричали на весь світ про це? Чому вони тепер осуджують перед цілим світом саботажову акцію, що була реакцією проти постійного, систематичного гнету Українського Народу? Чому вони тепер перед цілим світом осуджують акцію УВО, коли йдуть з димом осередки польскости — поміщицькі двори, коли вогонь нищить майно зайдів — колоністів, відстрашуючи інших від поселення? Вони це називають шкідливою для нації роботою? Чому вони не кричали, коли ворог непомітно замикав нам 3.000 шкіл. про що світ не знає, а бідкаються над шкідливою діяльністю УВО, бо, мовляв, вона довела до замкнення підчас пацифі-

каційної акції українських шкіл, коли про замкнення тих шкіл телеграми пресових агенцій кричали на весь світ, коли українці на всім світі будуть підносити цей фант у своїх протестах! Що зробили вони, щоб забезпечити нарід перед цілковитим знищенням? Складають заяви лжояльності?!

Чому українські «лжоялісти» замість витратити свої сили на нікому непотрібні соймові промови, інтерпеляції, засідання в комісіях, вибори не витратили їх на—змілітаризування українських мас, на зроблення їх здібними відперти всі ворожі заміри? Тоді при «пацифікаційній» акції люде не далисяб спокійно мордувати, тоді пожежа повстання обхопилаб цілий край, тоді «пацифікаційна» акція не тревалаб 3 місяці, але тягнуласяб літами без ніякого висліду, тоді ми змусилиб вмішатися до відносин у Польщі, тодіб ми могли й світові диктувати свою волю.

УВО зміряє до національної революції не через угоду, лжояльність і співжиття з ворогом, а через постійне революційне кипіння в краю. Органічну працю поставимо на першій місці по досягненні волі. Инакше ворог нам знищить усе те, що маємо. Коли будемо покірними рабами, ворог одним розпорядком скасує і ті рештки, що ще нам залишилися. Він скасує їх так як уже скасував тисячі шкіл, церков, «Просвіт», кооператив; скасував, бо опору ніякого не бачив. І коли його не буде далі, то незабаром і говорити нам українською мовою заборонить як уже счеркнув назву «український», і віру нам відбере, як уже нам відібрав 500 церков. І вижене нас цілковито з нашої землі, як уже десятки тисяч гектарів землі

нам відібрав на колонізацію та змусив десятки тисяч людей виємігровувати з рідної землі у світ за очі... Він це зробить напевно коли будемо покірні.

А тому ми рук не складаємо. П'ястуна ворожого в покорі лизати не будемо. А смерть і знищення будемо поміж його лавами сіяти. Не тільки поодинокими атентатами, але масовими виступами, організованими час до часу, захопимо для ідеї визволення та втягнемо в революційні ряди **широкі кола населення**. Широкі маси треба цікавити справою революції й волі. «Хто хоче жити не рабом, мусить не тільки щось любити, але й ненавидіти.» Лише масовими виступами, що будуть повторюватися, можна піддержати й плекати постійний дух протесту проти окупанта, піддержувати ненависть до ворога та бажання остаточної з ним розправи. **Нарід не сміє звикнути до кайданів, не сміє почуватися в ворожій державі добре.**

Викличе це реакцію ворога?—Так! Тим гірше для нього. Він власними руками буде тоді поглиблювати ненависть до себе, буде збільшувати кипіння, буде поширювати революційний рух та приближувати остаточну розправу з ним. Кого ворог останніми карними експедиціями озвірів проти всього, що польське? Членів УВО? Ті й без карних експедицій дишать ненавистю до ляхів! Сам мирному населенню показав він своє **правдиве** обличчя та відкрив свої **справжні** заміри, саме тим із нас, що думали в мирі, в покорі влади щоденні жертви на будову своєї тюрми. Він знищив щораз більше податливий ґрунт для угодовщини, легальщини, льояльності, він убив всякі надії на ласку ворога. Він **оправдав революційну боротьбу**,

оправдав УВО. Нині кожний на власні очі бачить, що колиб УВО була в 100 разів сильніша ніж є, не так стоялиб ми як стоїмо. Тепер кожний переконався, що УВО це **одинок**а сила українська, якої ворог боїться.

Будуть жертви по наших боці! А тепер не несемо жертв? Ворог жие з нашої кєрвавиці, ожебрачує цілий нарід, заповнює тюрми, безчестить наші святощі—церкви та могили поляглих за волю, знущається над жінками та старцями, осирочує дітей. В імя чого те все діється? Чи не ліпше понести в 100 разів більше жертв у боротьбі з ним за свою будуччину та на його знищення? Ніякі жертви не є за великі, коли йде про життя і честь нації. Такі жертви не підуть на марно! Всі наші здобутки, знищені ворогами, відбудуємо за 1 день. Але волю мусимо наперед здобути. Ось що пишуть поляки в історії своїх підпольних змагань: Важно, щоб був нарід, а не стадо, щоб жила в ньому свідомість, гордість, воля, гін життя й розросту. Повстанці 63 р. не мали ніяких надій, щоби їх шалений крок оплатився, вже не для них але для батьківщини; а всеж кинулися з метиною на сонце, бо відчували це добре, що моральний зиск їх чину винагородить всі страти».

Отже й колиб ми викликали матеріяльну руїну, дух нації остане вільний, захоронимо будучність життя нації. Знищимо моральну неволю, яка є причиною і основою всякої неволі. «Раб духом ніколи не підведеться, щоб пірвати кайдани.» А тому ми їх пірвемо! Ми ворога здеморалізуємо його безправствами та нашою впертістю, нашим суцільним фронтом, нашим відпором, нашою безоглядністю. Ми стягнемо його у прірву, яку йому виконаємо.

Хто хоче спокою, згоди, миру, хай зречеться віри батьків і хай перенесеться на корінні польські землі. Ми революціонери, маємо смілість заявити, що не дамо нашому народові звикнути до кайданів, не дамо загинути нації. Ми не можемо дозволити, щоб нація, коли прийде слушний момент до останньої розправи з ворогом, була нездібна до боротьби. Так уже було! Так було в 1918—1920. рр. і тому ми програли війну. Бо лише нечисленні зпоміж нас пішли битися за Україну! А тому ми не дамо на поневолених українських землях запанувати мирові. Бо спокій це для нас неволя.

З м і с т.

стор.

1. Наш шлях—національна революція . . . 5

1 ЧАСТИНА.

2. Приготовляймося й до оборони! 13
3. Охорона перед панцирними автами й поїздами та танками 16
4. Оборона перед летунськими нападами . . . 22
5. Газова війна 28
6. Невидима зброя 34

2 ЧАСТИНА.

7. Боевик і військо 41
8. Боевик і творення фронту 45
9. У запіллю 50
10. Боевик і перевозові средства 54
11. Боевик і военний промисл 58
12. Старшинський корпус 63
13. Народня мобілізація 67

3 ЧАСТИНА.

14. Боеві трійливі гази 75
15. Охорона від боєвих газів 83
16. Перша поміч затроєними газами 90
17. Штучні дими та мряки 96

4 ЧАСТИНА.

18. Вуличні бої 101
19. Перманентна революція 178
-

(24)

5,76

(1986)

PJ

1467

1467

m

Григор

ЛДЗНУТВО